

Globaal Eindverslag

onderwerp: **Nieuwe impulsen voor het debat over genetische gewijzigde voeding**

Het eerste project van het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspecten Onderzoek, kortom het viWTA, dat als missie heeft de wisselwerking tussen Wetenschap, Technologie en Samenleving scherp te stellen en te bemiddelen, is zeer nauw verweven met het ontstaan van deze nieuwe instelling in de schoot van het Vlaams Parlement. Vijf officiële Vlaamse adviesraden, voor Wetenschap (VRWB), Gezondheid (VGR), Land- en Tuinbouw (VLTR), Sociaal en Economie (Serv) en Milieu en Natuur (MiNa) door het Parlement om hun mening over genetisch gewijzigde organismen (GGO's) gevraagd, adviseerden unaniem dat het maatschappelijk debat hierover in Vlaanderen hoognodig gestimuleerd en ondersteund zou worden. En dit was dus tegelijk een bijkomende stimulans voor het operationeel maken van het kersverse viWTA, en haar hoofdpdracht voor haar eerste werkingsjaar 2002-03.

Het pilootprogramma 'Nieuwe impulsen voor een debat over genetisch gewijzigde voeding in Vlaanderen' is ondertussen afgerond, op de 'nazorg-fase' na, die zeker doorheen het tweede werkjaar zal aangehouden worden. Het opleveren van een globaal eindverslag, dat u hierbij in handen heeft, is trouwens een belangrijk onderdeel van deze eindfase

Dit globale eindrapport omvat de volgende onderdelen en deelrapporten:

- Algemene inleiding (doelstellingen, projectstructuur en methodologie)*
- Trendstudie*
- Symposium*
- Publieksforum*
- Stakeholdersforum*
- Impact van het pilootproject*
- Verworven expertise*

BIJLAGEN:

Posters stakeholders (antwoorden op vier vragen)

Ontwerpresolutie Vlaams Parlement

Consultatie publiekspanel door SBB/WIV

1.	Doelstellingen en structuur van het project	4
2.	De Voorstudie	6
2.1.	Inleiding	6
2.2.	Naar welke thema's zal de belangstelling van burgers uitgaan?	7
2.3.	De Eurobarometer	7
2.3.1.	De groep supporters wordt snel kleiner:	7
2.3.2.	Nog een belangrijke groep 'onbeslisten'	9
2.3.3.	Nut en moraal houden mensen bezig	10
2.3.4.	Relatief meer optimisme en vertrouwen?	13
2.4.	Onderzoek met focusgroepen	13
2.5.	Wat is het draagvlak bij stakeholders om met burgers in debat te gaan?	14
2.6.	Welke mythes leven er bij stakeholders over hoe burgers denken?	15
2.7.	Waarom burgers bij een debat over GGO's betrekken	17
2.8.	Wanneer is volgens de stakeholders een publiek debat over GGO's geslaagd?	18
2.8.1.	Vraagstelling	18
2.8.2.	Beoogd resultaat	19
2.8.3.	Kwaliteit van het proces	19
2.9.	Beleidsrelevantie van een publieksforum over GGO's in Vlaanderen	21
2.9.1.	Vergunningenbeleid GGO's	21
2.9.2.	Een grotere publieksbetrokkenheid	21
2.9.3.	Een breder beoordelingskader	22
2.10.	De promotie van biotechnologie	23
3.	internationaal symposium: 'vlaanderen kijkt over de grenzen'	28
3.1.	Karakteristieken	28
3.2.	Inhoud van het symposium	29
3.2.1.	Lieve Goorden: 'Het maatschappelijk debat over GGO's in Vlaanderen. Verwachtingen van de actoren'	29
3.2.2.	George Gaskell: 'Het publiek debat over biotechnologie in Europa. Voorwaarden voor een goed publiek debat.'	30
3.2.3.	Jan Terlouw en Harry Crielaars: 'Eten & Genen: het publiek debat in Nederland'	31
3.2.4.	Sergio Bellucci: 'Genetische technologie en voeding. Het publiek debat in Zwitserland'	31
3.3.	Resultaat van en besluiten uit het symposium	32
4.	publieksforum	34
4.1.	Voorwoord	35
4.2.	Inleiding	36
4.2.1.	Vijf adviezen	36
4.2.2.	Een pilootproject voor het viWTA	36
4.2.3.	Wat is een publieksforum?	37
4.2.4.	Een publieksforum, drie weekends	37
4.2.5.	Succesfactoren voor een publieksforum	37
4.3.	Verloop van het proces	38
4.3.1.	Selectie van de burgers	38
4.3.2.	Het eerste weekend	38
4.3.3.	Het tweede weekend	40
4.3.4.	Het publiekspanel: 15 gewone Vlamingen	42
4.4.	Eindrapport van het publiekspanel	46
4.4.1.	Thema 1: Regelgeving, controle en inspraak	46
4.4.2.	Thema 2: Informatie aspecten	50
4.4.3.	Thema 3: Ethische aspecten	53
4.4.4.	Thema 4: Gezondheidsaspecten	56
4.4.5.	Thema 5: Mondiaal en economie	58
4.4.6.	Thema 6: Milieu aspecten	62
4.5.	Wat is voor elk van ons de belangrijkste slotconclusie	65
4.6.	BIJLAGEN	66
4.6.1.	Lijst van de referentiepersonen	66
4.6.2.	Agenda van het publieksforum	66
4.6.3.	Personalia	67
5.	stakeholdersforum	68
5.1.	beknopt verslag van de voormiddag postersessie en forumgesprekken	68
5.2.	Beknopt verslag van de namiddagdialog	68
5.3.	Afbakening van het door het publieksforum behandelde thema	68

5.4.	Impact van het publieksforum.....	69
5.5.	De economie als motor	69
5.6.	Wetenschappelijk onderzoek en maatschappij.....	70
5.7.	Methodologie van het publieksforum	70
6.	impact van het pilootproject	71
6.1.	Binnen het Vlaams Parlement	71
6.2.	Buiten het Vlaams Parlement	71
6.3.	VERWORVEN EXPERTISE	72
7.	BIJLAGEN.....	73
7.1.	Bijlagen bij het stakeholdersforum:	73
7.1.1.	Posters	73
7.1.2.	Potentiële gebruikers.....	75
7.1.3.	Overheid:	83
7.1.4.	NGO's (commentatoren)	87
7.2.	Bijlage 2: Ontwerpresolutie in het Vlaams Parlement	98
7.3.	Consultatie publiekspanel door SBB/WIV Instituut Louis Pasteur.....	102

1. **DOELSTELLINGEN EN STRUCTUUR VAN HET PROJECT**

Het pilootproject als geheel, heeft de volgende **doelstellingen** (nota goedgekeurd door de Raad van Bestuur van 23 mei 2002):

- Opvolgen van aanbevelingen van vijf adviesraden over GGO's, gesolliciteerd in de adviesvraag dd. 11 februari 2002 van Trees Merckx-Van Goey houdende raadpleging van diverse adviesorganen over de problematiek van genetisch gemodificeerde organismen;
- Verbeteren van de kwaliteit van het maatschappelijk debat over GGO's in voeding en landbouw door het gebruik van participatieve methoden voor technology assessment;
- In kaart brengen van huidige opinies (en de trends) over deze materie, die leven bij de verschillende maatschappelijke groepen in Vlaanderen;
- Bewerkstelligen van een betere verhouding tussen beleid, wetenschappers, middenveld en burger;
- Onderbouwen van en democratischer beleid door vergroting van het maatschappelijk draagvlak;
- Opstarten van een intern leerproces rond de organisatie van participatieve technology assessment projecten;
- Bekendmaking en zichtbaarheid van het viWTA verhogen.

Om zo goed mogelijk aan de hierboven gestelde doelen te voldoen, werd de volgende **structuur** uitgebouwd:

Dankzij een vruchtbare wisselwerking tussen het wetenschappelijk secretariaat (5 multi-disciplinaire onderzoekers) en de Raad van Bestuur (16 leden), groeide het opzet van het pilootproject al snel uit tot een heus jaarprogramma, waarvan de verschillende onderdelen met veelvuldige onderlinge verbanden het geheel de nodige samenhang en robuustheid verleenden. Kort geschetst is deze verbindende rationale de volgende:

- Een **preliminaire trendstudie** (STEM/UA) heeft allereerst de actoren van het georganiseerde middenveld in kaart gebracht, die in Vlaanderen bij het probleem betrokken zijn. Zij werden systematisch in vier onvermijdelijk kunstmatige groepen ingedeeld, namelijk (i) onderzoekers en ontwikkelaars, (ii) overheid, (iii) potentiële gebruikers en (iv) commentatoren (waaronder de NGO's). Reeds hier werd interactief gewerkt (interviews en workshop) om de initiële standpunten en verwachtingen tov publieksparticipatie vast te stellen. Deze momentopname, die een aantal frappante mythes aan het licht bracht, kan aan het eind van de rit vergeleken worden met de reacties van dezelfde actoren op de realiteit van het eerste publieksforum, en wel ter gelegenheid van het zogenaamde stakeholdersforum.
- Het **internationaal symposium** 'Vlaanderen kijkt over de grenzen' dat erop volgde confronteerde de resultaten betreffende de Vlaamse situatie met vergelijkbare maatschappelijke discussies, initiatieven en evaluaties in enkele buurlanden en doorheen Europa. Bedoeling van het kersverse viWTA was te leren uit sterkten en

zwakten van eminente collega's die ons voorgingen in het buitenland. De verwachtingen van de talrijk aanwezige genodigden voor de op til zijnde primeur in Vlaanderen werden hierbij zo mogelijk nog hoger.

- Ook voor het uitvoeren van de hoofdbrok, het **publieksforum** ging het viWTA erg behoedzaam te werk: het draaiboek van de Deense 'consensusconferentie' werd op de letter gevolgd. Onder het motto van 'learning by doing' werden doorheen het ganse proces momenten van zelf-evaluatie en bijsturing voorzien. Dit gebeurde in nauwe interactie met een 'Organiserend Comité' (6 leden), een 'Begeleidend Comité (8 stakeholders)' , De copywriter (Jansen & Jansen) voor het inleidend materiaal, STEM/UA, de 'facilitatoren' van Sherpa consult, de ploeg van het publieksforum over gentische sreening van de Koning Boudewijnstichting, de evaluatoren van ECWS en de 16 leden van het publiekspanel.
- Ook met de referentiepersonen vond een intense wisselwerking plaats ter gelegenheid van een speciale workshop. Het verslag van de drie intensieve week-ends, inclusief de bevraging en dialoog met de 'referentiepersonen' (waaronder verschillende stakeholders), de argumentaties en het uiteindelijke eindadvies van het publieksforum leest u in het integraal verslag hieronder. Dit werd na het derde weekend officiëel door de voorzitter van het Vlaams Parlement in ontvangst genomen. Het leidt momenteel een verder leven in de zgn nazorgfase.
- Na dit nieuw historisch feit, – een eerste publieksforum in Vlaanderen-, kregen de stakeholders terug het woord. Op het **stakeholdersforum** werd gepeild naar hun reacties ten opzichte van de door het viWTA opgevoerde nieuwkomer in het maatschappelijk debat: het publiekspanel van leken in dialoog met experts, volgens de procedure van het publieksforum. Zijn uw opinies in deze gewijzigd, krijgt de onderlinge dialoog nieuwe kansen, kan dit instrument een steentje bijdragen tot het vestigen van een open debatcultuur in Vlaanderen? Kan mede door het vermenigvuldigen van participatieve 'Technology Assessments' van deze aard het welles-nietes 'pseudo-debat' (acceptatielogica) gaandeweg het veld ruimen ten voordele van een constructieve dialoog (constructieve logica)? Dat is de vraag. En het antwoord was positief –genuanceerd uiteraard- , zo leest u verder in het verslag...

2. DE VOORSTUDIE

Genetisch Gewijzigd Voedsel in Vlaanderen / Retrospectieve Trendanalyse van het Maatschappelijk Debat

HET MAATSCHAPPELIJK DEBAT OVER GGO'S IN VLAANDEREN: VERWACHTINGEN VAN DE ACTOREN SAMENVATTENDE BESLUITEN

L.Goorden

S.Van Gelder

M.Deblonde

J.Vandenabeele December 2002STEM

VAKGROEP MILIEU, TECHNOLOGIE EN TECHNOLOGIE-MANAGEMENT

Kleine Kauwenberg 12, B-2000 Antwerpen

tel. +32-(0)3-220-4900 fax +32-(0)3-220-4901

e-mail: linda.teunkens@ua.ac.be,

internet: <http://www.ufsia.ac.be/STEM>

2.1. Inleiding

Ter voorbereiding van een georganiseerd publiek debat in Vlaanderen over genetisch gewijzigd voedsel, heeft het viWTA een trendstudie opgezet waarin volgende vragen aan de orde zijn:

- Naar welke discussiethema's zal de belangstelling van burgers uitgaan, wanneer ze uitgenodigd worden om aan een publiek debat deel te nemen? Publieksonderzoek in België en Europa naar opinies, houdingen, vragen en argumenten van burgers, geeft een voorlopig antwoord op deze vraag.
- Welk draagvlak bestaat er bij Vlaamse stakeholders voor een publiek debat over GGO's? Het is belangrijk om reeds bij de voorbereiding van een publiek debat dit draagvlak af te tasten. Aan de stakeholders zal immers gevraagd worden om een rol te spelen in dat debat. En het zijn ook de stakeholders die na afloop van het georganiseerde debat, de discussie met de beleidsmakers zullen verderzetten.
- Wat kan de beleidsrelevantie zijn van een publiek debat over transgeen voedsel? Op welke soort beleidsbeslissingen kan een publiek debat in Vlaanderen wegen? Debatten werken maar als de deelnemers zien dat de uitkomsten meegenomen worden in relevante besluitvormingsprocessen. De verwachtingen zullen op dit punt hoog gespannen zijn, zeker wanneer de initiatiefnemer van het debat een overheid is. De organisatoren zullen hierover duidelijk moeten zijn. Anderzijds kunnen ze ontgoochelingen voorkomen door

realistische verwachtingen te scheppen. Een Vlaams beleid terzake moet zich immers inpassen in een Belgisch en Europees beleid. En het geplande Publieksforum is maar één element in een heel overleg- en beslissingstraject.

2.2. Naar welke thema's zal de belangstelling van burgers uitgaan?

Uit onderzoek van de publieksperceptie komt men te weten wat mensen bezighoudt in deze kwestie, wat hun houding is, welke vragen ze stellen en argumenten ze aandragen, waarover ze willen praten.

We kunnen daarvoor enerzijds beroep doen op de cijfers van de Eurobarometer 'De Europeanen en moderne biotechnologie', een grootschalige bevraging die om de drie jaar in de landen van de Europese Unie wordt georganiseerd bij een representatieve steekproef van duizend inwoners per land. Eigen aan een dergelijke bevraging is dat men momentopnames maakt van opinies bij individuen.

Daarnaast kan men gebruik maken van de resultaten van kleinschalige groepsdiscussies (met focusgroepen) in diverse Europese landen en in Wallonië.

In dergelijke groepsdiscussies worden verschillende perspectieven binnengebracht en argumenten uitgewisseld. Op die manier komt het hele palet aan argumenten boven tafel dat achter opinies en houdingen verscholen zit.

De onderzoekers van dit type onderzoek besluiten de argumenten in dergelijke focusgroepen over de grenzen van de Europese landen heen zeer gelijklopend zijn. We kunnen dus veronderstellen dat deze resultaten ook aangeven wat in Vlaanderen burgers bezighoudt en waarover ze willen praten.

2.3. De Eurobarometer

Voor volgende bespreking is gebruik gemaakt van de cijfers van de Eurobarometer en van verdere bewerkingen op die cijfers door Gaskell et al. (2001).

Volgende vier vaststellingen springen in het oog voor België :

- de groep supporters wordt snel kleiner;
- er is nog een belangrijke groep 'onbeslist';
- nut en moraliteit houden mensen bezig;
- er is relatief meer optimisme en vertrouwen;

2.3.1. De groep supporters wordt snel kleiner:

Samen vormen de 'supporters' en de 'opposanten' die groep van respondenten die zich een duidelijke mening hebben gevormd (50% van de respondenten in 1999, de 'weet

niet' antwoorden zijn weggelaten). Beide groepen antwoorden volgens een duidelijke logica:

Supporters vinden de toepassing 'transgeen voedsel' of 'transgene gewassen':

- nuttig
- moreel acceptabel
- aan te moedigen
- niet of weinig risicovol

Opposanten antwoorden het tegendeel.

De groep supporters van het gebruik van biotechnologie in voedsel is tussen 1996 en 1999 zeer sterk afgenomen (met 25%). België bevindt zich nu op het Europees gemiddelde met 47% supporters tegen 53% opposanten. Er komt in de groep van

g g o ' s in voedsel

<i>supporters</i>	1996	1999
EU	59%	46%
België	72%	47%
<i>opposanten</i>		
EU	41%	54%
België	28%	53%

mensen met een duidelijke mening dus een duidelijke polarisering naar voor.

Voor het gebruik van GGO's in gewassen is de groep supporters minder sterk afgenomen (met 16%). Als België naar een Europees gemiddelde zou evolueren, is hier nog een afname van de groep supporters met 10% te verwachten (64% supporters tegen 36% opposanten).

België behoort tot de groep van landen in de EU waar de steun voor toepassingen van GGO's in landbouw en voeding zeer sterk afneemt (samen met Frankrijk, Griekenland, Luxemburg en de UK).

ggo's in planten

<i>supporters</i>	1996	1999
EU	77%	64%
België	90%	74%
<i>opposanten</i>		
EU	23%	36%
België	10%	26%

2.3.2. Nog een belangrijke groep 'onbeslisten'

Als de vraag luidt: 'zal biotechnologie onze levenswijze de komende 20 jaar verbeteren, verslechteren of er geen effect op hebben', dan is het opmerkelijk dat nog een kwart (25%) van de Belgen in 1999 op deze vraag, een 'weet niet' antwoord geeft (in de EU gemiddeld 26%). Zelfs in landen met een lange traditie van debat over biotechnologie, zoals Nederland, Denemarken, Duitsland, zal nog 20% van de respondenten op deze vraag geen antwoord willen of kunnen geven. De groep 'onbeslisten' is dus vrij aanzienlijk. Dit is een belangrijk gegeven bij de voorbereiding van een publiek debat.

Nog een opmerkelijke vaststelling voor de Belgische situatie. Aan de respondenten is gevraagd of ze wel eens met iemand praten over moderne biotechnologie, of ze de tijd nemen om er een artikel over te lezen of een TV-programma te bekijken, of ze bereid zijn om deel te nemen aan een publieke discussie of hoorzitting over biotechnologie. Hieruit is een groep 'betrokkenen' afgeleid: deze groep respondenten meldt een grotere gedragsmatige betrokkenheid, kent verschillende biotechnologische toepassingen en weet meer over biologie en genetica. Terwijl de groep 'betrokkenen' burgers in deze zin in de EU gemiddeld 25% van de steekproef omvat, is in België slechts 16% van de respondenten betrokken bij het probleem (in 1999). We behoren daarmee tot de landen met de kleinste groep 'betrokkenen', samen met Portugal, Griekenland en Spanje. De hoogste percentages betrokkenen vinden we in Denemarken, Zwitserland, Finland, Zweden en Nederland.

Deze vaststelling is belangrijk omdat uit de verdere bewerking van de cijfers blijkt, dat betrokkenheid helpt om een duidelijke visie te ontwikkelen. ('betrokkenen' zullen minder gemakkelijk 'ik weet niet' antwoorden). Ook dit vormt een aanwijzing voor de mate van 'onbeslistheid' in België.

2.3.3. Nut en moraal houden mensen bezig

De groep die GGO's in voedsel en gewassen risicovol vindt, blijft in de landen van de EU gemiddeld stabiel in de periode 1996 tot 1999 (rond 60% voor voedsel, rond 50% voor gewassen). In België neemt die groep nog toe (met 11% en 14%), om zo rond het Europees gemiddelde te komen.

In diezelfde periode verkleint de groep die deze toepassingen moreel aanvaardbaar, nuttig en aan te moedigen vindt. België volgt die Europese trend.

Men zou hieruit kunnen besluiten dat de afname in steun voor deze toepassingen vooral te maken heeft met het feit dat mensen meer kritische vragen gaan stellen bij het nut en de morele aanvaardbaarheid ervan.

Volgende percentages staan voor de groep van respondenten die 'ja' zeggen op de vraag: nuttige toepassing? moreel aanvaardbare toepassing?, aanmoedigen van deze toepassing? risicovolle toepassing?

Gebruik van moderne biotechnologie in de productie van voedsel:

Nuttige toepassing?

	1996	1999	
EU	54%	43%	-
		11%	
België	53%	42%	-
		11%	

Risicovolle toepassing?

	1996	1999	
EU	61%	59%	-
		2%	
België	49%	60%	
		+11%	

Moreel acceptabele toepassing?

	1996	1999	
EU	50%	37%	-
		13%	
België	54%	37%	-
		17%	

Aanmoedigen van deze toepassing?

	1996	1999	
EU	44%	31%	-
		13%	
België	47%	33%	-
		14%	

Planten meer resistent maken tegen insectplagen:

Nuttige toepassing?

	1996	1999	
EU	69%	55%	-
		14%	
België	71%	57%	-
		14%	

Risicovolle toepassing?

	1996	1999	
EU	48%	49%	+1
België	39%	53%	
		+14%	

Moreel acceptabele toepassing?

	1996	1999	
EU	62%	47%	-
		15%	
België	68%	53%	-
		15%	

Aanmoedigen van deze toepassing?

	1996	1999	
EU	58%	42%	-
		16%	
België	62%	45%	-
		17%	

2.3.4. Relatief meer optimisme en vertrouwen?

In België is men relatief meer optimistisch dan in de meeste andere Europese landen. De groep 'optimisten' (onze levenswijze zal verbeteren) is in Europa gedaald tot gemiddeld 40% in 1999 (in 1991 nog 50%). België is vijfde in de rij van 17 landen (de 15 EU-lidstaten, Zwitserland en ???), gerangschikt volgens afnemend optimisme. België bevindt zich dus in het groepje van meest optimistische landen (na Spanje, Zwitserland, Portugal, Nederland).

De cijfers laten vermoeden dat er een verband bestaat tussen vertrouwen in de GGO voedselketen (regulatoren, producenten, verkoop), risicoperceptie en steun voor GGO voedsel.

Een groot vertrouwen gaat samen met een lage 'dread risk' perceptie. Dread risk houdt in dat met gelooft dat de toepassing kan leiden tot een globale catastrofe als er iets misloopt, fundamenteel onnatuurlijk is, gevaarlijk is voor toekomstige generaties, de natuurlijke orde bedreigt).

Bekijken we de cijfers voor 'vertrouwen' in de industrie die nieuwe producten met GGO's ontwikkelt en in de regulerende overheid inzake biotechnologie, dan scoort België boven het Europees gemiddelde:

- 30% van de Europeanen geloven dat de industrie die nieuwe GGO producten ontwikkelt, goed werk doet voor de maatschappij, tegen 38% van de Belgen (na Finland (52%), Nederland (50%), Duitsland (39%)).
- 45% van de Europeanen vinden dat hun regeringen goed werk verrichten voor de maatschappij wat de regulering van biotechnologie betreft, tegen 51% van de Belgen (na Nederland (88%), Griekenland en Finland (80%), Oostenrijk (65%), Portugal (53%)).

2.4. **Onderzoek met focusgroepen**

In onderzoek met focusgroepen peilt men naar argumenten achter opinies en houdingen. Het valt op dat deelnemers aan focusgroepen zich niet zozeer als voor- of tegenstanders van bepaalde toepassingen profileren. Ze hebben bij een toepassing zowel pro- als contra- argumenten, ze stellen vragen, brengen twijfels en ambivalenties naar voor.

Het is opmerkelijk dat de belangstelling van de deelnemers aan focusgroepen niet zozeer uitgaat naar de technologie en de risico's op zich.

Men praat vooral over de **context waarin de beslissingen** tot stand komen:

- *Hoe wordt er beslist?* Is de overheid wel onafhankelijk, competent, kan ze het publiek belang voor ogen houden? Kunnen we ook als burger meepraten, niet alleen als consument?
- *Wat zijn de garanties op effectieve risico-controle?* Hoe doet de administratie dit, kan ze dat wel aan? Aan welke vereisten moet ze voldoen?
- *Doet onze kennis terzake?* Omtrent voeding en landbouw bestaat er veel ervaringskennis, kan die ingebracht worden?
- *Hoe omgaan met onzekerheden?* Misschien beter niet wegstoppen, ontkennen, wel erover praten, ze meenemen in beslissingen.
- *Wie verschaft ons 'goede' informatie?* Klopt de informatie die de overheid ons verschaft? Wie stelt de regels op? Wat is de rol van de media en de overheid?

Anderzijds praat men veel over wat onder de noemer '**broosheid van onze culturele identiteit**' kan ondergebracht worden:

Gaat het allemaal niet te snel, wordt het niet te grootschalig? Als we over voedsel praten, moeten we het dan niet wat meer hebben over onze levenswijze en cultuur, onze eet- en landbouwcultuur? Komen die niet in de verdrinking door snelle ingrepen zoals genetische manipulatie en door grootschaligheid?

2.5. Wat is het draagvlak bij stakeholders om met burgers in debat te gaan?

Om het draagvlak bij stakeholders te bevragen werd een gestructureerd gesprek gevoerd met 18 respondenten, op te delen in volgende groepen:

Technologie-onderzoekers en ontwikkelaars (7):

- producent, bedrijfsfederatie, 3 overheidsinstellingen, 2 academici;

Technologiegebruikers (5):

- supermarktketen, 4 landbouworganisaties;

Technologiecommentatoren (3):

- wetenschapsjournalist, 2 milieuorganisaties;

Technologieregulators (3):

- adviesraad, administratie, kabinet;

Er is gepeild naar het draagvlak bij stakeholders voor een georganiseerd debat met burgers, aan de hand van volgende vragen:

- *Welke mythes leven bij stakeholders over hoe burgers denken?* Er is sprake van mythevorming bij een groep respondenten wanneer hun antwoorden op vragen naar wat er leeft bij de burgers (welke vragen ze stellen, welke bekommernissen ze uiten, welke houding ze aannemen), duidelijk afwijken van wat burgers zelf in de focusgroepen verwoorden.

- We denken dat een grotere gevoeligheid voor wat er bij gewone mensen over deze kwestie leeft (dus minder mythevorming), de drempel om met burgers in debat te gaan zal verkleinen.
- Waarom willen stakeholders burgers bij een publiek debat betrekken, en welke inbreng verwachten ze van hen? *Hier is gepeild naar de argumenten die stakeholders aanhalen om burgers in een georganiseerd publiek debat te betrekken en naar hun visie op wat burgers daar dan specifiek kunnen inbrengen.*
- *Wanneer is volgens stakeholders een publiek debat over GGO's geslaagd?* Hier is gevraagd naar de verwachtingen van de respondenten omtrent de vraagstelling in het debat, het beoogde resultaat, en de kwaliteit van het proces.

2.6. Welke mythes leven er bij stakeholders over hoe burgers denken?

Mythevorming maakt dat stakeholders minder gevoelig zijn voor wat er werkelijk leeft bij de gewone burger. Dat bemoeilijkt de communicatie met die burger.

Volgende mythes kwamen in de gesprekken vooral ter sprake, bij de onderzoekers en ontwikkelaars het meest frequent, bij de regulatoren het minst frequent.

mythe	focusgroepen
<i>vooral bezorgdheid over eigen gezondheid</i>	<i>wat is het 'nut'?</i>
<i>het is de schuld van recente voedselcrisisen</i>	<i>er worden weinig lessen getrokken voor risicobeheer</i>
<i>alleen GGO's zijn onnatuurlijk</i>	<i>GGO's zijn een logische stap in een lange trend</i>
<i>het publiek wordt misleid door media en NGO's</i>	<i>het publiek wil evenwichtige informatie</i>
<i>mensen willen zekerheid</i>	<i>niet ontkennen van onzekerheid</i>

Mythe 1: *'De bezorgdheid van het publiek is vooral gezondheid. Consumenten gedragen zich egoïstisch.'*

Deelnemers aan de focusgroepen vinden dat het publieke discours te zeer gericht is op risico's voor gezondheid. Ook de vraag naar het 'nut' van een toepassing is belangrijk:

- Mensen kijken niet geïsoleerd naar risico's, ze maken een afweging van risico's (voor het milieu en de gezondheid) en voordelen van een specifieke toepassing: wat kunnen we ermee in de dagelijkse praktijk?
- Het gaat niet louter om functionele overwegingen of een beredeneerd nut: bij de aankoop van voedsel spelen gewoonten, levensstijl, cultuur, identiteit.
- Ook meer algemene ethische en socio-economische overwegingen komen ter sprake, zoals monopolievorming, grootschaligheid, te verregaand ingrijpen in de natuur.

Mythe 2: Het is allemaal de schuld van recente voedselcrisissen. Zo'n crisis breed uitsmeren in de pers wekt wantrouwen bij de mensen. Ze trekken dat ongenueanceerd door naar GGO's.'

Het wantrouwen van mensen berust op iets anders. Mensen ervaren dat er overheden en regulerende instituties te weinig leren uit dergelijke accidenten/crisissen, bijvoorbeeld op het vlak van de nodige competentie, gebrek aan middelen, moeilijkheid om op alles te anticiperen. Daarom verwachten ze dat overheden op dezelfde manier zullen handelen wanneer het risico's van GGO's betreft.

Mythe 3: 'Het publiek ziet die biotechnologische toepassing als onnatuurlijk en ziet niet dat heel onze cultuur doordrongen is van niet in de natuur voorkomende zaken.'

Het publiek verbindt 'onnatuurlijk' ook met andere innovaties in de landbouw (bv. pesticiden, antibiotica in diervoedsel, ..). Men vindt GGO's een volgende logische stap in een lange trend van ingrijpen en manipuleren van de natuur, in een trend naar grootschaligheid, naar smaakloos en uniform voedsel.

Mythe 4: 'Het publiek is slachtoffer van mediagenieke campagnes van drukkinggroepen.'

Mensen merken dat er potentiële belangen verscholen zitten achter de standpunten van de verschillende stakeholders. Zij houden daar rekening mee wanneer ze zelf een oordeel over deze kwestie vormen. Ze willen vooral dat de diversiteit aan informatiebronnen zorgvuldig wordt bewaakt.

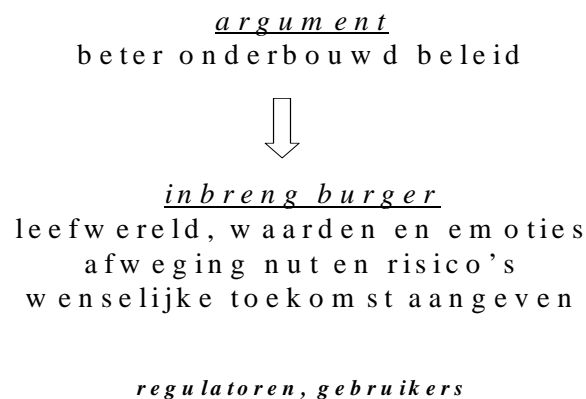
Mythe 5: 'Als reactie op het vreemde en onbekende van gentechnologie gaan mensen in het defensief en willen 100% zekerheid.'

Participanten aan de focusgroepen vragen geen nulrisico. Ze zijn er zich van bewust dat de afweging van risico's en voordelen altijd met onzekerheid zal gepaard gaan. Ze vragen vooral een expliciete erkenning van die onzekerheden door experts en instituties; een ontkenning creëert wantrouwen. Met die onzekerheden moet dan in de besluitvorming rekening worden gehouden.

2.7. **Waarom burgers bij een debat over GGO's betrekken**

Welk argument voeren stakeholders aan om burgers bij een publiek debat te betrekken? En in welke mate hebben ze een duidelijke visie op wat burgers zouden kunnen inbrengen?

Schematisch volgen de respondenten twee denkpatronen.

Sommigen noemen spontaan als belangrijke reden om burgers bij een publiek debat te betrekken: 'omwille van een beter onderbouwd beleid'. Zij gaan ervan uit dat hoe meer inzichten, kennis, ervaringen en argumenten een overheid aanboort, hoe beter de besluitvorming zal zijn.

Wie dat argument benadrukt (vooral regulators en gebruikers) heeft blijkbaar al meer nagedacht over een mogelijke inbreng van burgers en heeft daarover al een duidelijker visie ontwikkeld:

- burgers kunnen de eigen leefwereld, waarden en emoties inbrengen, dat kunnen experts niet;
- enkel burgers kunnen een afweging van nut en risico's maken;
- het is in de eerste plaats aan de burgers om een wenselijke toekomst aan te geven.

argument
democratie

inbreng burger
geen visie
eerder sceptisch

commentatoren, onderzoekers & ontwikkelaars

Andere respondenten (vooral commentatoren, onderzoekers en ontwikkelaars) leggen de nadruk op een moreel argument: we leven nu eenmaal in een *democratie* en die laat toe dat niet alleen experts maar ook burgers hun zeg hebben over wetenschap en technologie.

Wie eerder dit argument aanvoert, heeft nog weinig visie ontwikkeld op een specifieke inbreng van burgers. Ze staan ook eerder sceptisch ten aanzien van de competentie van burgers om iets zinnigs te kunnen inbrengen (kunnen ze het wel, zijn ze niet te zeer in hun opinie gemanipuleerd, zou men het toch niet beter aan beroepspolitici overlaten).

2.8. Wanneer is volgens de stakeholders een publiek debat over GGO's geslaagd?

2.8.1. Vraagstelling

Slechts enkele respondenten zouden willen dat de focus van de discussie op de milieu- en gezondheidsrisico's van GGO's en op hun regulering ligt. Maar ook zij zien in dat het debat onvermijdelijk tot meer algemene vragen (bv. monopolisering, grootschaligheid) zal leiden. Dat zijn echter thema's die niet alleen met biotechnologie te maken hebben en in dat geval moet er ook gepraat worden over andere technologieën en sectoren.

De meeste respondenten gaan ervan uit dat:

- Men het *probleem zelf opnieuw ter discussie* moet stellen: 'het hele landbouwverhaal vertellen': wat is nu eigenlijk het probleem dat men wil aanpakken, wat schort er aan ons huidige landbouw- voedingssysteem?
- Men het probleem in *een langere termijn context* moet plaatsen: wat voor soort landbouw en voedselproductie willen we in de toekomst, hebben we daarvoor gentechnologie nodig?
- Men de focus van het debat op de *dagelijkse leefwereld* van de burger, consument, landbouwer legt: vertrekken van concrete vragen en problemen die men aan den lijve ondervindt, vertrekken van toepassingen, producten,

landbouwpraktijken waarmee mensen vertrouwd zijn en die toetsen aan alternatieven.

2.8.2. Beoogd resultaat

De meeste respondenten zijn bang om met een publiek debat te zeer aan te sturen op een duidelijk 'ja' of 'neen', 'voor' of 'tegen'. Het gevaar bestaat dat men zo aanstuurt op een gepolariseerde status quo en opnieuw in een patstelling terechtkomt. Regulators willen dit liever niet omdat ze dan scheidsrechter moeten spelen en kiezen tussen twee kampen. De andere stakeholders zijn bij zulk resultaat geneigd om het initiële standpunt nog te verharderen.

Anderzijds wil men wel de garantie dat de conclusies van het debat meegenomen worden in relevante beleidsbeslissingen. Men wil een overheid die in bepaalde beleidsdomeinen knopen doorhakt.

Sommigen stellen voor om voor bepaalde beleidsthema's wel duidelijker aan te sturen op een beleidsbeslissing in de richting van 'ja' of 'neen' (bv. wat betreft de invoer van bepaalde voedselproducten, of als men een duidelijk standpunt moet innemen op Europees niveau (bv. over het moratorium).

Voor andere beleidsthema's zou men eerder moeten mikken op een beoordelingskader dat aan politici een richting aangeeft (bv. aan de hand waarvan prioriteiten in onderzoeksprogramma's, marktvergunningen regelmatig kunnen worden geëvalueerd).

2.8.3. Kwaliteit van het proces

Stakeholders vinden een publiek debat geslaagd als het proces voldoet aan de vereisten van kwaliteit en professionaliteit.

Zij verwachten een *rechtvaardig verloop* van het debat proces. Dat impliceert:

- dat het debat professioneel gestructureerd is met een specifieke opbouw;
- dat de organisator van het debat zich neutraal opstelt: bij de aanvang moet duidelijk zijn wie de organisator van het debat is, want dit bepaalt de manier waarop de deelnemers de argumenten interpreteren en evalueren;
- de moderator mag zelf geen standpunt innemen en moet iedereen evenveel kans geven om aan het woord te komen;
- belang van media-aandacht en hoog houden van animo van het debat;
- eerlijke representatie; iedereen een gelijke kans geven tot deelname, weinig restricties inbouwen op het vlak van scholing;
- het debat is pas legitiem als het op de verschillende beleidsniveaus wordt gevoerd (lokaal, gewestelijk, nationaal, internationaal).

Zij verwachten een *competent proces*. Dat impliceert:

- voldoende tijd om dieper op deelthema's in te gaan, om de aangeboden informatie vanuit de eigen gevoelens en kennis te kunnen beoordelen; voldoende tijd tot napraten.
- voldoende informatie aan de burgers geven; lesweekends voor de deelnemers aan het burgerpanel; goed verstaanbare informatie.
- burgers kiezen zelf de experts en organisaties die hen informeren.
- ruimte voor een open proces: het traject en de uitkomst mogen niet op voorhand vastliggen.

Men stelt eisen aan de *pluraliteit* van het debat:

- Diversiteit en representativiteit van alle organisaties verzekeren. Evenwichtige informatie over alle standpunten aanbieden. Burgers moeten hierin inspraak hebben.
- Diversiteit aan disciplines en standpunten in de wetenschap garanderen. Experts zijn immers niet neutraal, ze nemen standpunten in. Ze kunnen wel streven naar objectiviteit. De rol van wetenschappers is toch vooral te nuanceren en rationele argumenten aan te brengen.

Over een evenwichtige behandeling van verschillende soorten argumenten bestaat onenigheid.

- Enkel vinden dat wetenschappelijke argumenten moeten doorwegen. Het beoogde debat zou perfect in louter wetenschappelijke termen gevoerd kunnen worden. Nu speelt de normatieve argumentatie (bv. 'men mag niet ingrijpen in de natuur') te zeer. Dat versterkt polarisering. Emotionele argumenten zijn moeilijk te vermijden, en vormen een noodzakelijk kwaad. Maar ze moeten zoveel mogelijk gemeden worden want ze zijn gebaseerd op misvattingen.
- De meesten vinden dat emotionele en normatieve argumenten een eerlijke kans moeten krijgen. Deze technologie heeft immers impact op het dagelijks leven en daar spelen volop waarden en emoties. Maar men erkent dat het nieuw is om dergelijke argumenten in een afweging mee te nemen. Het is meer gangbaar en gemakkelijker om de afweging enkel te baseren op kennisargumenten. Daarom moet men een goede manier vinden om met emotionele argumenten om te gaan, in de zin van dieper graven naar wat er aan verwachtingen achter emoties verscholen zit.

Er bestaat grote bezorgdheid over een representatieve samenstelling van het burgerpanel. Want die samenstelling bepaalt de uitkomst van de discussie. Daarom volgende vragen en suggesties:

- Vermijden dat men enkel terugvalt op wie zich spontaan aanbiedt (heeft meestal reeds een uitgesproken standpunt).
- Anderzijds: nadeel van te werken met een willekeurige steekproef is dat men mensen krijgt die weinig betrokken zijn (weinig kennis, weinig motivatie om tijd te investeren). Nochtans: de deelnemers zullen toch altijd praten vanuit een bepaalde bekommernis (de 'neutrale' burger bestaat niet).
- Kiest men voor individuele mensen of recruteert men via organisaties? Als men voor dit laatste kiest, wel de hele diversiteit bestrijken.

- Werken met doelgroepen (gezondheidssector, scholen, leraren, ..) kan de probleembetrokkenheid bevorderen.
- Streven naar een grote diversiteit aan perspectieven op het probleem en een grote diversiteit wat betreft sociale achtergrond.
- Zien dat je naast het burgerpanel nog een breder publiek bereikt (via TV-debatten, referenda, debat in Vlaams Parlement).
- De vraag blijft: welk gewicht kan je geven aan de resultaten van burgerpanels in zo'n breed debat?

2.9. Beleidsrelevantie van een publieksforum over GGO's in Vlaanderen

Een mogelijke impact van een publieksforum op beleid kan betrekking hebben op:

- Het vergunningenbeleid inzake GGO's;
- Het promotiebeleid inzake GGO's.

2.9.1. Vergunningenbeleid GGO's

We stellen twee nieuwe tendensen vast in de wetgeving omtrent het vergunningenbeleid op internationaal en nationaal niveau:

- er is op het vlak van publieksbetrokkenheid bij biotechnologie een evolutie naar een grotere inclusiviteit (meer betrokkenen, ook de burger kan meepraten) en naar een grotere interactiviteit (informatie, consultatie, debat).
- er is op het vlak van de beoordeling en de toelating van biotechnologische toepassingen een evolutie naar een verbreding van het beoordelingskader: naast een risico-evaluatie ook een beoordeling op basis van ethische en sociaal-economische overwegingen.

2.9.2. Een grotere publieksbetrokkenheid

Er is de *Conventie van Aarhus* (ondertekend door België, nog niet geratificeerd).

Deze Conventie garandeert het publiek en organisaties een systematische participatie aan de besluitvorming over plannen en projecten die een risico vormen voor de menselijke gezondheid en het milieu. Er is momenteel nog discussie tussen NGO's en de Europese Commissie over de vraag of deze Conventie ook van toepassing is op GGO's. De Conventie stipuleert verregaande verplichtingen op het vlak van participatie : in een vroege fase, voldoende tijd uittrekken, betrokkenen actief tot participatie aansporen, interactiviteit, in besluitvorming rekening houden met participatie, beslissing verantwoorden naar het publiek, experimenteren met nieuwe debatmethodes.

Er is de *nieuwe Europese Richtlijn (2001/18)*, omgezet in een *recent koninklijk besluit* van 20 oktober 2002. In dit KB zijn nieuwe wettelijke voorzieningen voor publieksparticipatie uitgewerkt:

- Publieke informatie- en participatieprocedures zullen het onderzoek van de aanvraag tot vergunning voorafgaan;
- De gemeenten waar veldproeven plaatsvinden of gewassen geteeld worden zullen een sleutelrol krijgen in de interactie met het publiek;
- De werkgroep 'Publieksinformatie' in de Bioveiligheidsraad zal adviseren omtrent concrete procedures inzake participatie.

Een publiek debat zou stof kunnen leveren voor de uitwerking van procedures inzake publieksinformatie en consultatie. In een dergelijk debat kan bijvoorbeeld nagedacht worden over vragen zoals: hoe publieksinformatie en burgerparticipatie met betrekking tot veldexperimenten en grootschalige teelt verbeteren, hoe de discussie op het lokale niveau verbinden met de discussies op andere beleidsniveaus, hoe beter rekening houden met de verwachtingen van de burger?

2.9.3. Een breder beoordelingskader

Er is het principe om een breder beoordelingskader toe te passen bij de vergunningverlening.

De idee wordt gelanceerd in diverse visieteksten (White Paper on Food Safety; GM Food: Widening the Debate on Health and Safety, OESO; Naar een strategische visie op biowetenschappen en biotechnologie, EC).

De relevantie van een dergelijke beoordeling is ook gebleken in de verschillende publieksdebatten in de voorbije vijf jaar in diverse Europese landen.

Maar dit principe staat nog ter discussie.

De nieuwe Europese richtlijn (2001/18) schuift de keuze voor een bredere beoordeling door naar de lidstaten: die kunnen eigen ethische commissies raadplegen om ontwikkelingen en toepassingen ook op andere aspecten dan risico's te beoordelen.

In België/Vlaanderen tekent zich in politieke middelen een consensus af over een breder beoordelingskader. Het nieuwe KB stipuleert dat sociaal-economische effecten en overwegingen van duurzaamheid en ethiek in de besluitvorming moeten worden opgenomen. Voor de evaluatie van deze aspecten wordt in de Bioveiligheidsraad een nieuw wetenschappelijk comité 'Duurzame Ontwikkeling' opgericht. Maar bij de actoren in de onderzoeks- en productieketen is de discussie nog volop gaande.

Over dit principe bestaat nog discussie op twee punten:

- Niet iedereen is voorstander van een vergunningsprocedure die gebaseerd is op de inschatting van risico's en op de afweging van bredere sociale, economische en ethische aspecten. Sommigen vinden deze bredere argumenten te wazig en niet goed om te zetten in een eenduidige en ruim gedragen regelgeving.
- Op welke beleidsniveau's dienen dergelijke criteria te worden ontwikkeld, zonder dat de vrije concurrentie verstoord wordt?

Een publieksdebat zou deze discussie met argumenten kunnen voeden en elementen voor een beoordelingskader kunnen aanleveren.

2.10. De promotie van biotechnologie

De besluitvorming over de promotie van biotechnologie en over de vergunning en controle van deze technologie zijn in ons bestuurlijk systeem meestal gescheiden. In de meeste publieksdebatten ligt de focus van de discussie op de controle, op de maatschappelijke voorwaarden voor het gebruik van biotechnologie in landbouw en voeding. De vraag in welke kennis op het gebied van biotechnologie voor landbouw en voedsel dient te worden geïnvesteerd, is in publieksdebatten minder aan de orde.

Een discussie hierover in een Vlaams publieksforum zou nochtans aan de verwachtingen van verschillende stakeholders tegemoetkomen. De groep van onderzoekers en ontwikkelaars heeft nood aan een richting voor haar investeringen in onderzoek en nieuwe producten. Ook andere stakeholders missen een visie op diverse alternatieve technologietrajecten voor een toekomstige landbouw- en voedselproductie.

Een dergelijke discussie in een publieksforum kan invloed hebben op diverse planningsprocessen waar een visie op duurzame ontwikkeling wordt geschetst:

- België: het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling.
- Vlaanderen: Het Vlaams Milieubeleidsplan.
- Een dergelijke discussie in een publieksforum kan invloed hebben op adviezen van Adviesraden:
- De Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling heeft reeds verschillende adviezen over onderzoek inzake GGO's voor landbouw en voeding geformuleerd.
- Ook in hun adviezen over GGO's, ontwikkelen de meeste Vlaamse adviesraden een visie op overheidssteun aan onderzoek met betrekking tot GGO's.

Voorts worden in het Vlaams Parlement discussies gewijd aan het biotechnologisch onderzoek in Vlaanderen (bv. opdracht VIB, Vlaamse steun aan biotechnologie bedrijven).

Een publiek debat kan met andere woorden behoeften en prioriteiten aangeven voor onderzoek en ontwikkeling van biotechnologie voor landbouw en voeding.

Bibliografie

ABAS. **Ethical Aspects of Agricultural Biotechnology**, EFB Task Group on Public Perceptions of Biotechnology, 1999.

Advance copy of working document of the commission services on traceability and labelling of GMOs and products derived from GMOS. ENV/620/2000.

Babusiaux C., Le Deaut J-Y., Sicard D., Testart J. , **Rapport à la suite du débat sur les OGM et les essais au champ.**

Belgisch Staatsblad. **Ontwerp van Koninklijk besluit tot reglementering van de doelbewuste introductie in het leefmilieu evenals van het in de handel brengen van genetisch gemodificeerde organismen of producten die er bevatten, en tot intrekking van het koninklijk besluit van 18 december 1998.** 9/9/2002

Belgisch Staatsblad. **Samenwerkingsakkoord van 1 februari 1991 tot regeling van de betrokkenheid van de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie, de gemeenschappen en de gewesten in de activiteiten inzake wetenschapsbeleid van de Europese Gemeenschappen, evenals in de organisatie van aansluitende activiteiten op binnenlands vlak.** 9/2/1991.

Belgisch Staatsblad. **Wet houdende instemming met het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Gewesten betreffende de administratieve en wetenschappelijke coördinatie inzake bioveiligheid.** 3/3/1998.

Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. **Moties. Commissie voor het bedrijfsleven, het wetenschapsbeleid, het onderwijs, de nationale wetenschappelijke en culturele instellingen, de middenstand en de landbouw.** Doc.0025/036. 14/12/1999.

Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. **Voorstel van resolutie betreffende de verspreiding van genetisch gemodificeerde organismen.** Doc50 1815/001. 16/5/2002.

Bock A-K., Lheureux K., Libeau-Dilos M., Nilsagård H., Rodriguez-Cerezo E. **Scenarios for co-existence of genetically modified, conventional and organic crops in European agriculture**, IPTS, Joint research center , May 2002.

Breyer D., Moens W. **Avant-projet de Plan-cadre fédéral de développement durable 2000-2003.** Avis et recommandations du SBB: "OGMs et développement durable". Mars 2000.

Brunet S., **Genetically Modified Food and the Seven Focus Groups: a Belgian Reflexive Fairy-Tale Trough the Precautionary Principle.** University of Liège, 2000.

Brunet S., **Les aliments génétiquement modifiés à la lumière de groupes de discussion**, Ulg/SPIRAL.

Byrne D., **Speech/01/389 "New Technologies in Agriculture" – Biotechnology**. Alden Biesen. 18/9/2001

Commission of the European Communities. **White paper on food safety**. Brussel. 12/1/2000.

Commission of the European Communities. **Proposal for a regulation of the European Parliament and of the council laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Authority, and laying down procedures in matters of food**. Brussel. 8/11/2000.

Committee on Environment Policy (CEP). **Draft guidelines on genetically modified organisms**. Economic and Social Council, Economic Commission for Europe, CEP/WG.5/AC.3/2002/3. 9/01/2002.

Conference on new biotechnology food and crops: science, safety and society. Bangkok, Thailand. 10-12/7/2001.

Durant J., Bauer M.W., Gaskell G., **Biotechnology in the public sphere**. Science Museum
E.S.R.C. **The politics of GM food**. Special briefing no 5 , October 1999.

Eten en genen. Publieksdebat biotechnologie en voedsel. Plan van aanpak.

Eurobarometer 2000 summary report. Press Release, Brussels. 27/4/2000

European Commission. **The Europeans and modern biotechnology. Eurobarometer 46.1**. 1997.

European Commission, **The Europeans and biotechnology. Eurobarometer 52.1**. 2000

Public information and public participation in the context of EU directives 90/220 and 2001/18.
Leiden. 30/5-31/5/2001/18

Europeans, science and technology. Eurobarometer 55.2. December 2001

Europese Commissie. **Naar een strategische visie op biowetenschappen en biotechnologie: consultatiedocument**. Brussel. 4/9/2001.

FRDO - Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. **Advies over de omzetting van de EU-biotechnologierichtlijn in Belgisch recht**, 6 februari 2001.

FRDO - Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. **Advies over de invloed van het klonen van planten en dieren op biodiversiteit en duurzame ontwikkeling**, 26 maart 1998.

FRDO - Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. **Advies over het internationaal landbouwonderzoek op het gebied van genetisch gewijzigde organismen in het kader van een beleid inzake ontwikkelingssamenwerking**, 25 oktober 2001.

FRDO – Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. **Advies over TRIPs en biodiversiteit**, 6 februari 2001.

Gaskell G., Bauer M.W., Durant J. **Public perceptions of biotechnology in 1996: Eurobarometer 46.1**

Gaskell G, Bauwer M.W., (ed.), **Biotechnology 1996-2000 the years of controversy**, Science Museum, 2001.

Gellynck X., Viaene J. **GMO's and consumer acceptance**. Department of Agricultural Economics, University of Gent.

Goorden L, Vandenabeele J. **Biotechnologie en het debat anno 2002**, STEM, VIB, April 2002

Goorden L, Vandenabeele J., Publieksparticipatie aan besluitvorming over technologie: burgers en experts uitgedaagd, **Ethiek en Maatschappij**, RUG, oktober 2002.

Integrale Nota Biotechnologie, Nederlandse Regering, 2000.

Interim Scientific Advisory Forum. **Risk communication – essential elements**. Brussels. 30/10/2001.

Jensen K.K., Rasmussen B, Borch K., Kappel K. **How should ethics be integrated in the approval process of genetically modified crops?**

Jensen K.K., Sandoe P., **Food Safety and Ethics: The Interplay between Science and Values**.

Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten. Werkgroep genetisch gewijzigde organismen. **Transgene planten**. Sneuveltekst 4/10/2000.

Marris Claire, Wynne Brian, Simmons Peter, Weldon Sue. (December 2001). **Public perceptions of agricultural biotechnologies in Europe. Final Report Of the PABE research project**. Contract number: FAIR CT98-3844 (DG12-SSMI)

NOTA. Public debate. **Genetic Modification of Animals, should it be allowed?** 14/5 – 16/1993. The Hague.

Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen. **Richtlijn 2001/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 maart 2001 – inzake de doelbewuste introductie van genetisch gemodificeerde organismen in het milieu en tot intrekking van Richtlijn 90/220/EEG van de Raad**.

Rathenau instituut. **Het debat over biotechnologie anno 2000**. Beleving, zorg en waarden. Jaarverslag 2000.

Science Technology Industry – STI. **Genetically Modified Foods. Widening the Debate on Health and Safety**., OECD Edingburgh Conference, 28 februari – 1 maart 2000.

Stichting consument en Biotechnologie. **Gentechnologie in 2001**. Jaarverslag 2001 C&B.

Terlouw J.C. **Publiek debat Biotechnologie en voedsel**. Verslag van de Tijdelijke commissie biotechnologie en voedsel,. Den Haag, 9 januari 2002.

The "Citizens Conference" on Genetically Modified Foods. France, 21/6 – 22/6/1998.

The EU-US Biotechnology Consultative Forum, Final Report, December 2000.

The Network University. **Southern Voices: An online debate on biotechnology and food. Report**. . 31/10 – 14/11/2001.

Tijdelijke Commissie Biotechnologie. **Kamerdebat over biotechnologie: over micronut en consumentenplatform**. Speciale editie, 22 januari 2002.

Vandenabeele J., Goorden L., **Leken en experts uitgedaagd**, STEM, VIB, augustus 2001.

Verdurme A., Viaene J. **Consumer Perceptions of Food Safety: The Case of Genetically Modified Food**. Ghent University, IPTS, nr.65, JRC, june 2002.

Vlaams Parlement. **Gedachtewisseling over het jaarverslag 1999 van het Vlaams Instituut voor Biotechnologie (VIB)**. 3/4/2001.

Vlaams Parlement. **Hoorzitting met de heer Philippe Busquin, Europees Commissaris voor Onderzoek over de Europese onderzoekruimte**. 30/3/2001.

Wagner W., et al, **Nature in Disorder**, in Gaskell G., Bauer M., (ed), Biotechnology 1996-2000: the years of controversy, 2001.

[Www.aebe.gov.uk](http://www.aebe.gov.uk) **Agriculture and Environment Biotechnology Commission. Public Attitudes Sub Group. A debate about the issue of possible commercialisation of Gmcrops in the UK**. 26/4/2002.

[Www.agalev.be](http://www.agalev.be) **Voorstel van resolutie betreffende de vrijzetting van genetisch gemodificeerde organismen**, 30 april 2002

Www.eten en genen.nl. **Publiek Debat Biotechnologie en voedsel**. Kabinetsstandpunt op Verslag van Commissie biotechnologie en voedsel over publiek debat Eten en Genen.

[Www.tekno.dk](http://www.tekno.dk) **Final document of the consensus conference on genetically-modified foods**.

Wynne B., **Uncertain World: GMO's, Food and Public Attitudes in Britain**, 1997.

3. INTERNATIONAAL SYMPOSIUM: 'VLAANDEREN KIJKT OVER DE GRENZEN'

22 November 2002 in het Vlaams Parlement

Op vrijdag 22 november 2002 organiseert het viWTA, in het kader van het pilootproject 'Nieuwe impulsen voor een debat over genetisch gewijzigd voedsel' haar eerste publieke activiteit: een internationaal symposium. Het symposium "Nieuwe impulsen voor het debat over genetisch gewijzigd voedsel. Vlaanderen kijkt over de grenzen" beoogt volgende doelstellingen:

- *verwerven van een ruimere bekendheid voor het viWTA en haar eerste pilootproject;*
- *voorstellen van de resultaten van de voorbereidende studie die STEM (UA) uitvoerde in opdracht van het viWTA;*
- *leren uit buitenlandse ervaringen met publieke debatten over genetisch gewijzigd voedsel.*

3.1. Karakteristieken

Het symposium vindt plaats op vrijdag 22 november (van 10.00u tot 16.30u.) in het Vlaams Parlement (De Schelp). Het programma is als volgt:

10.00u:	Welkomstwoord en inleiding - Robert Voorhamme , voorzitter viWTA
10.15u:	Voorstelling van het project 'Nieuwe impulsen voor het debat over genetisch gewijzigd voedsel' - Robby Berloznik , directeur viWTA
10.40u:	Het maatschappelijk debat over genetisch gewijzigde organismen in Vlaanderen. Verwachtingen van de actoren - Lieve Goorden (STEM-UA)
11.15u:	Het publiek debat over biotechnologie in Europa. Voorwaarden voor een goed publiek debat - George Gaskell , London School of Economics
12.00u:	Lunch
13.30u:	Eten & Genen: het publiek debat in Nederland - Jan Terlouw , lid Eerste Kamer en Harry Crielaars , directeur Greenpeace Nederland
14.40u:	Genetische technologie en voeding: het publiek debat in Zwitserland Sergio Bellucci , directeur TA-Swiss
15.15u:	Paneldiscussie met de verschillende sprekers
16.10u:	Afronding door Herman Henderickx , dagvoorzitter
16.30u:	Einde, receptie

Van de 150 inschrijvingen wonen 120 personen het symposium daadwerkelijk bij. Dit publiek is samengesteld uit vertegenwoordigers van universiteiten, bedrijfsleven, belangenorganisaties, ngo's en, niet onbelangrijk, een aantal geïnteresseerde burgers dat reageerde op de aankondiging in enkele Vlaamse kranten.

3.2. Inhoud van het symposium

Na een korte inleiding door Robert Voorhamme, voorzitter van de Raad van Bestuur van het viWTA, stelt Robby Berloznik het pilootproject 'Nieuwe impulsen voor een debat over genetisch gewijzigd voedsel' voor aan het aanwezige publiek. Prof. Dr. Lieve Goorden belicht de voornaamste resultaten van de studie die het STEM in opdracht van het viWTA uitvoerde naar de recente trends in het publiek debat over genetisch gewijzigd voedsel in Vlaanderen. De studie peilde eveneens naar de verwachtingen ten aanzien van een meer georganiseerd publiek debat bij de diverse betrokkenen. Aansluitend beschrijft Prof. Dr. George Gaskell van de London School of Economics de trends in het publieke debat op Europees niveau en geeft hij zijn inzichten en ideeën bij de inrichting van dit debat.

In de namiddag commentariëren Prof. Dr. Jan Terlouw, lid van de Eerste Kamer in Nederland en Harry Crielaars, directeur van Greenpeace Nederland het 'Eten en Genen'-debat in Nederland. Jan Terlouw was voorzitter van de parlementaire commissie die het debat inrichtte, Greenpeace Nederland formuleerde, samen met andere milieuorganisaties, heel wat kritiek bij dit debat. Tot slot gaf Dr. Sergio Bellucci, directeur van de Zwitserse parlementaire TA-organisatie, tekst en uitleg bij het debat dat zijn organisatie in 1999 rond genetisch gewijzigd voedsel organiseerde. Het bijzondere aan dit debat (Genetic Technology and Nutrition) is dat het gebaseerd is op dezelfde methodologie (consensusconferentie) die het viWTA in haar pilootproject zal hanteren. Het symposium eindigt met een panelgesprek en vragen vanuit het publiek.

Hieronder geven we kernachtig de voornaamste ideeën weer van de verschillende externe sprekers op het symposium.

3.2.1. Lieve Goorden: 'Het maatschappelijk debat over GGO's in Vlaanderen. Verwachtingen van de actoren'

Elders in dit jaarverslag gaan we uitvoerig in op de besluiten van deze STEM-studie. Het volstaat hier om enkele opvallende resultaten van de studie nogmaals aan te stippen:

- Uit grootschalig onderzoek (o.a. de Eurobarometer) blijkt dat de steun voor genetisch gewijzigd voedsel bij de Belgische bevolking drastisch daalt de laatste jaren. Het valt op dat mensen vooral begaan blijken met vragen over het nut en de moraliteit van genetisch gewijzigd voedsel.
- Kleinschalig, kwalitatief onderzoek leert dan weer dat mensen niet zomaar vanuit een negatieve ingesteldheid vertrekken. Burgers blijken vooral vanuit een reeks twijfels te vertrekken rond risicocontrole, inbrengen van ervaringsdeskundigheid, erkennen van onzekerheden, bronnen van goede en kwalitatieve informatie, de snelheid van de ontwikkelingen.

- Een opvallende vaststelling is ook dat er een aantal mythes leven bij de meer georganiseerde betrokkenen in het debat over de houding en mening van de burgers. Zo denkt men vaak dat mensen zich vooral zorgen maken over de gezondheidsrisico's. Uiteraard speelt dit een rol, maar het is zeker niet de enige of grootste bekommernis van burgers. Vaak denkt men ook dat mensen 'zekerheid' verwachten, hoewel het eerder blijkt te gaan om het niet 'ontkennen van onzekerheid'. Burgers kunnen met risico's leven, ze willen ze alleen niet ontkend zien.
- Een laatste opvallende vaststelling is dat de meer georganiseerde betrokkenen vertrouwen hebben in een publiek debat en bereid zijn met de resultaten rekening te houden, tenminste als men in de organisatie van het debat rekening houdt met een aantal kwaliteitsvereisten en een deugdelijke methodologische onderbouw.

3.2.2. George Gaskell: 'Het publiek debat over biotechnologie in Europa. Voorwaarden voor een goed publiek debat.'

Net zoals de vorige spreker vertrekt Gaskell van een beschrijving van de controversen over biotechnologie om tot concrete kwaliteitscriteria en aanbevelingen te komen, waaraan volgens hem een publiek debat moet voldoen.

Wat het eerste luik, de controversen over biotechnologie, betreft onderscheidt hij drie soorten kritieken: een conservatieve verwerping, een die de grenzen van de wetenschappelijke kennis benadrukt en een pragmatische houding die het nut in vraag stelt zolang er alternatieven voorhanden zijn.

Gaskell concludeert dat het 'riskant' is om de publieksperceptie als 'irrationeel' af te doen. Als alternatief pleit hij voor een type van dialoog tussen beleidsmakers en publiek dat hij als 'gezonde wetenschap' kenschetst. Deze vorm van publieksraadpleging bestaat erin dat de beleidsmakers bereid zijn naar het publiek te luisteren, ervan te leren en hun oorspronkelijke positie eventueel te herzien. Het ganse proces is transparant en de beleidsmakers nemen de uiteindelijke beslissing, met een motivatie indien afgeweken wordt van het standpunt van het geraadpleegde publiek.

Om de kwaliteit van participatieprocessen zo hoog mogelijk te houden, stellen zich t.a.v. beide partijen wel volgende eisen:

- *Aan de beleidsmakers:* tijd, geduld, luisterbereidheid en de bereidheid om daadwerkelijk met de resultaten van de publieksraadpleging rekening te houden.
- *Aan het publiek:* inwerking in het onderwerp, vertrouwen in de inspraakprocedure.

Volgens deze spreker staat of valt het proces naarmate het vertrouwen in de juiste dosis aanwezig is.

3.2.3. Jan Terlouw en Harry Crielaars: 'Eten & Genen: het publiek debat in Nederland'

Jan Terlouw schetst de opdracht die hij van minister Brinkhorst kreeg: een ruimer publiek, zowel consument als burger, betrekken in het publiek debat over genetisch gewijzigd voedsel in zijn dimensies van voedselveiligheid, milieu en ecologie, keuzevrijheid voor de consument en het voedselvraagstuk in zijn mondiale dimensie. Lerend uit de historische voorganger, de 'Brede Maatschappelijke Discussie' over kernenergie, die ontaardde in een welles-nietes discussie tussen voor- en tegenstanders, moest het debat ditmaal uitmaken *onder welke voorwaarden* genetisch gewijzigde organismen in de voeding mogen worden ingezet. De meer georganiseerde betrokkenen bij het debat werden uitgenodigd hun meningen kenbaar te maken, maar werden verder niet tot het debat toegelaten.

Een eerste les uit 'Eten & Genen' is dat het niet eenvoudig is om een groot publiek actief geïnteresseerd te krijgen in deze problematiek. Op meer inhoudelijk vlak leerde het debat dat de aanvankelijk sterk afwijzende houding van burgers ten aanzien van genetisch gewijzigd voedsel, net door informatievergaring, discussie en dialoog, wijzigde in het stellen van krachtige voorwaarden waaraan genetisch gewijzigd voedsel moet voldoen. Soms zijn deze voorwaarden zo sterk dat ze neerkomen op een feitelijk 'neen'. Ook bleek uit het debat duidelijk dat burgers huiverig blijven staan tegenover genetische modificatie als het om voedsel gaat. Medische toepassingen genieten veel meer krediet.

Als woordvoerder van het ongenoegen van een reeks NGO's die in de loop van het proces hun vertrouwen in de Commissie Terlouw hebben opgezegd, gaat Harry Crielaars wat dieper in op de redenen: de rol van de maatschappelijke organisaties was onduidelijk, er werden onrealistische high-tech voorbeelden opgevoerd, het was onduidelijk wat het beleid met de uitkomsten van het publiek debat ging doen. Niettegenstaande deze scherpe kritieken, erkent Harry Crielaars dat het debat wel degelijk een aantal interessante conclusies en suggesties heeft opgeleverd.

Waar beide sprekers het wel over eens zijn, is dat de tijdsdruk voor het debat 'Eten & Genen' te hoog was geweest. Voor het publiek stelt dit tegensprekelijk optreden alleszins een aantal kritieke punten in een scherp daglicht waar ook het viWTA haar lessen kan uit trekken.

3.2.4. Sergio Bellucci: 'Genetische technologie en voeding. Het publiek debat in Zwitserland'

TA-Swiss (The Swiss Centre for Technology Assessment) heeft een vergelijkbare missie als het viWTA: het ondersteunen van politieke besluitvormingsprocessen en het stimuleren en structureren van het maatschappelijk debat rond nieuwe wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen. In 1999 organiseerde TA-Swiss een Publiforum over

Genetische Technologie en voeding. Zoals de naam al doet vermoeden is de methodologie nagenoeg dezelfde als die van het Publieksforum, uitgezonderd enkele specifieke ingrepen die rekening houden met de meertalige situatie in Zwitserland (gebruik van tolken, grotere groep burgers,...). Net zoals bij ons wenste men met het Publiforum een bijdrage te leveren tot het maatschappelijk debat en aanbevelingen te formuleren voor besluitvormingsprocessen binnen de overheid, de industrie en de wetenschappelijke wereld.

Het burgerpanel kwam tot een aantal genuanceerde aanbevelingen:

- Een kleine meerderheid van het burgerpanel was gewonnen voor een selectief moratorium: toelaten van teelt van genetische gewijzigde gewassen voor onderzoeksdoeleinden, voorlopig nog geen commerciële teelt.
- De biodiversiteit en de mogelijkheid voor organische teelt moet gegarandeerd gevestigd blijven.
- Enkel aanvraag voor de teelt van genetisch gewijzigde gewassen moet gepaard gaan met actieplannen en noodplannen mocht de menselijke gezondheid in gevaar worden gebracht.
- De overheid moet ook vergelijkend onderzoek tussen genetisch gewijzigd voedsel en meer duurzame equivalenten stimuleren, een monitorsysteem opzetten en het gebruik van markergenen verplichten (om lange termijn gevolgen op te volgen).
- Met betrekking tot Noord-Zuid relaties moet eerlijke handel een leidend principe zijn. Het gebruik van genetisch materiaal uit het Zuiden door industrieën uit het Noorden moet op een volwaardige wijze vergoed worden.

De Zwitserse pers besteedde heel wat aandacht aan de resultaten van dit Publiforum. Tijdens de debatten in de Zwitserse Federale Raad over een nieuwe, omvattende wetgeving voor genetisch gewijzigd voedsel (GenLex) werd herhaaldelijk naar het Publiforum verwezen.

3.3. Resultaat van en besluiten uit het symposium

De beoogde doelstellingen die we met het symposium voor ogen hebben, worden ruimschoots gehaald. Het enige minpunt is het gebrek aan persbelangstelling, waardoor de verwachting van de bredere naambekendheid niet helemaal uitkomt. De opvallende advertentie die naar aanleiding van het symposium in de belangrijkste Vlaamse kranten verschijnt (en waar heel wat reactie op komt), maakt veel goed.

Binnen het werkdomein van het pilootproject zorgt de rijke diversiteit van aanwezigen wel voor een brede bekendheid van het viWTA en een goede kennismaking met het pilootproject. De netwerking die tijdens de meer informele momenten tot stand komt, zal zonder twijfel waardevol blijken voor het verdere verloop van het pilootproject.

Ook inhoudelijk levert het symposium – door de hoge kwaliteit van de bijdragen van de verschillende sprekers en de boeiende paneldiscussie – een rijke oogst aan inzichten, ideeën en ervaringen. We noemen er enkele:

- Op het methodologische vlak raadt Sergio Bellucci aan om de taaie discussie over de nomenclatuur van 'experten', 'stakeholders' of 'deskundigen' te vermijden door te spreken van 'referentiepersonen'. Ook het gebruik van 'fact sheets' als vormgeving voor het inleidend materiaal voor het burgerpanel is een interessante suggestie.
- De stelling van Jan Terlouw dat je participatie niet kan aanleren ('er is geen leerplicht voor participatie'), maar dat participatie enkel kan op basis van vrijwilligheid, zet aan tot nadenken. Dit raakt immers de vraag of een meer participatieve besluitvorming geïnstitutionaliseerd kan worden. Lieve Goorden vult deze gedachte aan met de idee dat het reeds een waardevol doel is dat in participatieve processen 'burgers kunnen optreden als burgers' (en niet als representant van een of ander specifiek belang).
- Uit de verschillende buitenlandse ervaringen blijkt dat inbreng en oordeelsvorming door burgers niet leidt tot ongenueanceerde, weinig beargumenteerde of radicale stellingen, integendeel. Elke spreker – zelf de meer kritische (Harry Crielaars) - bevestigt de meerwaarde en de rijkdom van de argumentatie die tot stand komt.
- Uit de Nederlandse ervaring met het 'Eten & Genen' debat onthouden we ook dat het belangrijk is om duidelijke afspraken te maken over de rol die de verschillende betrokkenen in het proces spelen. Dit vermijdt dat resultaten nadien niet aanvaard worden door één of meerdere partijen.
- Ook het binnen brengen van meer artistieke visies of accenten in participatieve processen (Jan Terlouw) is een boeiend idee, dat meer dan het overwegen waard is.

4. PUBLIEKSFORUM

**Nieuwe impulsen
voor het debat over
genetisch gewijzigd voedsel**

Vlaams Parlement, Brussel
24, 25 en 26 mei 2003

Eindrapport van het publiekspanel

Overhandigd aan de heer Norbert de Batselier
Voorzitter Vlaams Parlement

4.1. Voorwoord

In november 2002 kregen we een brief van het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek. Namens het Vlaams Parlement vroegen ze ons of we wilden deelnemen aan een publieksforum over genetisch gewijzigd voedsel. Niemand van ons wist wat zo'n publieksforum inhield en we waren (en zijn) geen experts op gebied van genetisch gewijzigd voedsel.

We namen de uitdaging aan. Gedurende twee weekends verkenden we het complexe thema en onze eigen gevoeligheden met voeding en eten. Daarna identificeerden we de verschillende thema's waarover controverser of onduidelijkheid bestaat of die vragen opwierpen, en kozen de referentiepersonen die we daarover wilden bevragen.

Op 24 en 25 mei kwamen we bijeen in het Vlaams Parlement. We zochten een antwoord op onze vragen en traden in dialoog met de referentiepersonen en het publiek in de zaal. Daarna bespraken we in groep de resultaten en stelden onze aanbevelingen op.

In dit eindrapport vindt u een verslag van onze werkzaamheden en een overzicht van de vragen die we ons stelden, de antwoorden die we kregen en onze aanbevelingen aan het Vlaams Parlement over genetisch gewijzigd voedsel.

Het publiekspanel,

Philippe Caestecker

Christel Ide

Anita Hendrickx

Josée Govaerts

Maria Leysen

Jonny Demey

Olivia Van Hoof

Toon Van Boven

Guido Mariën

Willy Quinten

Ilse Cleenwerck

Herman Govaerts

Katrien Timmerman

Tania Matthijssens

Wim Depraetere

4.2. Inleiding

Publieksforum 'Nieuwe impulsen voor het debat over genetisch gewijzigd voedsel': hoe en waarom?

4.2.1. Vijf adviezen

Op 25 september 2001 vond er in het Vlaams parlement een hoorzitting plaats waar de adviezen werden besproken die vijf Vlaamse adviesraden¹, op vraag van het Vlaams Parlement², hadden uitgebracht over de problematiek van genetisch gewijzigde organismen (GGO's). Een terugkerend element in alle vijf adviezen was de klemtoon op het nut en de noodzaak om een maatschappelijk debat te houden over deze thematiek.

4.2.2. Een pilootproject voor het viWTA

Het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek (kortweg viWTA, opgericht bij decreet, 17/07/2000) bood de mogelijkheid om aan dit advies tegemoet te komen.

De Raad van Bestuur van het viWTA besliste in december 2001 om over dit thema een pilootproject op te zetten, waarbij een participatieve aanpak centraal moest staan. Tijdens het voorjaar (april-mei) 2002 besliste de Raad van Bestuur om het thema verder af te bakenen tot 'genetisch gewijzigd voedsel'.

Als methode voor de participatieve aanpak koos het viWTA voor de Deense methodiek van de 'consensus conferentie'. Deze methode wordt sinds haar ontstaan eind jaren '80 geregeld toegepast in verschillende Europese landen (Denemarken, Nederland, Zwitserland, Duitsland, Groot-Brittannië,...).

Ze biedt dus het voordeel van het 'beproefde recept' en heeft haar degelijkheid bewezen. In verschillende landen en met betrekking tot verschillende thema's hebben eindrapporten van 'lekenpanels' of 'burgerpanels' aanleiding gegeven tot parlementaire debatten en/of wetgevend werk.

Zelf koos het viWTA voor de term 'publieksforum'. Het streven naar een consensus in de conclusies en aanbevelingen van het burgerpanel, zoals in het oorspronkelijk Deense model, werd niet als een absolute vereiste behouden. Maar wat houdt een publieksforum nu juist in?

¹ De Sociaal Economische Raad van Vlaanderen (SERV), de Milieu en Natuurraad van Vlaanderen (Mina-raad), de Vlaamse Raad voor wetenschapsbeleid (VRWB), de Vlaamse Land- en Tuinbouwraad (VLTR) en de Vlaamse Gezondheidsraad.

² Adviesvraag van 11/02/2001 van Trees Merckx-Van Goey houdende raadpleging van diverse adviesorganen over de problematiek van genetisch gemodificeerde organismen.

4.2.3. Wat is een publieksforum?

Een publieksforum is een originele en voor Vlaanderen vernieuwende manier om mensen te betrekken bij het beleid en niet alleen deskundigen aan het woord te laten. Uniek aan een publieksforum is net dat de gangbare rollen worden omgedraaid. Een panel van zestien Vlamingen bevraagt referentiepersonen over een controversieel thema, in dit concrete geval genetisch gewijzigd voedsel. Het publiekspanel is samengesteld uit mensen met uiteenlopende achtergronden, zodat verschillende meningen aan bod kunnen komen.

4.2.4. Een publieksforum, drie weekends

In zijn geheel bestaat een publieksforum uit drie weekends, waarvan het laatste weekend openstaat voor het brede publiek en de pers. De eerste twee weekends zijn voorbehouden voor de leden van het publiekspanel, hun begeleiders en eventuele externe sprekers.

Tijdens deze twee weekends bereiden de zestien leden zich voor op hun taak. Ze leren over het onderwerp, gaan na welke vragen het opwerpt en wie daar het best een antwoord op kan bieden. Zo stellen ze de agenda en de sprekerslijst van het publieke, derde weekend op.

Het eigenlijke publieksforum (het derde weekend) is een publiek evenement van twee en een halve dag. De eerste twee dagen ondervragen de burgers de referentiepersonen. Aan deze dialoog mag ook het aanwezige publiek deelnemen. 's Avonds trekt het panel zich terug en denkt na over wat ze tijdens de dag gehoord en geleerd hebben.

Het resultaat van deze besprekingen schrijven ze neer in een eindrapport met conclusies en aanbevelingen. Tijdens de laatste (halve) dag stellen ze dit rapport voor aan het aanwezige publiek en overhandigen ze het aan de Voorzitter van het Vlaams Parlement.

4.2.5. Succesfactoren voor een publieksforum

De kracht van een publieksforum zit in een brede samenstelling van het burgerpanel. Het bestaat uit mensen met de meest uiteenlopende achtergrond. Deze diversiteit en de motivatie van de groep om samen te werken, zijn de twee echte succesfactoren.

4.3. Verloop van het proces

4.3.1. Selectie van de burgers

We vroegen via een mailing aan 2.000 willekeurige Vlamingen (op basis van een aselechte steekproef van meerderjarige Vlamingen) om zich kandidaat te stellen voor het burgerpanel en om de drie weekends vrij te houden. Vierentwintig Vlamingen gingen op deze uitnodiging in.

Binnen een groep van zestien personen kan geen volledige representativiteit bereikt worden. Toch werd getracht om in het publiekspanel een zeker evenwicht na te streven in functie van een aantal criteria die een rol (kunnen) spelen in de oordeelsvorming over genetisch gewijzigd voedsel. We zochten naar evenwicht tussen de criteria leeftijd, geslacht, leef- en werksituatie en regionale afkomst.

De vierentwintig kandidaten bleken zeer goed gespreid over de vier verschillende criteria. Twee groepen waren iets sterker vertegenwoordigd: jonge, actieve vrouwen uit een landelijke omgeving en de wat oudere, niet meer werkende vrouwen. Hier trokken we willekeurig drie personen. Gezien de goede spreiding waren de overige dertien automatisch geselecteerd.

4.3.2. Het eerste weekend

Het eerste weekend met het publiekspanel vond plaats in Domein De Bremberg in Haasrode op 14, 15 en 16 maart. Dit eerste weekend had drie doelstellingen:

- het thema 'genetisch gewijzigd voedsel' verkennen en verder uitdiepen;
- kennismaking en teambuilding;
- vaardigheden aanleren die tijdens het proces nodig zullen zijn.

Vrijdagavond 14 maart: kennismaking

Vrijdagavond om 19u00u verzamelde de groep zich in de bar van De Bremberg. De twee begeleiders gaven iedereen de opdracht om zichzelf voor te stellen in functie van hun relatie met koken en eten. Even overleggen in wat kleinere groepjes, kort enkele punten op een flip-over zetten waarna iedereen enkele minuten kreeg om iets over zichzelf te vertellen. Aan tafel ontstonden er onmiddellijk geanimeerde gesprekken.

Zaterdag 15 maart: we verkennen het thema

Zaterdagochtend werden enkele regels vastgelegd om als groep te functioneren. Deze "leefregels" zouden ook de volgende weekends centraal in de werkruimte worden opgehangen. Daarna besprak men per twee wat het thema 'genetisch gewijzigd voedsel' bij hen losmaakt.

De uitgebreide informatiebundel en de overzichtelijke informatiebrochure die iedereen ontving, vormden een dankbare inspiratiebron. Elke bedenking werd op een post-it geschreven. Dezelfde bespreking ging nog even verder in groepjes van acht.

Tot slot werden alle post-its op een grote wand aangebracht en onder leiding van de begeleiders geclusterd. Op het einde van de voormiddag had de groep tien thema's afgebakend: info-aspect, risico's en gevolgen, cultureel, gezondheid, ethisch, economie, controle, regelgeving, milieu, mondiaal. Onder elk thema plakten een tiental briefjes met meningen, vragen, bedenkingen, bekommernissen,...

Waarden en normen met betrekking tot eten en voeding

In het eerste deel van de namiddag werd een andere benadering gebruikt. Vooraf werd er een grote tijdsband opgehangen die loopt van 1900 tot 2050. In kleine groepjes kregen de leden van het panel de vraag: "Wat denken jullie dat voor jullie (over)(groot)ouders belangrijk was als het over eten en voeding ging; wat vinden jullie zelf belangrijk en welk belang zullen jullie (klein)kinderen aan eten en voeding hechten?". Ook deze opdracht leverde een rijke oogst aan briefjes met ideeën en opinies op. De briefjes werden op en rond de tijdsbalk opgehangen.

Vervolgens creëerden we een soort van cafétoog-situatie waarbij verschillende leden heel anekdotisch vertelden over wat voeding voor hen betekent. Op deze verhalen kwamen reacties en er ontstond een heel levendige dialoog. Tot slot gingen we in een cirkel na wat er achter al deze verhalen, herinneringen en verwachtingen lag: "welke waarden en normen hebben we met betrekking tot eten en voeding?"

Uitdiepen van het thema

In het tweede deel van de namiddag knoopten we terug aan bij het resultaat van de voormiddag. De grote groep splitste zich op in vier kleinere groepjes. Elke groep verkende verder twee of drie thema's, met een korte leidraad van de begeleiders. Waarom is het thema belangrijk? Kan je stellingnamen innemen? Geef argumenten voor en tegen? Wat zijn vragen waar je nog mee blijft zitten? Zo werden alle thema's tijdens het tweede deel van de namiddag behandeld.

's Avonds was er, om in de sfeer te blijven, een quiz over voeding.

Zondag 16 maart: voortzetting

Zondagochtend ging door in dezelfde geest als zaterdagnamiddag. Elke groep kreeg andere thema's, plus het resultaat van de bespreking van zaterdagnamiddag. Elke

groep vulde de bespreking aan met hun eigen inzichten. Tot slot werd het volledige resultaat aan iedereen gepresenteerd.

Een debat over genetisch gewijzigd voedsel: the proof of the pudding is in the eating

Om kwart voor elf verrasten de begeleiders de groep met de mededeling dat om 11.00u 'De Zevende Dag' zou beginnen. Ze hadden nog 15 minuten voorbereiding voor een debat pro/contra het stopzetten van onderzoek over genetisch gewijzigd voedsel.

De groep werd lukraak in twee verdeeld: de éne groep moest het pro-standpunt verdedigen, de andere groep het standpunt contra. Om 11.00u stipt startte de discussie, drie leden uit elke groep voerden het woord. De argumentatie werd rechtstreeks ingetikt in een Mindmap, en na twee rondes van vijftien minuten overliep de groep de aangehaalde argumenten. Hieruit bleek heel duidelijk dat men na dit eerste weekend reeds heel goed in staat was om een discussie op zeer hoog niveau te houden.

In de dagen na het eerste weekend verzorgde het viWTA een zeer uitgebreide verslaggeving van al deze activiteiten, dat aan alle deelnemers werd bezorgd.

4.3.3. Het tweede weekend

Het tweede weekend vond plaats in Domein De Westhoek in Oostduinkerke, van vrijdagavond 25 april tot zondagmiddag 27 april. De doelstellingen van dit weekend waren:

- komen tot een grondige uitwerking van de verschillende thema's;
- vragen opstellen voor de referentiepersonen tijdens het finale weekend;
- de selectie van de referentiepersonen;
- verder werken aan benodigde vaardigheden: het leren omgaan met deskundigen en het formuleren van vragen. Voor dit tweede weekend hadden we twee referentiepersonen uitgenodigd om een inleiding te geven rond een specifiek thema.

Vrijdagavond 25 april: een eerste inleiding door een referentiepersoon

Na een korte verwelkoming en een rondje om te peilen hoe iedereen zich voelt, gingen we aan tafel. Na het eten gaf Adinda De Schrijver (Sectie Bioveiligheid, Instituut Louis Pasteur) een eerste inleiding over de Europese regelgeving over genetisch gewijzigd voedsel. Tijdens de uiteenzetting waren enkele personen van de groep verantwoordelijk voor het noteren en het formuleren van vragen. Na de uiteenzetting vormden deze vragen het begin van een levendig vraag-en-antwoord spel tussen de leden van het publiekspanel en de inleidster.

De procesbegeleiders namen op die avond vooral waar. Zaterdagmiddag zouden die waarnemingen dienen om verder in te gaan op de vaardigheden die nodig zijn bij het stellen van vragen. Om 22.30u besloten we de avond en dronken allen samen nog een pint in de bar.

Zaterdag 26 april: definitieve uitwerking van de thema's

De eerste taak was onderzoeken in welke mate we de tien thema's van het vorige weekend konden samenbrengen tot logische, coherente gehelen. Hiervoor grepen we even terug naar de nota's van het eerste weekend. Na een korte discussie bleek vrij snel hoe we een aantal zaken logisch konden samenbrengen. Het resultaat waren zes hoofdthema's:

1. Regelgeving, controle en inspraak
2. Informatie-aspecten
3. Ethische aspecten
4. Mondiaal en economie
5. Gevolgen voor het milieu
6. Gevolgen voor de gezondheid

De rest van de dag omschreven we in parallele sessies en thema per thema de relatie met genetisch gewijzigd voedsel en hun belang voor ons. Op basis hiervan formuleerden we precieze vragen die we tijdens het laatste weekend in de publieke gedeelten aan referentiepersonen willen voorleggen.

Zaterdagmiddag 26 april: een tweede inleiding over milieurisico's

In de namiddag gaf Ann Van der Auweraert (Universiteit Antwerpen) een inleiding over milieurisico's. Vooraf bespraken we op basis van de observaties van de begeleiders onze wijze van vragenstellen. Aan de hand van een schema kregen we de voornaamste vuistregels over het stellen van vragen. De input uit de lezingen en de discussie kwamen van pas voor onze uitwerking van de betreffende thema's.

Het resultaat op zaterdagavond waren zes thematische fiches met een overzicht van de redenen waarom we het thema belangrijk vinden en een lijst van bijhorende vragen. We beloonden onszelf met een 'uitwaaiwandeling' langs het strand.

Zondagvoormiddag: finale eindredactie en een keuze van referentiepersonen

De laatste loodjes: nog eenmaal werden de zes fiches per twee in parallele groepjes grondig besproken. Zijn onze ideeën en bekommernissen goed geformuleerd? Zijn alle vragen voldoende duidelijk? Horen de vragen samen? Het eindresultaat werd telkens in de plenaire groep besproken, eventueel aangepast en goedgekeurd.

Tot slot kozen we dertien referentiepersonen uit een lijst van deskundigen en vertegenwoordigers die zich bereid hadden verklaard om tijdens het laatste weekend op onze vragen te antwoorden. We hielden hierbij rekening met hun specifieke kennis en achtergrond.

Ook nu zorgde het viWTA achteraf voor een uitgebreide verslaggeving van alle besprekingen en activiteiten.

We waren klaar voor het derde weekend, einde mei in het Vlaams Parlement. De resultaten van dat weekend kan u lezen in het belangrijkste deel van dit rapport: onze conclusies en aanbevelingen over elk van de zes thema's.

4.3.4. Het publiekspanel: 15 gewone Vlamingen

We waren gestart met zestien. Om privé-redenen moest één van ons helaas zijn deelname na het eerste weekend stopzetten. De andere vijftien stellen zichzelf aan u voor.

Van links naar rechts (zittend)

Ik ben Philippe Caestecker, met 60 jaar de ouderdomsdeken van de groep. Ik ben al 35 jaar tandarts, gehuwd met Ann en met twee dochters, Julie (18) en Celine (15) en tevens zesmaal grootvader uit een vorig huwelijk. Als hobby's ben ik sportief bezig met basket, tennis en golf (hoe ouder, hoe kleiner de balletjes). Muzikaal gaat mijn voorkeur uit naar barokmuziek. Ik zit vaak op het internet, ook al omdat ik al 36 jaar een beursfreak ben (ondanks de negatieve evolutie een blijvend optimist). Ik leef met het motto "Carpe diem – want het leven is veel te kort en er zijn zoveel dingen om van te genieten".

Ik ben Christel Ide, 21 jaar uit Brugge en bijna afgestudeerd als studente voedings- en dieetkunde. Een grote hobby van mij is kokkerellen, verder ben ik een levensgenieter,

die graag eens naar de film gaat en uitslaapt. Ik heb deelgenomen aan het publieksforum vanwege mijn bezorgdheid voor het milieu en gezonde voeding enerzijds maar ook vanwege een grote interesse voor nieuwe technologieën anderzijds.

Ik ben Anita Hendriks, 46 jaar oud en samen met mijn echtgenoot heb ik drie kinderen: twee meisjes van 25 en 22 jaar en een jongen van 16. In het André Dumont ziekenhuis in Genk werk ik parttime als verpleeghulp. Ik ben sterk begaan met de gezondheid van mensen en voedsel speelt hierbij een belangrijke rol. Vandaar mijn interesse voor dit publieksforum over genetisch gewijzigd voedsel.

Josée Govaerts, 57 jaar zelfstandige kinesiste en echtgenote van Gaston De Cort. Ik ben mama van Colet, lic. kinesiste (26 jaar) en Sofie, verpleegster (24 jaar). Ik woon in Affligem (Pajottenland). Mijn vrije tijd ging steeds naar ons gezin, in de toekomst wil ik lezen, veel lezen en mijn computer- en talenkennis bijwerken. Ik heb de kans gekregen en graag genomen om deel te nemen aan het publieksforum rond genetisch gewijzigd voedsel. Het onderwerp boeit mij erg, maar het onbekende beangstigt mij evenzeer.

Maria Leysen, ik ben 55 jaar en woon in Kalmthout, waar het tof is om te wandelen en te fietsen. Mijn andere hobby's zijn lezen en vooral schilderen samen met Vriendengroep 't Palet. Af en toe werk ik mee in de Wereldwinkel van Kalmthout. Ik ben taakleerkracht in de basisschool St.-Catharina te Stabroek. Zorgverbreding vind ik heel belangrijk. Deelnemen aan het publieksforum is boeiend: Het complexe onderwerp 'genetisch gewijzigd voedsel' wordt veelzijdig belicht. We kunnen onze vragen en standpunten uitwisselen en samen aan het eindrapport werken.

Van links naar rechts (staand)

Ik ben Jonny Demey, 49 jaar, gehuwd en leraar praktijkvakken in de "Avondschool" te Oostende, in de hotelafdeling voor volwassenenonderwijs. Mijn hobby's zijn (berg)wandelen, fietsen, amateur-fotografie en -filmen. Mijn deelname aan het publieksforum komt beroepsmatig uit mijn interesse voor alles wat met eerlijke, gezonde voeding te maken heeft en uit bekommernis om het milieu. Ook het werken in groepen vind ik zeer boeiend.

Olivia Van Hoof, 54 jaar. In een vorig leven werkte ik in de banksector en sinds kort ben ik huisvrouw. Ik heb twee volwassen zonen, een kleindochtertje van vijf maanden, een kleinzontje van twee jaar en in augustus word ik oma van een tweeling. Als hobby is er vooral zorgen voor een gezellige thuis. Ik volg ook cursussen 'woningdecoratie' en 'mode & kleding'. Verder lees ik graag, en hou van wandelen, fietsen, zwemmen en lekker koken. Mijn bezorgdheid voor gezonde voeding voor onszelf, voor onze kinderen en voor onze kleinkinderen maakt dat ik heb deelgenomen aan het Publieksforum.

Toon Van Boven, 53 jaar. Ik ben psychiatrisch verpleger en vader van 2 schoolgaande kinderen. Mijn hobby's zijn de actualiteit, edelsteenkunde, reizen, fietsen, e.a. Mijn deelname aan het Publieksforum volgt uit mijn interesse in het constructief discussiëren en in het wereldvoedselprobleem.

Guido Mariën. Ik ben 53 jaar en gehuwd. Ik woon in Lier sedert Kerstmis 2001. Twee kinderen: een zoon van 25 en een dochter van 23 die laatstejaars bio-ingenieur is. Zelf ben ik een industrieel ingenieur scheikunde van opleiding maar eerder toevallig in de bankwereld terechtgekomen. Na een bankfusie in juli 2002 werd ik vrijgesteld van arbeidsprestaties. In mijn vrije tijd probeer ik o.a. het bespelen van de fagot onder de knie te krijgen. Door de studie van mijn dochter kreeg ik belangstelling voor genetisch gewijzigd voedsel. Het publieksforum is voor mij een aansporing om me meer te verdiepen in dit onderwerp.

Willy Quinten, ik ben 42 jaar en woon in Lommel. Ik heb samen met mijn vrouw twee zoons (17 en 14 jaar). In mijn vrije tijd hou ik me bezig met voetballen, computers en puzzelen. Momenteel ben ik werkzoekende. Mijn interesse voor het onderwerp van het Publieksforum is voor mij de reden om deel te nemen. Mijn voorkennis over het onderwerp is overigens niet erg groot. Ook het werken met een groep nieuwe mensen spreekt mij wel aan.

Ik ben Ilse Cleenwerck. Ik ben 33 jaar, gehuwd met Geert Flipts en heb twee kinderen, Jeroen en Lore. Ik woon in Beernem en beschouw mezelf als een levensgenieter. Mijn interesse voor het publieksforum over genetisch gewijzigd voedsel volgt uit het feit dat ik het een interessant thema vind en dat ik eens wou weten wat er bij andere mensen daarover leeft.

Ik ben Herman Govaerts, 35 jaar. Ik woon samen met mijn vriendin in Hoogstraten, in het noorden van de provincie Antwerpen. Samen hebben we drie kinderen, twee van tien jaar oud (Melissa en Stefanie) en één van zeven jaar (Matthias). In mijn dagelijkse activiteiten ben ik vooral bezig met brandbestrijding, brandbeveiliging, ziekenwagen en andere hulpverleningstaken. Mijn grootste hobby's zijn diepzeeduiken, tuinieren, legpuzzels en wandelen in de natuur. Ik heb deelgenomen aan het Publieksforum uit interesse en ik vind het goed dat de gewone burger zijn mening kan en mag geven. Verder vind ik ook de gezondheid van de mensen belangrijk.

Katrien Timmerman, 22 jaar. Ik ben studente orthopedagogiek (KULeuven) en tolk voor doven (Mechelen). Actief in Oxfam Wereldwinkel in Beveren, waar ik woon, interesseer ik me voor mondiale en sociale thema's. Muziek, cultuur, kampen begeleiden, als student krijg ik mijn vrije tijd daarmee makkelijk gevuld! Uit leergierigheid en vanuit de overtuiging dat het belangrijk is als burger je stem te laten horen, stelde ik me kandidaat voor het Publieksforum.

Ik ben Tania Matthijssens. Ik ben 34 jaar, gehuwd en heb twee schatten van kinderen (7 en 9 jaar). Buiten mijn job in de bank ben ik voornamelijk taxichauffeur voor de sportactiviteiten van mijn kinderen. Toneel is mijn echte passie, maar na dertien jaar staat dit nu even op een laag pitje. Waarom ik heb deelgenomen aan het publieksforum? Ik vind het echt tof dat 'de gewone man in de straat' meer betrokken wordt bij regelgeving. Het is een heel goed initiatief en zeker voor herhaling vatbaar.

Mijn naam is Wim Depraetere, een 31-jarige ingenieur uit Zwevegem, West-Vlaanderen. Naast mijn job zorgt het spelen van recreatief zaalvoetbal voor wat fysieke ontspanning. Het spelen van muziek in de fanfare van mijn dorp zorgt voor de mentale ontspanning. Ik hou van lekker eten en sta regelmatig zelf achter de kookpot. De kennis die met het onderzoek naar genetisch gewijzigd voedsel verzameld wordt en de mogelijkheden die ze bieden, boeien mij mateloos. Anderzijds erger ik mij aan de manier waarop GGO's op een bijna niet te controleren manier in onze voeding dreigen binnen te sluipen, of we dit als consument nu willen of niet. Het publieksforum biedt mij een unieke gelegenheid om op een gestructureerde manier deel te nemen aan het maatschappelijk debat rond genetisch gewijzigd voedsel.

4.4. Eindrapport van het publiekspanel

4.4.1. Thema 1: Regelgeving, controle en inspraak

a. Waarom is het thema voor ons belangrijk ?

Een steeds groter deel van de bevolking maakt zich zorgen over het milieu en over de gezondheidsthema's. We vinden het dan ook belangrijk dat er maatregelen komen om gezondheid en milieu te beschermen. Er leeft ondermeer een grote vraag naar reglementering van het gebruik van genetisch gewijzigde organismen in de voeding.

We vinden het goed dat de regelgeving omtrent deze materie op Europees niveau wordt uitgewerkt. Maar we vinden ook dat Vlaanderen, waar wenselijk, nuances moet kunnen toevoegen.

Toch zijn er bedenkingen. We vragen ons bijvoorbeeld af of een publieksforum enige impact kan hebben op deze regelgeving, zeker nu de Europese regelgeving haar voltooiing nadert.

Hoewel we allemaal regelgeving een noodzaak vinden, vragen we ons af of de problematiek van genetisch gewijzigd voedsel niet te veel in regels wordt gegoten. We vinden dat het geheel van maatregelen haalbaar en controleerbaar moet blijven. Daarbij vinden we ook dat de controle zou moeten gebeuren door onafhankelijke instanties waarvan de betrouwbaarheid onbetwistbaar is. Maar is dit wel mogelijk ?

Naar voedingsproducten toe vragen we ons af of we in de winkel gemakkelijk het onderscheid zullen kunnen maken tussen genetisch gewijzigde voedingsproducten en voedingsproducten die geen GGO's bevatten. Een degelijke etikettering lijkt ons noodzakelijk. Een goede reglementering hieromtrent kan hierbij helpen.

Tenslotte vinden we, na de incidenten met voedingsproducten van de voorbije jaren, dat de overheid een inspanning moet leveren om het vertrouwen van de burgers op gebied van voedsel terug te winnen.

b. *Vragen aan de referentiepersonen*

Europese regelgeving:

- Er is momenteel een 'de facto' moratorium van kracht in de E.U. Welke aanpassingen zijn er gebeurd aan de Europese wetgeving om dit moratorium op te heffen? Hoe ver staat het ermee?
- Europese Richtlijnen (2001/18/EG in het bijzonder) zijn bijna omgezet in een Belgisch KB. Wat zijn nog de knelpunten? Discussiepunten?
- Welke groepen komen tussen bij de beslissing of genetisch gewijzigde voedselproducten op de markt komen of niet? Volgens welke procedures? Wie neemt de eindbeslissing?
- Hoe zullen genetisch gewijzigde voedselproducten en daarvan afgeleide producten geëtiketteerd worden?

Belgische en Vlaamse regelgeving:

- Welke normen worden gehanteerd om proefvelden toe te laten?

Controle:

- Hoe zal de traceerbaarheid van genetisch gewijzigd voedsel geregeld worden?
- Wie stelt het 'post-marketingplan' op en wie controleert het?
- Wat als er iets misloopt? Wie is dan aansprakelijk? Bestaat er een snelle procedure om genetisch gewijzigde voedselproducten terug uit de handel te nemen?

Inspraak:

- Wat is de procedure voor publieksconsultatie? Wat doet men met het resultaat? En in hoeverre ligt dit vast op Europees, federaal en Vlaams niveau?

Wat is uw persoonlijk standpunt en gevoel over deze concrete onderwerpen?

c. *Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?*

- Voor het publiekspanel blijft het zelfs na toelichting onduidelijk wie aansprakelijk gesteld zal worden bij problemen (zowel voor product- als milieuaansprakelijkheid). Ook voor de referentiepersonen bleek dit niet duidelijk. De bal ligt hier duidelijk in het kamp van de politici.
- Het is heel moeilijk om je uit te spreken over genetisch gewijzigde voedselproducten dan wel over voedselproducten die niet genetisch gewijzigd zijn. Je kan namelijk niet kiezen voor iets dat er nog niet is. Mochten genetisch gewijzigde voedselproducten er al zijn, dan komt niet-genetisch gewijzigd voedsel in het gedrang. De keuzevrijheid gaat verder dan louter etikettering. Als je zowel (geëtiketteerde) genetisch gewijzigde voedselproducten als niet-gewijzigde voeding wil verkopen, vereist dit twee volledig gescheiden circuits.
- De introductie van genetisch gewijzigd voedsel op de markt zal leiden tot een meerkost in de productie van voedsel dat niet genetisch gewijzigd is, o.a. door extra controles opgelegd door de wetgeving. Dit staat in contrast met de sector van genetisch gewijzigde voedselproducten, waar de meerkost gecompenseerd zal kunnen worden door goedkopere productietechnieken.
- De Europese regelgeving zal doorzichtiger moeten worden. Als je de massa vereiste controles ziet, hebben wij toch onze vragen bij de haalbaarheid ervan. Daarbij komt nog de moeilijkheid om niet-geautoriseerde genetisch gewijzigde voeding (bv. uit Azië) te detecteren en te controleren. In dat geval zal de overheid moeten investeren in detectie, controle en evaluatie.
- De Europese regelgeving rond vergunning zit nog niet zo slecht in elkaar. Er is hard aan gewerkt. Positief alvast is dat een procedure de EU toelaat om snel een product uit de handel te nemen. Maar er zijn nog hiaten in: zo ligt de beoordeling van een vergunningsaanvraag bijvoorbeeld volledig in handen van exacte wetenschappers en politici. Andere wetenschappers (bv. economen, sociologen, ethici) hebben geen zeggenschap bij de beoordeling van de dossiers.
- Binnen de overheid is men het er niet over eens hoe men het publiek wil consulteren. Moet dit passief of actief gebeuren? Raadpleging en consultatie van het publiek gebeuren nu bijna uitsluitend via websites. Initiatieven zoals een publieksforum hebben zin. Zo heeft Vlaanderen ook een duidelijke stem bij het tot stand komen van een Europese regelgeving.

d. Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel

- De aansprakelijkheid dient zo geregeld te worden dat ze eenvoudig juridisch afdwingbaar is. Deze aansprakelijkheid moet zo sluitend zijn dat ze weinig interpretaties toelaat en dat de kans minimaal is dat verschillende betrokkenen de bal naar elkaar doorspelen.
- De keuzevrijheid moet gegarandeerd blijven. De problematiek is zeer complex. Zowel de mensen die genetisch gewijzigde voeding willen als diegenen die ze niet willen, moeten daarvoor kunnen kiezen. Bovendien mag men niet uit het oog verliezen dat stilstaan achteruitgaan betekent.
- Er moet doelgerichte controle gebeuren door onafhankelijke instanties, die beschikken over de nodige kennis en middelen en waarvan de betrouwbaarheid onbetwistbaar is. Na alle incidenten met voedingsproducten van de voorbije jaren moet de overheid een inspanning doen om het vertrouwen van de burgers op het gebied van voedsel terug te winnen.
- Bij het beoordelen van vergunningsaanvragen moet zeker overwogen worden om niet alleen exacte wetenschappers te betrekken, maar ook andere wetenschappelijke disciplines (bv. economen, sociologen, ethici).
- Bij publieksconsultatie mag men de reacties van het publiek niet naast zich neerleggen. Vlaanderen moet zijn stem laten horen in de Europese milieuraad.

4.4.2. Thema 2: Informatie aspecten

a. *Waarom is het thema voor ons belangrijk?*

Wij vinden dat er een duidelijk gebrek is aan objectieve, correcte informatie over genetisch gewijzigde voeding. We vinden hoofdzakelijk informatie van voorstanders of tegenstanders. Het lezen van deze informatie schept verwarring en leidt tot wantrouwen.

De meeste mensen ervaren bijgevolg een behoefte aan objectieve, correcte informatie over genetisch gewijzigd voedsel om een beter inzicht te krijgen en daardoor beter de positieve en negatieve aspecten ervan te kunnen inschatten.

We menen dat elke consument recht heeft op informatie over genetisch gewijzigd voedsel. In de eerste instantie is dat basisinformatie, maar ook informatie over de voor- en nadelen. We vragen ons af of hier plannen voor bestaan en in welke mate deze informatie gemakkelijk toegankelijk zal zijn voor het grote publiek.

We vragen ons ook af of dergelijke informatie up-to-date gehouden zal worden, bv. door recente ontwikkelingen te vermelden. Zullen wij kunnen merken of de informatie werd aangepast (bijvoorbeeld door de datum van de laatste update erbij te vermelden)?

Ten slotte vragen we ons af of we genetisch gewijzigd voedsel vlug zullen kunnen herkennen (bv. via een duidelijke etikettering) - of zal het zoekwerk worden naar niet goed te begrijpen codes?

b. *Vragen aan de referentiepersonen*

Algemene informatie over genetisch gewijzigd voedsel naar het publiek

- Wat bestaat er momenteel aan betrouwbare informatie over deze materie bestemd voor het groot publiek? Waar vind je ze?
- Wie is er verantwoordelijk voor de informatiestroom?
- Hoe is de informatie georganiseerd ? Bestaat ze in de vorm van vraag en antwoord, een lijst met veel gestelde vragen ? Wordt de informatie up-to-date gehouden en is ze interactief?

Etikettering

- Wat zijn de concrete inhoud en vorm van de etikettering van genetisch gewijzigd voedsel?. Op welke manier wordt ervoor gezorgd dat deze informatie voor iedereen begrijpelijk, is en in hoeverre bestaan daar Europese normen voor? Zal het zijn zoals de E-nummercodes op voedselverpakkingen of op een duidelijkere manier?
- Wat moet er volgens u zeker staan in de algemene informatie voor het publiek en op de etikettering?
- Hoe moet dit in de toekomst anders aangepakt?

Wat is uw persoonlijk gevoel bij de huidige stand van zaken?

c. Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?

- Wie toegang tot het internet heeft, kan de verschillende standpunten terugvinden. De kwaliteit en de bronvermelding zijn echter onduidelijk en vaak niet te begrijpen door de gewone burger. Voor wie geen internettoegang heeft, is informatie heel moeilijk of niet te vinden (bv. in bibliotheken).
- Genetisch gewijzigd voedsel blijft weinig bekend: er bestaat duidelijk een noodzaak om het brede publiek via de media (TV, pers, onderwijs,...) te sensibiliseren
- Publieksconsultatie is voorzien in de nieuwe EU-wetgeving, maar de vorm waaronder is nog niet definitief (actieve of passieve benadering?)
- De etikettering gebeurt volgens de EU-normen en ze wordt voldoende onderzocht. Positief is dat ze in de taal van de consument moet zijn en dat er melding wordt gemaakt van mogelijke negatieve effecten (allergieën, ...)
- De invoering van een kwaliteitslabel voor genetisch gewijzigd voedsel kan leiden tot misleiding en verwarring bij de consument. Er bestaat een risico dat er een beeld ontstaat van "betere" en "slechtere" genetisch gewijzigde voeding.

d. *Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel*

- Er moet een algemene campagne tot sensibilisering van het brede publiek komen:
 - De inhoud hiervan moet het begrippen 'genetisch gewijzigd organisme' en 'genetisch gewijzigd voedsel' duidelijk kaderen, en ondermeer aandacht hebben voor de mogelijke voor- en nadelen, voor de etikettering, en voor het aspect van genetisch gewijzigd voer voor dieren die bestemd zijn voor menselijke consumptie.
 - Etikettering zonder sensibilisering is zinloos
- Een grote meerderheid vindt dat de overheid moet instaan voor duidelijke en neutrale informatie. De meerderheid vindt dat de bestaande website van de Belgian Biosafety Server (<http://biosafety.ihe.be>) hiervoor in aanmerking komt, maar deze moet dan wel in de landstaal aangeboden worden. Eventueel kan deze site in de toekomst ook dienen als portaalsite.
- De informatie moet ook bereikbaar gemaakt worden voor mensen die geen toegang tot het internet hebben, bijvoorbeeld via bibliotheken, tijdschriften, opname in leerplan/eindtermen, ...
- Een uniforme Europese lay-out van etiketten is nodig (o.a. met gebruik van duidelijke iconen)
- In het kader van de EU-wetgeving geven we duidelijk de voorkeur aan een actieve publieksconsultatie, zodat de burger meer inspraak heeft in deze materie. Dergelijke participatie heeft pas zin na een sensibiliseringscampagne.

4.4.3. Thema 3: Ethische aspecten

a. *Waarom is het thema voor ons belangrijk?*

Over onze voeding hebben wij wellicht andere ethische bekommernissen dan multinationals en onderzoekscentra die genetisch gewijzigd voedsel produceren en commercialiseren. We worden geconfronteerd met fundamentele ingrepen in voedingsgewassen en weten niet hoe lang we nog een bewuste keuze kunnen maken over wat bij ons op tafel komt.

We vragen ons af of deze ingrepen gebeuren met het nodige respect voor het leven. Voelt men zich hierbij voldoende verantwoordelijk voor het welzijn van de mens en voor een duurzame ecologie?

Omdat dit ingrijpen op termijn mogelijk ongewenste effecten kan veroorzaken, zijn we bang dat er onherroepelijke schade kan veroorzaakt worden aan het ecosysteem, met gevolgen voor de voedselzekerheid en de levenskwaliteit van onszelf, onze kinderen en kleinkinderen.

We vragen ons ook af of het patenteren van genetisch materiaal en van levende organismen ethisch te verantwoorden is. We hebben de indruk dat belangrijke waarden en rechten als tafelrestjes worden afgevoerd. We maken ons zorgen dat er onvoldoende respect is voor de collectieve ervaringskennis van volkeren en voor hun recht op zelfbeschikking en culturele integriteit.

Velen van ons vrezen dat de ontwikkeling van de gentechnologie in de landbouw eenzijdig gericht is op de commerciële belangen van grote concerns. We hebben het gevoel dat die concerns niet alleen de markt beheersen, maar ook het wetenschappelijk denken over moderne landbouw. We hebben ook het gevoel dat ze een grote druk uitoefenen op de onderzoekswereld. We vragen ons dan ook af of hun eigenlijk streven niet het maximaliseren van de winst is, eerder dan het bevorderen van de volksgezondheid en het maatschappelijk welzijn.

b. Vragen aan de referentiepersonen

- Wat zijn de ethische argumenten in de huidige discussie over genetisch gewijzigd voedsel en waarop zijn deze gebaseerd?
 - Kan u dit specifiek maken betreffende patentering ?
 - Kan u dit specifiek maken betreffende uitwisselen van genetisch materiaal van niet-verwante soorten?
- Kan men over genetisch gewijzigd voedsel, op ethisch vlak grenzen afbakenen en zo ja, welke kunnen die zijn?
- Hoe wordt in de bedrijven omgegaan met het ethisch aspect betreffende genetisch gewijzigd voedsel ? Heeft uw bedrijf een ethische code? Waaruit bestaat die en hoe wordt ermee omgegaan?

c. Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?

- Er blijkt geen algemeen aanvaard ethisch standpunt te bestaan, maar er zijn wel degelijk ethische grenzen af te bakenen. Omwille van het verschil in argumenten (gericht op consequenties of uitgaand van deontologie) is een ethisch debat moeilijk.
- Bedrijven zijn om verschillende beweegredenen bezig met ethische argumenten. Ieder bedrijf hanteert duidelijk een andere code, al dan niet expliciet geformuleerd.
- Een ethische afweging kan niet alleen gebaseerd zijn op het afwegen van de technologie van genetische wijziging. Ook de finaliteit van de toepassing is een belangrijk criterium.
- Een visie op patentering is afhankelijk van de standpunten in het ethisch debat.

d. Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel

- Er moet een ethische afweging gebeuren bij het toelaten van genetisch gewijzigde voedingsproducten.
- Het maatschappelijk debat over het al dan niet toelaten van genetische wijziging als techniek moet blijvend gevoerd worden. Dit debat mag echter niet in de weg staan van de discussie over het toelaten van specifieke toepassingen op basis van argumenten die verband houden met de mogelijke gevolgen ervan. Geschoolde ethici hebben een belangrijk rol bij het helpen expliciteren van de argumenten van de mensen.
- Bedrijven moeten een duidelijke en gemotiveerde ethische code hebben. We zouden het liefst zien dat de biotechnologiesector in haar geheel nadenkt over een ethisch kader dat voor alle bedrijven van de sector geldt. Een kleine minderheid van de groep is het niet eens met deze aanbeveling in haar geheel, of met het laatste onderdeel van deze aanbeveling.
- De discussie over patentering van levende organismen mag niet gesloten worden, maar moet blijvend worden gevoerd.

4.4.4. Thema 4: Gezondheidsaspecten

a. *Waarom is het thema voor ons belangrijk?*

Een goede gezondheid is de basis van alle leven. Daarom is het ook een topprioriteit ten opzichte van andere belangen zoals bijvoorbeeld de economische. Voedsel heeft een directe weerslag op onze gezondheid en op die van onze kinderen en kleinkinderen. Voedsel moet dus veilig en betrouwbaar zijn, of het nu gaat om genetisch gewijzigd voedsel of om voedselproducten die niet genetisch gewijzigd zijn. Het is daarom belangrijk om de effecten van voeding op onze gezondheid te kennen, zowel op korte als op lange termijn.

Door de berichtgeving over genetisch gewijzigd voedsel wordt het vertrouwen in onze voeding op de helling gezet. Is zonder niet gezonder?

b. *Vragen aan de referentiepersonen*

- Wie oordeelt er of genetisch gewijzigd voedsel veilig is voor onze gezondheid: bedrijven, wetenschappers, wetgevers, of burgers ?
- Welke procedure wordt er hierbij gebruikt (testpersonen?); welke ervaring is aanwezig?
- Welke argumenten zijn er voor en tegen het produceren van genetisch gewijzigd voedsel wat betreft onze gezondheid?
 - Is er een meerwaarde of minderwaarde voor onze gezondheid, en welke dan?
 - Kunt u de afweging maken van genetisch gewijzigd voedsel ten opzichte van bio-landbouwproducten en van door traditionele landbouw geproduceerde voedsel?
- Zijn er genetische gewijzigde voedingsmiddelen op komst, hetzij als algemene voeding ofwel als speciaal 'health food' met ziektevoorkomende werking, zodat het gebruik van traditionele geneesmiddelen achteraf verminderd kan worden?
- In welke mate bestaat het risico dat ons lichaam reageert op genetisch gewijzigd voedsel?
- In welke mate en hoe lang blijven er sporen van GGO's aanwezig in dierlijke voedingsproducten voor menselijke consumptie die afkomstig zijn van dieren die genetisch gewijzigd voer krijgen of gekregen hebben? Wat is eventueel de weerslag op onze gezondheid?

Wat is uw persoonlijk gevoel over de hier besproken zaken?

c. Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?

- We hebben geleerd dat de manier waarop men indertijd genetisch gewijzigd voedsel op de markt heeft willen brengen zonder de bevolking te informeren, heel veel wantrouwen heeft gewekt. Dit wantrouwen speelt vandaag nog steeds een rol.
- We hebben geleerd dat de materie met betrekking tot gezondheidsaspecten zeer complex is. De terzake bevoegde wetenschappers vellen na een nuchtere evaluatie een oordeel. Het genetisch gewijzigd voedsel dat commercieel op de markt wordt toegelaten, heeft een verwaarloosbaar gezondheidsrisico.
- Er is voldoende onderzoek en controle naar resten van genetisch gewijzigd voeder in zowel vlees als afgeleide producten van dieren. Men is het erover eens dat er geen sporen van genetisch gewijzigd voeder meer in aanwezig zijn.

d. Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel

- Onze conclusie is dat, indien we als consumenten op een betrouwbare wijze geïnformeerd worden over de gezondheidsaspecten van genetisch gewijzigd voedsel, we terug vertrouwen krijgen.
- Dankzij de uiterst strenge en betrouwbare controles hebben we vertrouwen dat de gezondheidsrisico's bij vergund genetisch gewijzigd voedsel verwaarloosbaar zijn.
- Wel vinden we dat voor vergund genetisch gewijzigd voedsel een blijvende opvolging en controle m.b.t. gezondheidsaspecten noodzakelijk zijn. Desgevallend dienen maatregelen genomen te worden. Algemeen vinden we, dat gezien de complexiteit van de materie, maatschappelijke debatten nodig blijven.

4.4.5. Thema 5: Mondiaal en economie

a. *Waarom is het thema voor ons belangrijk?*

Onze basisinstelling wordt bepaald door drie begrippen: respect, democratie en solidariteit. Die instelling leidt tot een reeks bekommernissen op politiek en economisch vlak. We stellen ons dan ook vragen bij een aantal concrete punten.

We stellen vast dat een beperkt aantal multinationals een grotere greep krijgt op de voedselproductie in de wereld. Deze vaststelling staat bovendien los van het gebruik van genetisch gewijzigde organismen in voedsel. Zowel in de ontwikkelingslanden als bij ons worden de producenten steeds meer afhankelijk van deze multinationals. We vragen ons dan ook af of er zo niet te veel macht in handen komt van een beperkt aantal mensen.

Genetisch gewijzigd voedsel verandert ongetwijfeld de relaties tussen leveranciers, producenten en consumenten. Is deze evolutie negatief of positief? Op welke manier kunnen we er voor zorgen dat deze evolutie niet ontspoor? En omdat we een eerlijkere wereldhandel wensen, moet deze evolutie eveneens vanuit dat standpunt worden geëvalueerd.

Uiteraard investeren de bedrijven zeer veel in onderzoek en ontwikkeling. Bijgevolg willen ze ook de vruchten plukken van hun investeringen. Maar we maken ons wel zorgen over de manier waarop ze gebruik maken van de patentrechten. Kunnen ze ongelimiteerd gebruik maken van de verzamelde kennis? Bovendien vrezen we dat ze vooral zullen investeren in onderzoek naar winstgevende producten.

Vaak wordt er in het kader van de derde-wereldproblematiek aangehaald dat genetisch gewijzigd voedsel kan zorgen voor een meer kwalitatief en gevarieerd voedselaanbod. Maar toch bestaat er bij ons de vrees dat de multinationals vooral gaan investeren in exportgerichte genetisch gewijzigd voedsel en niet in voedselvoorziening voor de ontwikkelingslanden. We betwijfelen of genetisch gewijzigd voedsel een realistische oplossing is voor de lokale bevolking.

Samengevat: we willen zoeken naar een win-win situatie voor alle partijen. Er moet een meerwaarde zijn voor leverancier, producent, boer en consument.

b. Vragen aan de referentiepersonen

- Wat is de impact van genetisch gewijzigde voedingsgewassen op de relaties tussen de producenten ervan, de boeren en de consumenten? Indien deze impact negatief is, welke alternatieven zijn er om de gevolgen op deze relaties te ondervangen?
- Op welke manier kan een controleorgaan op mondiaal vlak een regulerende en controlerende rol spelen in de implementatie van de alternatieven? Welke taken, bevoegdheden zou dit orgaan dan moeten hebben? Louter adviserend, waarnemend of effectief controlerend? Welke initiatieven kunnen Vlaanderen of Europa op dat vlak nemen?
- Welke rol kan genetisch gewijzigd voedsel spelen in de voedselzekerheid op mondiaal vlak?
- Wat is de impact van de strenge Europese regelgeving en de eventuele strengere vertaling in het nationaal recht op de landbouweconomie en op de kennisopbouw over genetisch gewijzigd voedsel van Europa of het betreffende land?

Wat is uw persoonlijk gevoel over de hier besproken zaken?

c. Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?

In verband met de Noord-Zuid verhouding:

- Volgens voorstanders is gentechnologie momenteel misschien de meest efficiënte landbouwtechnologie om het voedselprobleem in de Derde Wereld (gedeeltelijk) op te lossen. Voorwaarde is dat de kennis en technologie gedeeld wordt met het Zuiden zodat genetisch gewijzigd voedsel ontwikkeld kan worden volgens de lokale noden en behoeften. Er dient echter zorg voor gedragen te worden dat dit geen bijkomende afhankelijkheidsrelaties creëert. Bijvoorbeeld het "lock-in"-effect (wanneer boeren genetisch gewijzigde organismen éénmaal gebruiken, kunnen ze niet meer terug).
- Eén suggestie bestond er in om de lokale overheden een meer belangrijke en centrale rol te geven bij de introductie van technologie van genetische wijziging. Een voorbeeld hierbij is China waar de overheid zelf het patent heeft overgekocht en bijna gratis genetisch gewijzigde zaden ter beschikking stelt van landbouwers. De Derde-Wereldlanden hebben vaak een zwak wettelijk kader. De niet-gouvernementele organisaties zouden een rol kunnen spelen om dit wettelijk kader op te stellen.

In verband met de economie:

- Uit de dialoog blijkt dat economie een complex gegeven is, en zeker wat betreft genetisch gewijzigde organismen.
- Onderzoeksmiddelen dienen niet uitsluitend aan biotechnologie besteed te worden. Ook de traditionele landbouw (vrij van genetisch gewijzigde organismen) en biolandbouw dienen verder wetenschappelijk te worden ondersteund.
- De huidige generatie genetisch gewijzigd voedsel biedt vooral voordelen voor biotechnologiebedrijven, boeren en het milieu. Men verwacht dat de volgende generatie genetisch gewijzigd voedsel ook voor de consumenten directe voordelen zal opleveren.
- Strenge regelgeving leidt er toe dat Belgische wetenschappers met hun kennis verdwijnen naar het buitenland.

d. Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel

In verband met de Noord-Zuid verhouding:

- We willen in de eerste plaats bewaken dat het Zuiden een stem krijgt in het debat over genetische gewijzigd voedsel.
- De Vlaamse overheid dient een kader te creëren en de middelen vrij te maken die de overdracht van kennis en technologie tussen het Noorden en het Zuiden en de uitbouw van lokale onderzoekscapaciteiten in het Zuiden mogelijk maakt.
- We vinden dat niet-gouvernementele organisaties een betere ondersteuning verdienen voor de rol die ze kunnen spelen in het Noord-Zuid gebeuren in het perspectief van genetisch gewijzigd voedsel.
- We willen dat de Vlaamse overheid er zoveel mogelijk op toeziet dat niet enkel de (eigen) belangen van multinationale ondernemingen bepalen wat er op het vlak van genetisch gewijzigd voedsel beslist wordt of gebeurt ten aanzien van het Zuiden (bv. patentering)

In verband met de economie:

- De Vlaamse overheid zou het fundamenteel onderzoek en de technologische ontwikkeling van genetisch gewijzigd organismen verder moeten ondersteunen. De subsidiëring moet gedeeltelijk afhankelijk worden gemaakt van engagementen bij de onderzoekscentra en privé-bedrijven om hun relevante kennis deels ter beschikking te stellen van de Derde Wereld.
- Wij vinden het belangrijk dat er dialoog zou zijn tussen niet-gouvernementele organisaties en hun partners in het Zuiden enerzijds en de biotechnologiesector anderzijds.
- Daarnaast mag het onderzoek van klassieke- en biolandbouwtechnieken niet verwaarloosd worden maar moet het als volwaardig onderzoeksdomein naast technologie van genetische wijziging behouden worden.

4.4.6. Thema 6: Milieu aspecten

a. *Waarom is het thema voor ons belangrijk?*

Volgens de informatie die we over genetisch gewijzigd voedsel hebben gelezen of gehoord, blijken genetisch gewijzigde producten voor het milieu zowel voor- als nadelen te bieden. We stellen ons echter wel de vraag of de voordelen en nadelen voor het milieu wel voldoende tegenover elkaar afgewogen worden.

Eenzijds vinden we dat de potentiële voordelen zeker bekeken moeten worden, maar anderzijds vinden we het beangstigend wat er allemaal verkeerd zou kunnen lopen door het inbrengen van genetisch gewijzigde organismen in het milieu. Bestaat bijvoorbeeld het gevaar dat het gebruik van genetisch gewijzigde organismen in ons milieu zal leiden tot een verarming van de biodiversiteit? Wat kunnen de nadelige gevolgen zijn voor het milieu op middellange en lange termijn?

De mechanismen die zich in de verschillende ecosystemen afspelen, zijn alleszins erg complex. De precieze werking van veel van deze mechanismen lijkt ons nog niet of nog onvoldoende gekend. Daardoor is het moeilijk - of misschien zelfs onmogelijk - om alle risico's van de inbreng van genetisch gewijzigde organismen in het milieu correct in te schatten. Een zekere bescheidenheid van de mens is hier dus zeker op zijn plaats. We vragen ons af of de mensen die bij deze problematiek betrokken zijn hun verantwoordelijkheid zullen opnemen t.o.v. de natuur en t.o.v. de generaties die na ons komen.

Iemand uit het publiek gaf aan dat het belangrijk is om te kunnen blijven kiezen welk voedsel men wil eten, biologisch/macrobiootisch of genetisch gewijzigd of traditioneel voedsel. Ze is er vooral om bekommerd dat er geen zones zonder genetisch gewijzigde organismen meer zouden bestaan.

b. Vragen aan de referentiepersonen

- Welke lessen kunnen getrokken worden uit de ervaringen (cfr. antibiotica-resistentie) met genetisch gewijzigd voedsel voor toekomstige toepassingen ervan? Welke bijkomende maatregelen heeft men op basis van deze ervaringen ingebouwd?
- In welke mate kunnen we een objectieve risico-beoordeling opmaken met de kennis die we NU hebben, rekening houdend met het feit dat onze kennis met betrekking tot genetisch gewijzigd voedsel tot op heden beperkt is?
- Wat zijn de consequenties voor het milieu als we bewust geen gebruik willen maken van de mogelijkheden die genetisch gewijzigde organismen ons voor specifieke problemen kunnen bieden? In welke gevallen zou genetisch gewijzigd voedsel wel een oplossing kunnen bieden? (bv. door minder gebruik pesticiden, bewaren/vernietigen biodiversiteit)?
- Is het zinvol veel tijd, geld en energie te investeren in onderzoek als de natuur toch op relatief korte termijn zichzelf aanpast (bv. insectenresistentie)?

Wat is uw persoonlijk gevoel over de hier besproken zaken?

c. Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen

- De controle is strenger voor genetisch gewijzigd voedsel dan voor andere landbouw (traditionele en biologische).
- Er gaan meer subsidies naar biotechnologisch onderzoek dan naar onderzoek in verband met de biolandbouw.
- Biodiversiteit is belangrijk voor het ecologisch evenwicht. Genetisch gewijzigde organismen op zich zijn voor deze biodiversiteit niet noodzakelijk een bedreiging.
- De monoculturen bedreigen de biodiversiteit wel. Het is niet duidelijk of genetisch gewijzigde organismen deze monoculturen in de hand werken.
- In de traditionele landbouw worden gewassen gevoelig voor ziekten en plagen. Biotechnologie biedt hier mogelijk een oplossing voor, maar we zullen onze gewassen steeds moeten blijven opvolgen en investeren in technologie voor beide sectoren.
- Er zijn heel veel verschillende opvattingen over de mogelijke "toekomstige" gevolgen voor het milieu, die blijkbaar recht tegenover elkaar staan.
 - Sommige referentiepersonen vinden de eindbalans positief voor het milieu wanneer alle aspecten in rekening genomen worden (herbiciden, meststoffen, fyto-sanering, ...). Risico-evaluatie is voldoende mogelijk.

- Andere referentiepersonen waarschuwen voor milieurisico's gezien het complexe samenspel tussen de plant en zijn directe omgeving.
- Geïntegreerd *pestmanagement* blijkt in specifieke omstandigheden zijn nut te bewijzen. Waar het niet gebruikt kan worden, zijn genetisch gewijzigd organismen een mogelijke oplossing.

d. *Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel*

- De beoordeling van milieurisico's is heel belangrijk. Dit moet dossier per dossier onderzocht worden.
- Biotechnologen moeten verantwoorde keuzes maken in functie van het behouden van de biodiversiteit en met respect voor de biotoop van de plant en het ecosysteem. Deze elementen moeten opgenomen worden als criteria bij de risico-evaluatie.
- Eénmaal de genetisch gewijzigde voedingsproducten op de markt geïntroduceerd zijn, blijft milieurisico-evaluatie een noodzaak. Het huidige postmarketingplan voorziet niet in voldoende controle. We verwachten meer systematische controle. De kosten hiervoor moeten ten dele gedragen worden door de biotechnologie-industrie.
- Wij pleiten voor subsidies voor geïntegreerd *pestmanagement*, indien dit nog niet zou bestaan.

4.5. Wat is voor elk van ons de belangrijkste slotconclusie

Goede informatie over belangrijke thema's vermijdt veel vooroordelen en problemen achteraf

Gerust gevoel omdat men mogelijke risico's goed afweegt vooraleer men genetisch gewijzigd voedsel op de markt brengt.

Duidelijker, objectievere informatie over genetisch gewijzigd voedsel leidt tot meer vertrouwen. Sensibilisering is nuttig

De potentiële mogelijkheden van genetisch gewijzigd voedsel zijn te belangrijk om verder onderzoek en marktintroductie te blokkeren.

Ten overstaan van genetisch gewijzigd voedsel **JA...**
Onder voorwaarden van ...

Na een lang en druk programma zijn we tot een goed eindrapport gekomen

In een democratie is deelname aan een publieksforum een gunst én eigenlijk een burgerplicht

Ik heb veel meer over deze materie geleerd en er meer vertrouwen in gekregen.

De mogelijkheid om adviezen te geven is even belangrijk als het rapport zelf.

Het is een enorm leerrijk proces waarin ik mezelf beter leerde kennen.

Door in een heterogene groep te discussiëren over een bijna onbekend onderwerp, hebben we onnoemelijk veel bereikt.

Stilstaan is achteruit gaan

Mijn bekommernis is of onze conclusies en bevindingen nog en tijdig in een wetgeving worden meegenomen

Biotechnologie moet oordeelkundig worden toegepast met aandacht ook voor sociale dimensie en ecologische duurzaamheid

Blijvende open discussie en debat met en door alle betrokkenen inzake genetisch gewijzigd voedsel is noodzakelijk.

4.6. BIJLAGEN

4.6.1. Lijst van de referentiepersonen

Regelgeving, controle & inspraak	Marc De Loose	<i>Centrum voor Landbouwkundig Onderzoek, Melle</i>
	Karen Janssens	<i>Kabinet van de federaal minister van Consumentenzaken, Volksgezondheid en Leefmilieu</i>
Informatie aspecten	Robert Rémy	<i>Test-aankoop</i>
	Johan Hallaert	<i>FEVIA</i>
Ethische aspecten	Johan Cardoen	<i>Cropdesign</i>
	Sigrid Sterckx	<i>RUG/ Vakgroep Wijsbegeerte en UA/ Faculteit TEW</i>
Gezondheidsaspecten	Jan L. Willems	<i>RUG, faculteit Geneeskunde & Hoge Gezondheidsraad</i>
	René Custers	<i>Vlaams Interuniversitair Centrum voor Biotechnologie</i>
Mondiaal en Economie	Marc Van Montagu	<i>RUG / IPBO</i>
	Thierry Kesteloot	<i>OXFAM – Solidariteit</i>
	Eric Tollens	<i>KUL / Landbouw en Toegepaste Biologische Wetenschappen</i>
Milieu aspecten	Yann Devos	<i>Sectie Bioveiligheid en Biotechnologie / WIV (Pasteur Instituut)</i>
	Louis De Bruyn	<i>Lector Plantijn Hogeschool, Wervel en Velt</i>

4.6.2. Agenda van het publieksforum

zaterdag 24 mei

9u30 Verwelkoming

9u45 Het publiekspanel start de debatten over:

regelgeving & controle met referentiepersonen Karen Janssens en Marc De Loose
informatie met referentiepersonen Johan Hallaert en Robert Rémy

11u30 Vervolg debatten over:

ethische aspecten met referentiepersonen Sigrid Sterckx en Johan Cardoen

12u15 Middagpauze, rondleidingen Vlaams Parlement

14u00 Open dialoog tussen publiekspanel en referentiepersonen

16u00 Vragen en dialoog met het publiek

zondag 25 mei

9u30 Verwelkoming

9u45 Het publiekspanel start de debatten over:

gezondheidsaspecten met referentiepersonen Jan Willems en René Custers

mondiaal en economisch met referentiepersonen Marc Van Montagu, Thierry Kesteloot en Eric Tollens

11u30 Vervolg debatten over:

milieuaspecten met referentiepersonen Yann Devos en Louis De Bruyn

12u15 Middagpauze, rondleidingen Vlaams Parlement

14u00 Open dialoog tussen publiekspanel en referentiepersonen

16u00 Vragen en dialoog met het publiek

maandag 26 mei

11u00 Voorstelling eindrapport aan Norbert De Batselier, Voorzitter Vlaams Parlement

12u00 Antwoorden van de referentiepersonen

4.6.3. *Personalia*

a. Leden van het begeleidend comité

Ronny Swennen, Labo voor Tropische Plantenteelt / KUL

Dirk Carrez, Belgobiotech

Johan Hallaert, Fevia

Jacques Van Outryve, Boerenbond

Yann Devos, Sectie Bioveiligheid en Biotechnologie, Wetenschappelijk Instituut voor
Volksgezondheid Louis Pasteur

Nadia Tahon, VELT

Thierry Kesteloot, Oxfam Solidariteit

Annick Clauwaert, ABVV-milieu

b. Leden van het organiserend comité

Trees Merckx-Van Goey, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Nicolas Van Larebeke-Arschodt, RU Gent

Robby Berloznik, directeur viWTA

Willy Weyns, onderzoeker viWTA

Stef Steyaert, onderzoeker viWTA

c. Procesbegeleiders

Mark Hongenaert en Luk Dewulf, Sherpa Consult

d. Communicatie en tekstbegeleiding

Wim Peeters, verantwoordelijke communicatie viWTA

Erik Derycke (Aasimon - tekst en vertaling)

e. Moderator/presentator

Lute Vanduffel

5. STAKEHOLDERSFORUM

5.1. *beknopt verslag van de voormiddag postersessie en forumgesprekken*

Om vanuit het gebeuren van het publieksforum van mei jl. te vertrekken, en het daaruit voortgekomen advies over genetisch gewijzigde voeding, wordt de film van het ganse proces geprojecteerd, en lezen enkele panelleden het eindadvies nog eens voor. Het woord is nu terug aan de stakeholders, het georganiseerde middenveld, die uitgenodigd waren vandaaghun standpunt te bepalen ten overstaan van het publieksadvies (naar inhoud), maar ook t.o.v; het publieksforum als methode, als procedure, als instrument. Tenslotte ook de vraag: wat gaat uw organisatie met het advies doen? Verandert dit enigszins het standpunt van uw organisatie?

De posters die antwoorden geven op deze vragen, worden gegeven als bijlagen bij dit verslag.

In de loop van de ochtend worden, eveneens op basis van de posters en de forumgesprekken-, door de stakeholders discussiepunten aangereikt voor de onderlinge publieke dialoog in de namiddag.

5.2. *Beknopt verslag van de namiddagdialog*

Al deze ideeën groeperen we tot vijf clusters. Guy Tegenbos, de dagvoorzitter, leidt deze thema's telkens in en faciliteert de dialoog die erop volgt. Na elke bespreking van een thema, vat de directeur van het viWTA kort de voornaamste inzichten en conclusies samen. Hierna volgt een beknopt verslag van de verschillende discussies.

5.3. *Afbakening van het door het publieksforum behandelde thema*

Enkele stakeholders betreuren dat voor hen belangrijke invalshoeken weinig of niet aan bod zijn gekomen in het eindadvies van het publiekspanel, zoals het voedselprobleem in de wereld, duurzame landbouw of een meer gedetailleerde confrontatie met de stand van de wetenschap in verband met genetisch gewijzigd voedsel. Maar niemand betwist dat de complexiteit van de problematiek reducties en keuzes noodzakelijk maakt, waardoor onvermijdelijk sommige aspecten minder belicht worden. In de voorbereidende weekends zijn heel wat thema's onderwerp van gesprek geweest, maar enkel de belangrijkste zijn weerhouden in het eindadvies. Het publiekspanel besliste autonoom over de uiteindelijke selectie. Niemand kreeg de gelegenheid een keuze op te dringen, noch de begeleiding, noch externe deskundigen.

Het viWTA neemt bij monde van haar directeur akte van deze conclusies. De vraag om ten gronde na te denken over de toekomst van ons landbouwsysteem is opgenomen in het huidige jaarprogramma. Dit kan de weg effenen voor een publiek debat hierover.

5.4. Impact van het publieksforum

In dit tweede deel van de dialoog speurt de groep zowel naar mogelijke invloeden van het publieksforum op de reële gang van zaken ivm GGO's in de voeding, als naar politieke impact. De vraag naar keuzevrijheid tussen voeding met of zonder GGO's maakt dit item concreet. De keuzevrijheid kan niet gevrijwaard worden zolang de marktprijs erg verschillend is. Het toerekenen van bijkomende kosten ten gevolge van het bestaan van genetisch gewijzigd voedsel is hiervan de oorzaak: twee gescheiden circuits, extra controles, extra etikettering. Er is eensgezindheid over het feit dat de keuzevrijheid zwaar onder druk staat. Dit geldt niet enkel voor de consument maar ook voor de landbouwer en de sector van de klassieke gewasveredeling. In hoeverre bijkomende kosten gedragen moeten worden door de belastingbetaler, door de consument van GGO-vrije voedingswaren of door de producent van GG-voedsel blijft een heet hangijzer.

Wat de politieke impact betreft, beoordeelt men het stakeholdersforum algemeen als een veelbelovend begin. Sommigen betreuren het feit dat de politieke agenda de timing van het publieksforum eind mei doorkruiste en zo alle media-aandacht wegnam. Anderen relativiseren dit: nu het eerste publieksforum een feit is, zal publieksconsultatie in Vlaanderen onomkeerbaar vooruit gaan. Bovendien kan Vlaanderen dit effect ook Europees uitdragen. Ook al blijft het advies inhoudelijk volgens velen vaag, toch zitten er volgens anderen voldoende aanzetten tot concrete acties in, inclusief voor het – in deze materie beperkte - Vlaamse beleidsniveau. Hier aanbeland suggereert men dat de Vlaamse bevoegdheden terzake voor uitbreiding vatbaar zijn.

Naar aanleiding van het Publieksforum dienden Vlaamse Volksvertegenwoordigers van alle democratische fracties reeds een voorstel tot resolutie in. De adviezen van het burgerpanel worden hierin grotendeels overgenomen. Daarnaast pleiten de parlementsleden ervoor om de methodiek van een publieksforum te aanvaarden als een manier om burgers bij het beleid te betrekken. De resolutie zal in het najaar van 2003 behandeld worden in het Vlaams parlement.

Het viWTA noteert dat de discussie over de keuzevrijheid GGO-GGOvrij voedsel blijkbaar bij vele stakeholders het kostenaspect overstijgt. Het omvat ook een ethische dimensie. Wat de politieke impact betreft zal het viWTA vanaf heden het gebruik van het advies van het publiekspanel zowel binnen als buiten het parlement blijven ondersteunen. Er wordt meermaals onderstreept dat de uitwerking van het advies, hoe vaag het ook door sommigen bevonden wordt, automatisch concretere vormen aanneemt.

5.5. De economie als motor

Alle stakeholders stellen vast dat de industrie de motor is voor de ontwikkeling van de technologie van genetische modificatie in voeding en landbouw. Het beleid holt noodgedwongen deze snelle evoluties achterna. Met de uitspraak 'stilstaan is achteruitgaan' wou het publiekspanel aangeven dat het risico van een brain drain uit

Vlaanderen - als gevolg van een nodeloze overmaat aan regelgeving - best vermeden wordt.

Er ontwikkelde zich evenwel een pleidooi voor meer maatschappelijke verantwoordelijkheid van de ontwikkelaars. Niet alles wat technisch kan, is ook maatschappelijk wenselijk. In de behandeling van vergunningsaanvragen voor nieuwe GGO's moeten ook sociaal-economische overwegingen opgenomen worden. Er is nood aan een forum van stakeholders in debat. Een duidelijke aansprakelijkheidsregeling moet de verantwoordelijkheid van de industrie scherp stellen.

5.6. Wetenschappelijk onderzoek en maatschappij

Verscheidene stakeholders wijzen op de grote wetenschappelijke onzekerheden, eigen aan complexe problematieken zoals de introductie van GGO's. In zulke omstandigheden is een onderzoeksagenda niet waarde vrij en kan de wetenschap geen uitspraken doen over verborgen risico's. Twee meningen staan tegenover mekaar: landbouwonderzoek moet naast wetenschappelijk ook een duidelijk aantoonbaar maatschappelijk nut hebben, ofwel juist niet, omdat de maatschappelijke relevantie vaak pas achteraf duidelijk wordt.

5.7. Methodologie van het publieksforum

Het publiekspanel kan niet als representatief voor de doorsnee Vlaming gelden, maar voldoet wel aan het criterium van 'probleemrepresentativiteit'. Het panel vertegenwoordigt een brede waaier van bekommernissen, meningen en argumentaties die leven bij de verschillende lagen van de bevolking. De panellleden spreken niet als experts in GGO's, maar wel als 'wakkere burgers' na een diepgaande dialoog met deskundigen. De procesbegeleiding ondersteunt hen in het verwerven van de competenties om zo'n dialoog mogelijk te maken. Ze doorbraken de gangbare pro/contra GGO stellingenoorlog ten voordele van een zoeken naar consensus, waar mogelijk. Ook in Vlaanderen is dus een nieuwe debatcultuur aan het groeien, transparanter en met een grotere bereidheid om aan tafel te gaan zitten met niet gelijkgezinden dan doorgaans het geval was. Volgens velen is het net daarom wenselijk om regelmatig een publieksforum in te richten.

6. IMPACT VAN HET PILOOTPROJECT

De Impact van het pilootproject is geenszins ten einde bij het afsluiten van het eerste werkjaar, waarin het geïmplementeerd werd in zijn operationele fasen. Wij kunnen hier dus slechts een voorlopige stand van zaken weergeven. Deze wordt ook uitvoerig gedocumenteerd in bijgevoegde bijlagen.

We overlopen achtereenvolgens de impact binnen het Vlaams Parlement en dan erbuiten. De impact op de werking van het Wetenschappelijk secretariaat tenslotte wordt besproken in de volgende paragraaf 'verworven expertise'.

6.1. Binnen het Vlaams Parlement

Acht van de zestien leden van de Raad van Bestuur van het viWTA zijn Vlaamse Volksvertegenwoordigers. Als dusdanig waren zij geprivilegieerde partners die ter gelegenheid van de Raadszittingen, de samenkomsten van het Dagelijks Bestuur en het Organiserend Comité van het pilootproject in intense wisselwerking met het Wetenschappelijk secretariaat mede vorm gaven aan het ganse project. Via de nieuwsbrief, de viWTA website en persoonlijke uitnodigingen waren zij samen met alle andere Vlaamse Parlementariërs steeds op de hoogte van alle deelactiviteiten, waarvan sommigen ook effectief aan deelnamen. Kort na afloop van het publieksforum nam een aantal Vlaamse Volksvertegenwoordigers het initiatief van een ontwerpresolutie, die het advies van het publiekspanel tot voorwerp van een Parlementair debat wil maken. Leden van het publiekspanel kunnen hierbij in de bevoegde Commissie gehoord worden. Daarenboven wordt voorgesteld het instrument van het publieksforum periodiek te gaan gebruiken telkens het aangewezen is. Daarenboven zal het viWTA in haar jaarverslag (maart 2004) een eigen advies aan het Parlement tot voorwerp van discussie maken. Hierin zullen haar conclusies van de samengevoegde projectonderdelen zoals beschreven in dit globaal verslag weergegeven zijn, evenals concrete beleidsaanbevelingen voor de Vlaamse Regering.

6.2. Buiten het Vlaams Parlement

We beschouwen achtereenvolgens de 'stakeholders' uit het georganiseerde middenveld, de overheid en het algemeen publiek. We eindigen met de impact in het Europese netwerk.

De houding van de stakeholders was over het algemeen positiever op het einde van het programma (stakeholdersforum) dan bij de aanvang (trendstudie). Hun belangstelling en betrokkenheid met de procedure van het publieksforum is ook geleidelijk gegroeid in het proces. Uiteindelijk zijn zij vragende partij voor een voortgezette dialoog inzake genetisch gewijzigde voeding en vinden ook zij dat de methode van het publieksforum haar specifieke bijdrage kan leveren in debatten over maatschappelijke controversen.

Van de overheid heeft de Sectie Biotechnologie en Bioveiligheid van het Wetenschappelijk Instituut voor Volksgezondheid (SBB/WIV) reeds tijdens het

publieksforum haar stelligste bereidheid geuit om met de aanbevelingen van het publiekspanel rekening te houden, maar het ook verder te willen consulteren over hoe de publieke dossiers voor vergunningsaanvragen meer toegankelijk te maken. Deze consultatie is ondertussen opgestart.

Het is verre van gemakkelijk de weerklank bij het algemene publiek, buiten de kring omheen de deelnemers in het project, in te schatten. Er zijn een aantal artikels verschenen in belangrijke Vlaamse dagbladen en in gespecialiseerde periodieken. Minder dan verwacht allicht, maar de verkiezingen hebben wellicht roet in het eten gestrooid. Bovendien blijkt nog elke dag dat er tijd, veel tijd nodig is alvorens de belangstelling voor dit nieuwe, onbekende, en op het eerste zicht niet erg 'sexy' gebeuren van een publieksforum over ggo's in de media krijgt. Een volgende keer kan het helemaal anders lopen, als de actualiteit meezit, getuigt een voorbeeld uit Noorwegen.

En zo zijn we dan op de internationale scène beland, waar het pilootproject van het viWTA en het eerste publieksforum in Vlaanderen door de andere leden van het Europese Netwerk van Technology Assessment Instituten veel bijval oogst en nu al inspirerend blijkt te werken voor volgende, methodologisch innoverende projecten...

6.3. VERWORVEN EXPERTISE

Er werd met het uitvoeren van dit pilootproject, in intensieve interactie met de talrijke partners die hierboven aan bod zijn gekomen, heel wat kostbare en unieke ervaring opgedaan. Dit is van meet af aan de bedoeling geweest en het lag dan ook in de verwachting, maar het heeft ook zeer goed gewerkt. De talrijke klankborden, tussentijdse evaluaties en bijsturingsmomenten hebben daar ongetwijfeld hun rol in gespeeld. Een zelf-evaluatie en bijsturing instrument voor participatieve procedures en bijhorend projectmanagement is in aanmaak. Alle betrokkenen en de Raad van Bestuur hebben immers de wens en het voornemen uitgesproken van de opgedane expertise te kapitaliseren om ze dienstbaar te maken voor volgende participatieve procedures, zowel binnen als buiten het viWTA, waar er een groeiende vraag naar dit veld van deskundigheid leeft.

Met andere woorden, er zal aan heus kennismanagement gedaan worden met het oogmerk dat viWTA vanuit haar geprivilegieerde positie als parlementaire instelling, gaandeweg een expertisecentrum zal kunnen uitbouwen op het vlak van participatieve Technology Assessment.

7. BIJLAGEN

7.1. Bijlagen bij het stakeholdersforum:

7.1.1. Posters

We geven hierna expliciet de antwoorden van een reeks stakeholders in de vorm van een poster, op de vier gestelde vragen. De stakeholders zijn gegroepeerd in de vier categorieën die we doorheen het volledige project hebben gebruikt: (a) onderzoekers & ontwikkelaars, (b) potentiële gebruikers, (c) overheid en (d) commentatoren (NGO's). Andere posters, die niet zijn ingegaan op de vier specifieke vragen, worden hier niet weergegeven.

a. Onderzoekers & Ontwikkelaars

VIWTA STAKEHOLDERS FORUM VIB evaluatie publieksforum 'Genetisch gewijzigd voedsel'

Wat vindt VIB van het resultaat?

- (1) **Een helder en gestructureerd eindrapport**
Ondanks de tijdsdruk werd een degelijk eindrapport afgeleverd. De goede voorbereiding zal hier niet vreemd aan zijn.
- (2) **Geen echt nieuwe inzichten**
De inhoud van het forum was tamelijk voorspelbaar en leidde niet tot nieuwe inzichten.
- (3) **Een zoektocht naar evenwicht**
Uit het eindrapport blijkt dat het panel getracht heeft een evenwicht te bereiken om genuanceerd over te komen.
- (4) **Kritisch**
Het eindrapport durft kritisch te zijn.
- (5) **Geen focus op voor Vlaanderen relevante zaken**
Er is geen onderscheid gemaakt tussen zaken waar Vlaanderen een echte beleidsbevoegdheid heeft, en zaken waarvoor de federale overheid of Europa verantwoordelijk is.
- (6) **Milieuaspecten inhoudelijk mager**
Op dit punt was een meer diepgaande en genuanceerde discussie mogelijk geweest.
- (7) **Aanbevelingen deels achterhaald**

Een aantal aanbevelingen is achterhaald omdat ze al in beleid of wetgeving zijn gerealiseerd. De overheid heeft blijkbaar gefaald in het informeren van het publiek over het huidige beleid en de huidige wetgeving.

Zal het eindrapport van het publieksforum het denken en handelen van VIB beïnvloeden?

(1) Het publieksforum geeft nuttige inzichten in de bekommernissen van het publiek

VIB zal trachten met nog meer klem wetenschappelijk gefundeerde informatie rond deze bekommernissen te verspreiden.

(2) Het publieksforum bevestigt de rol van de wetenschap in het debat

Wetenschappelijk gefundeerde informatie blijft belangrijk om misverstanden te voorkomen.

VIB-oordeel over de wijze waarop het publiek debat vorm kreeg

(1) Een goede organisatie en begeleiding

Het publieksforum was goed georganiseerd. De praktische organisatie verliep goed en er was een professionele groepsbegeleiding die heeft gewaakt over de kwaliteit van het proces.

(2) Relatief weinig durf

VIWTA heeft gekozen voor de 'vastomlijnde' methode van het publieksforum. Men kan zich de vraag stellen of dit in deze fase van het debat wel de meest optimale formule was. Misschien was dit de reden dat er weinig nieuwe inzichten werden geformuleerd.

(3) Ongelukkige timing

Het forum vond net na de verkiezingen plaats. Hierdoor is potentiële media-aandacht verloren gegaan.

(4) Optimalisering van rapportage

De rapportage aan het Vlaams Parlement via het jaarverslag is niet optimaal. VIWTA zou ervoor moeten kunnen kiezen inhoudelijk ook op een andere wijze te rapporteren.

b. Belgobitech

De POSTER van Belgobitech bevatte geen specifieke antwoorden op de vier gestelde vragen.

7.1.2. Potentiële gebruikers

a. Boerenbond

Standpunt over biotechnologie

- Biotechnologie is een waardevol instrument om de problemen van een duurzame voedselvoorziening te helpen oplossen, ook op lange termijn.
- De toepassingen moeten geval per geval, en stap per stap geëvalueerd worden op hun veiligheid voor gezondheid, milieu en dierenwelzijn.
- Voorrang geven aan oplossingen voor problemen waar bedrijven mee kampen.
- Volledige doorzichtigheid van procedures en stimuleren van het maatschappelijk debat moet het noodzakelijke vertrouwen onderbouwen.
- Oprichten van een Europees gezagsorgaan voor normen en beoordeling.
- Ontwikkelingslanden actief betrekken bij de nieuwe ontwikkelingen.
- Monopolievorming vermijden

Meest waardevolle advies:

"We moeten het vertrouwen herwinnen".

We worden geconfronteerd met het fenomeen van "irrationele voedselangst". De introductie van nuttige GGO-gewassen lijdt daaronder. In het ganse productieproces van onze voedsel is de landbouw immers de meest kwetsbare en onzekere productieschakel. De rol van de Overheid is hier van groot belang.

Het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (FAVV) is een eerste stap in de goede richting.

Grootste verschil met standpunt:

Ontbreken van een bezorgdheid voor duurzame coëxistentie van de verschillende landbouwsystemen teneinde de wereldvoedselvoorziening op lange termijn te garanderen.

Duurzaamheid heeft volgens de Boerenbondmissie 4 componenten: ecologisch veilig, economisch leefbaar, sociaal haalbaar en maatschappelijk aanvaardbaar. Jaarlijks stopt ongeveer 5 % van de landbouwers hun activiteit omwille van allerlei redenen die onrechtstreeks voortvloeien uit niet leefbare omstandigheden voor de bedrijven.

De introductie van GGO's kan dit proces zowel afremmen als versnellen.

Invloed van Publieksforum op denken en handelen van de Boerenbond.

- Het standpunt van de Boerenbond kwam tot stand via de klassieke democratische weg van inspraak van de brede basis en blijft dus het

belangrijkste referentiekader.

- In talloze vergaderingen met "boer en burger" blijkt het aanreiken van een duidelijk "denkkader" verhelderend te zijn.
- Het publieksforum reikt een goed overzicht aan van bezorgdheden die bij de burgers leven.
- Bij een herziening van het standpunt zal hiermee rekening worden gehouden.

Evaluatie werkwijze publieksforum.

- Het publieksforum werd uitstekend georganiseerd en begeleid. Het bracht het grootste deel van de bezorgdheden van de burger naar boven en is daarom erg nuttig.
- Het is in wezen een "omgekeerde democratie" die een middenplaats kan innemen in het democratisch besluitvormingsproces. Uiteindelijk beslissen de volksvertegenwoordigers over al of niet toelaten van bepaalde GGO's, liefst met een ruime blik op de toekomst ("gouverner c'est prévoir"). Na toelating moeten boer en burger de keuzevrijheid behouden.
- Boerenbond is altijd voorstander geweest van het maatschappelijk debat van het type "consensusconferentie". Zo werd er voorgesteld in de hoorzitting van het Vlaams Parlement om dit eens te proberen met de eerste biotechnologische toepassing die in de landbouw werd toegepast, met name de enting tegen de ziekte van Aujeszky bij het varken.

b. *Stakeholdersforum van 15/09/03 in het Vlaams Parlement : reacties van Fedis*

Welk advies uit het eindrapport van het publiekspanel vindt u het meest waardevol en waarom?

De nood aan objectieve en neutrale informatie ("burgers worden op een tendentieuze wijze, vooral door bedrijven en milieuverenigingen, geïnformeerd over biotechnologie; "het publiek is een passief slachtoffer van mediacampagnes van drukkingsgroepen")

De voortdurende wantrouwige houding van de consument is vooral toe te schrijven aan het te kort aan (objectieve) informatie en transparantie.

In welk advies is het verschil het grootste met één of meerdere standpunten van uw organisatie?

Fedis stelt vast dat er geen groot verschil bestaat tussen de resultaten van het publieksforum en haar standpunt. Dat heeft te maken met de plaats van de distributie in het economische proces. De distributeur zendt de informatie die van de consument komt naar de producent door en probeert producten op de markt te brengen die aan de uiteenlopende verwachtingen van de consument beantwoorden.

Wat zal de impact zijn van het advies van het publieksforum op het denken en handelen van uw organisatie?

Het feit dat de groep supporters snel kleiner zou worden en het bestaan van een belangrijke groep van "onbeslist", zal onze leden versterken in hun houding van voorzichtigheid en waakzaamheid.

De bevestiging dat de overheid te weinig een expliciete rol opneemt in de informatie van de burger zal ook de Federatie dwingen om daarop aan te dringen in haar contacten met de bevoegde overheden.

Hoe evalueert u de gevolgde werkwijze van het publieksforum om een publiek debat te voeren?

Positief : mythevorming maakt dat stakeholders minder gevoelig worden voor wat er werkelijk leeft bij de gewone burger.

Het tot stand brengen van maatschappelijke debatten kan een rol spelen in de besluitvorming.

De opdracht die aan een burgerpanel toevertrouwd zou worden, zou echter beperkt moeten worden tot het essentiële (bv. : wat voor soort landbouw en voedselproductie willen wij in de toekomst en hebben wij daarvoor gentechnologie nodig?).

Delicate punten zijn: de representativiteit van een burgerpanel, het gewicht dat moet gegeven worden aan de resultaten van een burgerpanel en de rol van de consumentenverenigingen in dat breed debat.

c. *Antwoorden van de voedingsindustrie*

Welk advies uit het eindrapport vindt u het meest waardevol en waarom?

De meeste adviezen die door de burgers geformuleerd werden zijn waardevol, maar dit publieksforum heeft niet geleid tot verrassende, nieuwe inzichten.

Vele adviezen zijn zeer algemeen en sterk genuanceerd.

Bovendien werd in de huidige ontwikkeling van de wetgeving ter zake reeds met verschillende van de geformuleerde adviezen rekening gehouden.

In welk advies is het verschil het grootste met één of meerdere standpunten van uw organisatie?

De voedingsindustrie heeft geen uitgesproken standpunt inzake gentechnologie.

Zolang de consument het gebruik van GGO's niet aanvaardbaar acht, zal de voedingsindustrie proberen het gebruik van GGO's in de voeding te vermijden.

De Belgische voedingsindustrie beschouwt biotechnologie als een bijkomend middel tot vernieuwing dat de mogelijkheid zou kunnen scheppen om de gezondheid en het welzijn van de mens te verbeteren. In die zin is de voedingsindustrie ervan overtuigd dat GGO's – mits een grondige risico-evaluatie en een transparante, duidelijke uitvoerbare en controleerbare regelgeving – deel kunnen uitmaken van de toekomst.

De huidige GGO's en hun toepassingen bieden echter geen directe voordelen voor de consument.

Wat zal de impact zijn van het advies op het denken en handelen van uw organisatie?

Onze houding zal niet wijzigen op basis van de geformuleerde adviezen. De voedingsindustrie heeft begrip voor het gebrek aan aanvaarding en de twijfel bij de consument en heeft er bijgevolg voor gekozen om geen GGO-ingrediënten te gebruiken. Indien GGO-producten met een reëel voordeel voor de consument beschikbaar zouden komen, dan zal de voedingsindustrie haar houding zeker opnieuw evalueren.

Hoe evalueert u de gevolgde werkwijze van het publieksforum om een publiek debat te voeren?

Bij de organisatie van het publieksforum werden tijd nog middelen gespaard en voor de deelnemers zal dit forum ongetwijfeld een verrijkende ervaring geweest zijn.

Het panel en de discussies werden zeer sterk begeleid wat mogelijks een nuancering van de adviezen in de hand gewerkt heeft.

Men kan zich echter wel vragen stellen over de representativiteit van het panel en over de mogelijke impact van een regionaal publieksforum op Europese regelgeving.

Veel aspecten van het GGO-beleid, zeker waar het de voedingsindustrie aangaat, behoren niet tot de Vlaamse bevoegdheid. Denk bvb. maar aan de voedselveiligheidsaspecten en de etikettering.

Indien men de burger inspraak wenst te geven in de in ontwikkeling zijnde regelgeving dient men een dergelijke consultatie veel vroeger in de besluitvorming te organiseren.

d. FEVIA

FEVIA is de woordvoerder van de Belgische Voedingsindustrie.

FEVIA Vlaanderen vertegenwoordigt	
• bedrijven (2002):	4300
• werknemers (2002):	64.000
• omzet (2002):	19,26 miljard EUR
• toegevoegde waarde (2002):	3,8 miljard EUR

Voor meer informatie: <http://www.fevia.be>

Welk advies uit het eindrapport vindt u het meest waardevol en waarom?

De meeste adviezen die door de burgers geformuleerd werden zijn waardevol, maar dit publieksforum heeft niet geleid tot verrassende, nieuwe inzichten.

Vele adviezen zijn zeer algemeen en sterk genuanceerd.

Bovendien werd in de huidige ontwikkeling van de wetgeving ter zake reeds met verschillende van de geformuleerde adviezen rekening gehouden.

In welk advies is het verschil het grootste met één of meerdere standpunten van uw organisatie?

De voedingsindustrie heeft geen uitgesproken standpunt inzake gentechnologie.

Zolang de consument het gebruik van GGO's niet aanvaardbaar acht, zal de voedingsindustrie proberen het gebruik van GGO's in de voeding te vermijden.

De Belgische voedingsindustrie beschouwt biotechnologie als een bijkomend middel tot vernieuwing dat de mogelijkheid zou kunnen scheppen om de gezondheid en het welzijn

van de mens te verbeteren. In die zin is de voedingsindustrie ervan overtuigd dat GGO's – mits een grondige risico-evaluatie en een transparante, duidelijke uitvoerbare en controleerbare regelgeving – deel kunnen uitmaken van de toekomst.

De huidige GGO's en hun toepassingen bieden echter geen directe voordelen voor de consument.

Wat zal de impact zijn van het advies op het denken en handelen van uw organisatie?

Onze houding zal niet wijzigen op basis van de geformuleerde adviezen. De voedingsindustrie heeft begrip voor het gebrek aan aanvaarding en de twijfel bij de consument en heeft er bijgevolg voor gekozen om geen GGO-ingrediënten te gebruiken. Indien GGO-producten met een reëel voordeel voor de consument beschikbaar zouden komen, dan zal de voedingsindustrie haar houding zeker opnieuw evalueren.

Hoe evalueert u de gevolgde werkwijze van het publieksforum om een publiek debat te voeren?

Bij de organisatie van het publieksforum werden tijd nog middelen gespaard en voor de deelnemers zal dit forum ongetwijfeld een verrijkende ervaring geweest zijn.

Het panel en de discussies werden zeer sterk begeleid wat mogelijks een nuancering van de adviezen in de hand gewerkt heeft.

Men kan zich echter wel vragen stellen over de representativiteit van het panel en over de mogelijke impact van een regionaal publieksforum op Europese regelgeving.

Veel aspecten van het GGO-beleid, zeker waar het de voedingsindustrie aangaat, behoren niet tot de Vlaamse bevoegdheid. Denk bvb. maar aan de voedselveiligheidsaspecten en de etikettering.

Indien men de burger inspraak wenst te geven in de in ontwikkeling zijnde regelgeving dient men een dergelijke consultatie veel vroeger in de besluitvorming te organiseren.

e. *Test-Aankoop (Verbruikersunie):*

WELK ADVIES UIT HET EINDRAPPORT VINDT U HET MEEST WAARDEVOL EN WAAROM?

Een waardevolle en voor ons essentiële aanbeveling is het feit dat de keuzevrijheid moet

gegarandeerd blijven en dat er controle moet gebeuren door onafhankelijke instanties.

Bij alle voedingsmiddelen die geheel of gedeeltelijk uit GGO's bestaan, moet dit op het etiket vermeld

staan.

Ook derivaten van voedingswaren, zoals olie waarin geen GGO-DNA of -eiwit meer aanwezig is,

moeten hun GGO – herkomst vermelden, zodat de consument weet heeft van de productiewijze en

hij op die manier een vrije keuze heeft.

De ervaring leert dat het aanbod van producten met de vermelding "GGO-vrij" geen goede oplossing

biedt voor de consumenten. En hetzelfde geldt voor de vermelding "kan GGO's bevatten".

In de eerste plaats omdat onvrijwillige besmetting nooit volledig uit te sluiten valt. Maar ook

omdat op die manier te vrezen valt voor "voedsel met 2 snelheden" : dure GGO -vrije producten voor

wie het kan betalen en goedkopere "gewone" voor de anderen. Dat is onaanvaardbaar.

Deze keuzevrijheid kan enkel verzekerd worden als dit gepaard gaat met doelgerichte, onafhankelijke

controles, op regelmatige basis en met eventuele sancties tot gevolg.

IN WELK ADVIES IS HET VERSCHIL HET GROOTSTE MET ÉÉN OF MEERDERE STANDPUNTEN VAN UW ORGANISATIE? Geen enkel advies is in strijd met één of meerdere standpunten van Test Aankoop.

Ter vergelijking:

Het standpunt Test Aankoop

1. Wij zijn niet a priori voor of tegen elke "vooruitgang". Maar ze moeten gepaard gaan met regels die de rechten van de consument vrijwaren.

2. Biotechnologie kan voor de landbouw bepaalde voordelen opleveren op voorwaarde dat ze goed wordt gebruikt en gecontroleerd.

Ze kan - volgens ons - enkel worden aanvaard en toegepast als het wetenschappelijk bewijs wordt geleverd dat ze substantiële meetbare voordelen oplevert op economisch vlak, op het vlak van de kwaliteit van de producten en dat van de invloed op het leefmilieu.

3. Een team van volledig onafhankelijke experts moet de aanvraag tot erkenning behandelen. Geen enkele erkenning is algemeen, elk geval vereist een specifiek onderzoek. In geval van redelijke, realistische en met argumenten onderbouwde twijfel moet het voorzorgsprincipe worden gehanteerd.

4. De controle en de systematische opvolging van dergelijke goedkeuringen moet ook worden verzekerd door bekwame en onafhankelijke wetenschappelijke specialisten, die bovendien volledig transparant te werk gaan.

5. Het beheer door de overheid (erkenning, controle) moet het nationale niveau overstijgen en het voorwerp uitmaken van gemeenschappelijke en geharmoniseerde beslissingen op Europees en internationaal niveau.

6. Een Europese structuur van biowaakzaamheid moet op poten worden gezet. Zij moet permanent elke eventuele verspreiding van GGO's opvolgen en evalueren alsook de mogelijke effecten op de gezondheid van mens, dier en leefmilieu.

7. Het beheer van deze materie mag zich niet beperken tot de levensmiddelen die bestemd zijn voor menselijke consumptie maar er moet ook aandacht zijn voor zaden, ingrediënten en diervoeder.
8. In geval van toekomstige schade, die niet kon worden voorzien op het moment van de aanvaarding, moet de verantwoordelijkheid worden gelegd bij de producent alleen en dit zonder beperking in de tijd.
9. De consument moet over nuttige informatie kunnen beschikken die hem de keuzevrijheid garandeert en het hem mogelijk maakt om met volledige kennis van zaken, de beslissingen te nemen die hij voor zichzelf gerechtvaardigd acht
10. Een helder, bruikbaar en controleerbaar etiket is een noodzakelijke voorwaarde.
11. Wij zijn er ons van bewust dat een nultolerantie voor de etikettering van GGO's momenteel moeilijk toepasbaar is. Toch is dit voor ons een manifest bewijs van de gebrekkige beheersing van de opvolging van deze technologie. Producenten en overheid moeten de volledige traceerbaarheid van a tot z garanderen van de voedselketen, grondstoffen enz. die GGO's bevatten of ervan afkomstig zijn.
12. Elke meetbare wijziging in de samenstelling van een levensmiddel tengevolge van het gebruik van GGO's moet duidelijk worden vermeld op het etiket.
13. Wij zijn gekant tegen een etikettering met dubieuze vermeldingen zoals "kan GGO's bevatten" of "zonder GGO's".

WAT ZAL DE IMPACT ZIJN VAN HET ADVIES VAN HET PUBLIEKSFORUM OP HET DENKEN EN HANDELEN VAN UW ORGANISATIE?

Het blijkt uit de conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel dat *er nood is aan een correcte, duidelijke en onafhankelijke informatie* naar de gewone burger.

Deze vaststelling bevestigt de noodzakelijkheid van de werking van Test Aankoop, wiens taak erin bestaat de consument te in te lichten, vormen en verdedigen. Dit doet Test Aankoop aan de hand van publicaties zowel in tijdschriften als via internet.

De motivatie om het thema, GGO's in de voeding, te blijven opnemen binnen onze planning wordt

daardoor aangemoedigd. Uit de conclusies en aanbevelingen blijken ook enkele punten die kunnen gelden als aanvulling voor het bestaande standpunt.

Test Aankoop zal in de toekomst ook pleiten voor:

Bij het beoordelen van vergunningsaanvragen moet zeker overwogen worden om *niet alleen exacte*

wetenschappers te betrekken, maar ook andere wetenschappelijke disciplines (bv. economen,

sociologen, ethici)

,Een *uniforme Europese lay-out van etiketten* is nodig (o.a. gebruik van duidelijke iconen)

HOE EVALUEERT U DE GEVOLGDE WERKWIJZE VAN HET PUBLIEKSFORUM OM EEN PUBLIEK DEBAT TE VOEREN?

Hieruit blijkt dat aan de hand van genuanceerde informatie en transparant gemaakte posities en argumenten, de bevolking een eigen mening ontwikkelt en zijn stempel drukt in het debat over samenleving en technologie.

Het gevolg is een constructieve bijdrage van de bevolking aan en een kwaliteitsverhoging van het maatschappelijk debat.

Het is duidelijk dat raadpleging en consultatie van het publiek zin heeft.

Wij pleiten er dan ook voor dat de reacties van het publiek ernstig genomen worden en op geen enkele manier naast zich neergelegd worden.

7.1.3. Overheid:

a. *MINA-Raad Poster Stakeholdersforum viWTA 15 september 2003*

1. Welk advies uit het eindrapport vindt U het meest waardevol en waarom?

"Bij het beoordelen van de vergunningsaanvragen moet zeker overwogen worden om niet alleen exacte wetenschappers te betrekken, maar ook andere wetenschappelijke disciplines (bv. economen, sociologen, ethici)."

De Europese richtlijn voorziet dat ethische aspecten in overweging genomen kunnen worden wanneer GGO's doelbewust worden geïntroduceerd of in de handel worden gebracht als product of in producten. Op dit ogenblik worden nieuwe GGO's echter enkel geëvalueerd vanuit een zeer strikte interpretatie van hun milieu- en gezondheidsimpact. Volgens de MiNa-Raad moeten, geval per geval, ruimere ethische, economische, sociale en ontwikkelingsaspecten mee in rekening genomen worden om te komen tot een volledige duurzaamheidsevaluatie.

2. In welk advies is het verschil het grootste met een of meerdere standpunten van uw organisatie?

"De Keuzevrijheid moet gegarandeerd blijven. De problematiek is zeer complex. (.) Bovendien mag men niet uit het oog verliezen dat stilstaan achteruitgaan betekent. "

De MiNa-Raad erkent dat de keuzevrijheid gegarandeerd moet worden en dat dit moet gebeuren via correcte labeling en goede procedures die de traceerbaarheid van GGO's regelen. Het recht op correcte informatie is fundamenteel. Dit neemt echter niet weg dat de MiNa-Raad voorstander is van een preventief beleid. Het beleid rond GGO's moet gebaseerd zijn op het minimaliseren van alle milieu- en gezondheidsrisico's en moet bovendien

steunen op een breed maatschappelijk draagvlak. Het beleid mag echter niet uitsluitend gebaseerd zijn op het belang van technologische vooruitgang.

3. Wat zal de impact zijn van het advies van het publieksforum op het denken van uw organisatie?

De MiNa-Raad ziet in het advies van het publieksforum een bevestiging van zijn eigen advies m.b.t. het belang van het maatschappelijk draagvlak via een publiek debat voor het beleid rond GGO's. Ondertussen worden er echter fundamentele beleidsmatige keuzes gemaakt. Het publieksdebat mag daarom niet beperkt worden tot de grote vragen of GGO's goed of slecht zijn. De informatie naar, en consultatie van het publiek moet ook structureel georganiseerd worden in de nieuwe wetgeving ter zake. De EU-richtlijn 2001/18/EG voorziet in de mogelijkheid van uitgebreide publieksinformatie en consultatie vooraleer nieuwe GGO's (geval per geval) een erkenning kunnen krijgen voor veldproeven of commerciële toepassingen.

4. Hoe evalueert U de gevolgde werkwijze van het publieksforum om het publiek debat te voeren?

De MiNa-Raad stelt vast dat in de thema's die ter sprake komen op binnen de raad er veel onderwerpen zijn die eveneens in aanmerking komen om behandeld te worden via een publieksforum. Vooral in periodes van lagere economische conjunctuur blijkt het draagvlak voor een ambitieus milieubeleid beperkt te zijn. Traditionele overlegfora met de klassieke stakeholders (milieuorganisaties, vakbonden, werkgevers, enz.) verliezen dan een zekere dynamiek omdat er minder "gemakkelijke" oplossingen zijn. De werkwijze van het publieksforum zou in dergelijke debatten bijkomende zuurstof kunnen geven.

b. Sectie Bioveiligheid en Biotechnologie van het

Wetenschappelijk Instituut voor Volksgezondheid:

GGO's en PUBLIEKE INFORMATIE

HUIDIG WETTELIJK KADER in BELGIE

Het **KB van 18 december 1998** inzake doelbewuste introductie van een GGO in het milieu stelt dat:

Elk GGO-dossier een voorstel moet bevatten om het publiek te informeren. Dus zowel in geval van een veldproef met een GGO als in het geval van een introductie op de markt van een GGO, **moet in België het publiek geïnformeerd worden.**

van WET → PUBLIEKE INFORMATIE in PRAKTIJK?

Hoe een 'publiek dossier' moet opgesteld worden en welke informatie ze moet bevatten, staat echter niet in het KB vermeld

ROL SBB

De SBB richtte in 2002 een **werkgroep 'publieke informatie'** op om richtlijnen uit te werken over hoe een 'publiek dossier' moet opgesteld worden. De bedoeling is dat deze richtlijnen de bedrijven of onderzoeksinstellingen die een GGO-dossier samenstellen, begeleiden en helpen in het opstellen van het 'publiek dossier'.

HET PUBLIEK DOSSIER

Tijdens de discussies van de werkgroep 'publieke informatie' werden volgende punten behandeld:

- Het **doel** van het 'publiek dossier':
 - informeren van het publiek over activiteiten met GGO's
 - sensibilisering van het publiek over risico's/voordelen van GGO's
 - stimuleren van het publiek om zelf een opinie te vormen over GGO's

- **Wat** hoort er in 'publiek dossier':
 - technische en wetenschappelijke informatie
 - bezorgdheden van het publiek

- **Hoe** moet 'publiek dossier' opgesteld worden:
 - open en transparant
 - in begrijpbare taal geschreven

TOEKOMSTIG WETTELIJK KADER IN BELGIË

De nieuwe **Europese Richtlijn 2001/18/EC** inzake doelbewuste introductie van een GGO in het milieu stelt dat: Het **publiek verplicht geïnformeerd** moet worden in het geval veldexperimenten met een GGO of in het geval een nieuw GGO op de markt geïntroduceerd wordt. Dit is **nieuw** t.o.v. vorige wetgeving.

van WET → PUBLIEKE INFORMATIE in PRAKTIJK ?

De regelgeving zegt dat op Europees niveau de publieksinformatie moet gebeuren via publicatie van een **samenvatting van het GGO-dossier op het web** (<http://gmoinfo.jrc.it>). Concreet betekent dit dat het publiek een wetenschappelijk document aangeboden krijgt dat eigenlijk bedoeld is voor de Europese overheden om het GGO-dossier te evalueren.

STANDPUNT SBB

Volgens de SBB is het niet mogelijk om informatie voor de bevoegde overheid en het publiek in één document te combineren, daar de informatie voor de bevoegde overheid wetenschappelijk moet zijn, terwijl de informatie voor het publiek op een begrijpbare manier moet naar voor gebracht worden en andere aspecten dan de wetenschappelijke moet behandelen.

GGO's en Publieke Consultatie

WETTELIJK KADER

De nieuwe **Europese Richtlijn 2001/18/EC** inzake doelbewuste introductie van een GGO in het milieu stelt dat:

Het **publiek verplicht geconsulteerd** moet worden in geval veldexperimenten gedaan worden met een GGO of in het geval een nieuw GGO op de markt geïntroduceerd wordt. Dit is nieuw t.o.v. vorige regelgeving.

van WET → PUBLIEKE CONSULTATIE in PRAKTIJK ?

Hoe publieke consultatie moet gebeuren, is niet uitgewerkt in de Europese regelgeving

Ook op Belgisch niveau zijn nog geen concrete voorstellen gedaan hoe publieke consultatie zou moeten gebeuren

GGO's en PUBLIEKSFORUM

Vertrekkende van enkele slotconclusies van het Publieksforum:

<p>Indien we als consumenten op een betrouwbare wijze geïnformeerd worden over de gezondheidsaspecten van genetisch gewijzigd voedsel, we terug vertrouwen krijgen.</p>
--

op de Belgian

Biosafety Server (<http://biosafety.ihe.be>)

7.1.4. NGO's (commentatoren)

Deze vijf adviezen uit het eindrapport van het publiekspanel vinden de ondertekenende organisaties het meest zinvol. We verklaren hier waarom.

1. KEUZEVRIJHEID GARANDEREN VOOR CONSUMENTEN EN BOEREN

Het publiekspanel zegt:

“De keuzevrijheid moet gegarandeerd blijven. De problematiek is zeer complex. Zowel de mensen die genetisch gewijzigde voeding willen als diegenen die ze niet willen, moeten daarvoor kunnen kiezen.”

Onze commentaar:

“Het nieuwe etiketteringssysteem zorgt voor meer keuzevrijheid voor consumenten. Dat is een belangrijke evolutie. Keuzevrijheid voor de producent in het Noorden en in het Zuiden is evenwel ook van belang. Als er geen aanbod is van voedingsmiddelen met en zonder genetisch gemodificeerde ingrediënten, valt er voor consumenten uiteindelijk ook niets te kiezen. Het is niet ondenkbaar dat het aanbod van niet-GGO producten op termijn onmogelijk wordt gemaakt door ongecontroleerde verspreiding van GGO's en contaminatie van niet-GGO grondstoffen tijdens de opslag, het transport en de verwerking.” (GGO-platformtekst)

Keuzevrijheid: ja, ook op lange termijn en voor iedereen!

Wij verzetten ons tegen de verspreiding van GGO's in het milieu, omwille van het risico dat ze onomkeerbare schade aanrichten.

Maar zolang GGO's geteeld worden:

- Moeten consumenten het recht kunnen uitoefenen om nee te zeggen tegen GGO's (d.m.v. etiketteringswetgeving)
- Moet de lange-termijn leefbaarheid van gangbare en biologische landbouw gegarandeerd worden
- Moet ook het Zuiden het recht hebben op GGO-vrije voedselhulp. Voedselhulp moet beantwoorden aan criteria van recht op adequaat voedsel, ondersteuning van regionale voedselproductie en de versterking van een duurzaam lokaal landbouwbeleid

Ons advies voor het beleid:

- Verplichte etikettering van dierlijke producten zoals vlees, melk, eieren en kaas

- Tolerantiedrempels voor de zuiverheid van niet-GGO zaden mogen niet hoger zijn dan de detectielimiet (0,1%)
- Strenge goedkeuringen en controle
- Inspraak/debat

Deze vijf adviezen uit het eindrapport van het publiekspanel vinden de ondertekenende organisaties het meest zinvol. We verklaren hier waarom.

2. DE GENETISCHE VERVUILER BETAALT!

Het publiekspanel zegt:

“De aansprakelijkheid dient zo geregeld te worden dat ze eenvoudig juridisch afdwingbaar is. Deze aansprakelijkheid moet zo sluitend zijn dat ze weinig interpretaties toelaat en dat de kans minimaal is dat verschillende betrokkenen de bal naar elkaar doorspelen.”

Onze commentaar:

“GGO-vrije producenten mogen op geen enkele manier benadeeld worden door GGO-producenten. Het principe ‘de vervuiler betaalt’, moet worden toegepast op GGO-introductie. Dat wil zeggen dat de GGO-producent de nodige voorzorgsmaatregelen moet nemen en objectief aansprakelijk is voor schade die wordt gelopen. Deze aansprakelijkheid moet er zijn tegenover zowel GGO-vrije producenten als t.o.v. het leefmilieu.” (GGO-platformtekst)

Het principe ‘de vervuiler betaalt’ is een basisbeginsel van Europees en Vlaams beleid en moet ook worden toegepast op de GGO-problematiek

Ons advies voor het beleid:

- Objectieve aansprakelijkheid als onderdeel van de wet.
- Oprichting van een compensatiefonds, door de sector gespijsd, om commerciële schade te vergoeden bij besmetting door GGO's.
- Meerkost van GGO-controles moet doorgerekend worden aan GGO-kwekers en bedrijven.

Deze vijf adviezen uit het eindrapport van het publiekspanel vinden de ondertekenende organisaties het meest zinvol.

We verklaren hier waarom.

3. GGO'S VERGEN EEN APARTE EN STRIKTE PROCEDURE

Het publiekspanel zegt:

“Er moet doelgerichte controle gebeuren door onafhankelijke instanties, die beschikken over de nodige kennis en middelen en waarvoor de betrouwbaarheid onbetwistbaar is.”

“De beoordeling van milieurisico's is heel belangrijk.”

“Eenmaal de genetisch gewijzigde voedingsproducten op de markt geïntroduceerd zijn, blijft milieu-risico evaluatie een noodzaak.”

Een aanvulling uit 'Retrospectieve trendanalyse van het maatschappelijk debat':

“Burgers onderschrijven het belang van een aparte en strikte procedure voor biotechnologie"/controle inzake GGO's moet strenger worden aangepakt.”

Onze commentaar:

GGO's zijn levende organismen, kunnen zich voortplanten, vermenigvuldigen. Eenmaal GGO's in de natuur verspreid, kan men ze niet meer terughalen/vinden. Milieuvervuiling door GGO's kan men niet vergelijken met chemische of andere vervuiling en is in die zin uitzonderlijk. Daarom is een strenge procedure nodig voor de goedkeuring en controle van GGO's.

Ons advies voor het beleid:

- Strenge en objectieve goedkeuringsprocedure van GGO's.
 - Verplichte maatregelen om vervuiling door GGO's te voorkomen, als voorwaarde voor goedkeuring van GGO's.
 - Monitoring in functie van onderzoek en evaluatie naar lange-termijn risico's voor milieu, gezondheid.
 - Strengere en meer controles naar de aanwezigheid van al dan niet goedgekeurde GGO's in zaden en producten door de overheid.
 - Duidelijke inspanningen voor de bescherming van niet-GGO productie.
- Deze vijf adviezen uit het eindrapport van het publiekspanel vinden de ondertekenende organisaties het meest zinvol.

We verklaren hier waarom.

4. HET ZUIDEN: GEEN SPEELBAL IN DE GGO-OORLOG!

Het publiekspanel zegt:

“We willen in de eerste plaats bewaken dat het Zuiden een stem krijgt in het debat over genetisch gewijzigd voedsel.”

Onze commentaar:

- Wij vinden een patentering op biologisch materiaal onaanvaardbaar omdat de landbouwer zowel in het Noorden als in het Zuiden zo steeds minder controle krijgt over zijn zaaigoed en omdat zijn afhankelijkheid vergroot. Bovendien moeten de ontwikkelingslanden van het Zuiden zelf richting geven aan de politiek ten aanzien van het Zuiden.

Wij willen geen discussie over patenten maar een stopzetting van patentering op biologisch materiaal. De boer verliest immers de controle over zijn zaaigoed en hij wordt afhankelijk van multinationale ondernemingen.

- Recht op weigering van GGO-voedselhulp: voedselhulp beantwoordt al te vaak aan de noodzaak om productieoverschotten uit te voeren en nieuwe markten binnen te dringen. Het recht van landen om GGO-voedselhulp te weigeren moet worden gerespecteerd.

Deze vijf adviezen uit het eindrapport van het publiekspanel vinden de ondertekenende organisaties het meest zinvol. We verklaren hier waarom.

5. SOCIO-ECONOMISCHE EN ETHISCHE ANALYSE EN BURGERPARTICIPATIE

Het publiekspanel zegt:

“Bij het beoordelen van vergunningsaanvragen moet zeker overwogen worden om niet alleen exacte wetenschappers te betrekken, maar ook andere wetenschappelijke disciplines (bv. economen, sociologen, ethici).”

“ In het kader van de EU-wetgeving geven we duidelijk de voorkeur aan een actieve publieksconsultatie, zodat de burger meer inspraak heeft in deze materie.”

Aanvullingen uit ‘Retrospectieve trendanalyse van het maatschappelijk debat’

1. Een ruime aanpak van het debat betekent o.m.

- het hele landbouwverhaal vanuit de geschiedenis benaderen
- het mogelijk samengaan of elkaar uitsluiten van technische alternatieven voor de landbouw

Belangrijkste invalshoeken zijn: milieu, derde wereld, globalisering.

2. Een publiek debat zou stof kunnen leveren voor de uitwerking van procedures inzake publieksinformatie en (...) burgerparticipatie m.b.t. veldexperimenten en grootschalige teelt,

(...) hoe de discussie op het lokale niveau verbinden met de discussies op andere beleidsniveaus

(...).

Onze commentaar

“Vooraleer GGO’s in het leefmilieu geïntroduceerd kunnen worden, moet naast een wetenschappelijke risico-evaluatie een duurzaamheidsevaluatie gebeuren geval per geval en in globo.”
(GGO-platformtekst)

Beleidsadvies:

- Transparante en objectieve goedkeuringsprocedure voor GGO’s.
- Goedkeuringen gekoppeld aan socio-economische en ethische analyse door experts.
- Goedkeuringen gekoppeld aan publiek debat op verschillende niveaus: gemeentelijk, Vlaams, federaal.
- Publieke registers van GGO-(proef)velden.
- GGO-vrije zones creëren.

Aandacht! Wij blijven het noodzakelijk vinden toepassingen van GGO’s in voedingsgewassen ‘in globo’ te beoordelen. Er moet zowel aandacht zijn voor nieuwe inzichten omtrent de gevolgen van het gebruik van de techniek op zich als voor de ethische aspecten, naast een risico-analyse van elke afzonderlijke introductie (zoals ook het publiekspanel vraagt). Wetenschappelijk onderzoek van kritische wetenschappers als het ‘Independent Science Panel’ moeten een gelijkwaardige plaats krijgen in deze discussie.

IMPACT

Dit is volgens de ondertekenende organisaties de impact van het publieksforum op ons denken en handelen:

“Er is dankzij inspanningen vanuit verschillende hoeken een open debat ontstaan tussen consumenten, landbouwers en derdewereldorganisaties op lokaal niveau waarin alle aspecten van een transgene landbouw aan bod komen. Dit debat mag niet uitdoven maar moet verdergezet worden.” (GGO-platformtekst)

- De ngo-wereld zal zich verder blijven inzetten voor een duurzaam landbouw- en ontwikkelingsmodel, waarin niet de belangen van de agroindustrie, maar wel van boeren en consumenten in Noord en Zuid centraal staan.
- De ngo-wereld zal blijven werken aan een verbreding en verdieping van het debat.

EVALUATIE

Zo evalueren wij de gevolgde werkwijze van het publieksforum om een publiek debat te voeren:

Het publieksforum is zowel inhoudelijk als procesmatig van hoge kwaliteit geweest. Toch hebben we enkele bedenkingen:

- Er ging te weinig aandacht naar de rol die GGO's spelen in de strategie van multinationals om de mondiale zaadmarkt helemaal in handen te krijgen.
- In de debatten was er onvoldoende aandacht voor de gevolgen die toepassing van GGO's kunnen hebben voor de volksgezondheid, natuur en milieu.
- Het debat moet steunen op inzichten die het brede forum van het wetenschappelijk onderzoek omvatten. De wetenschappelijke inbreng in het voorbije debat was eenzijdig. De wetenschappelijke stroming die verantwoording om genetische modificatie als techniek voor ontwikkeling van GGO's in de landbouw te verwerpen kwam niet aan bod. Deze stem wordt in het maatschappelijk debat systematisch geweerd en moet ook in de publieks- en stakeholdersfora weerklinken.
- Een forumdebat van wetenschappers over de ecologische, sociaaleconomische en culturele consequenties van de toepassing van GGO's in de landbouw is noodzakelijk.

Landbouwgewassen: geen genetische modificatie zonder een uitgebreide evaluatie

Tekst van het GGO-platform, ondertekend door Bond Beter leefmilieu, Greenpeace, Natuurpunt, Oxfam Wereldwinkels, Velt, Vredesleilanden en Wervel

De eerste genetisch gemodificeerde grondstoffen kwamen Europa binnen in het najaar van 1996.

Een verantwoord beleid omtrent genetisch gemodificeerde landbouwgewassen was er toen niet.

Door de storm van protest die sindsdien op gang kwam wordt nu hard gewerkt aan een goed wetgevend kader. Toch blijven nog een aantal lacunes over. De belangrijkste hiaten betreffen het uitblijven van een duurzaamheidsevaluatie, de uitwerking van een duidelijke aansprakelijkheidsregeling en het opvangen van de gevolgen van een patentregeling op levensvormen.

Dit platform brengt organisaties samen die niet of onvoldoende worden geconsulteerd in dit dossier. Om de tekortkomingen in de wetgeving bij te stellen en om de versnipperde informatie te bundelen, willen deze organisaties gezamenlijk hun bezorgdheid aan de overheid en aan het publiek kenbaar maken, gebaseerd op deze platformtekst.

Er is dankzij inspanningen vanuit verschillende hoeken een open debat ontstaan tussen consumenten, landbouwers en derdewereldorganisaties op lokaal niveau waarin alle aspecten van een transgene landbouw aan bod komen. Dit debat mag niet uitdoven maar moet verder gezet worden.

Dit debat rond het gebruik van gentechnologie in de landbouw heeft meerdere facetten.

1. de wetenschappelijke risico's voor mens, biodiversiteit en leefmilieu
 2. de maatschappelijke betekenis van het gebruik van gentechnologie in de landbouw
- We kunnen ons niet langer beperken tot één van deze facetten, maar moeten beide belichten en op een evenwichtige wijze integreren in de besluitvorming. Over de risico's bestaan immers nog teveel wetenschappelijke onzekerheden, en studies die duidelijk de nadelige gevolgen aantonen, worden nog al te vaak genegeerd. Bovendien blijft de maatschappelijke dimensie in het debat onvoldoende belicht.

1. Risico's voor mens en leefmilieu

Dit platform van organisaties stelt omtrent de wetenschappelijk aantoonbare risico's van gentechnologie in de landbouw het volgende:

1.1 Gentechnologie is een risicovolle techniek want: * Gentechnologie is een onvoorspelbare techniek. Er is nog onvoldoende bekend over de wisselwerking tussen genen. Genen staan in interactie met elkaar en gewassen staan in interactie met hun omgeving. Niemand kan de langetermijneffecten van de verspreiding van nieuwe genen in het milieu inschatten.

* De introductie van GGO's in het leefmilieu is onomkeerbaar. Eenmaal pollen van een transgene plant in de lucht terecht komen, kan je ze er niet meer uithalen. Er zal kruisbestuiving zijn tussen verwante soorten, waardoor de vreemde genen zich verspreiden in andere gewassen. Het genconstruct komt bij afbraak ook terecht in de bodem, waar het kan worden opgepikt door bacteriën. Bacteriën zijn uitstekende vectoren die het genconstruct in andere planten en organismen kunnen binnenloodsen.

De vele onzekerheden en de onomkeerbaarheid van mogelijke nadelige effecten leiden tot een techniek waarvan de risico's moeilijk in te schatten zijn. Daarom moet het voorzorgsbeginsel hier worden toegepast. Waar ernstige of onomkeerbare schade dreigt, mag het ontbreken van volledige wetenschappelijk zekerheid niet als voorwendsel worden gebruikt om maatregelen voor het voorkomen van milieuaantasting uit te stellen.

1.2 Landbouw en haar relatie met het ecosysteem

Elk uur verdwijnen er drie natuurlijke soorten op aarde. Door het gebruik van GGO's in de landbouw neemt ook daar de uniformiteit van gewassen verder toe ten koste van de biodiversiteit. Producenten van transgene landbouwgewassen beogen niet enkel de lokale markt, maar willen hun product wereldwijd kunnen verkopen. Dat is geen goede zaak, want een grote voorraad diverse genen, van uiteenlopende landbouwgewassen, biedt meer kans op resistentie tegen plagen en ziekten. Hoe meer verschillende landbouwgewassen er zijn, hoe meer kans je hebt dat er eentje tussenzit dat goed aangepast is aan bijzondere omstandigheden. Het risico bestaat dat kenmerken die in de toekomst nodig zullen zijn om belangrijke problemen te boven te komen zullen verdwijnen.

2. Maatschappelijke betekenis

Over de maatschappelijke betekenis van het gebruik van gentechnologie in de landbouw stellen we:

2.1 Het is essentieel dat duurzaamheidscriteria mee opgenomen worden in beleidsbeslissingen en dat aanvragen voor de introductie van nieuwe GGO's geval per geval worden geëvalueerd. Deze evaluatie betreft dan:

- Landbouwkundige aspecten (bv. vereist het gebruik van het GGO nieuwe vaardigheden?)
- Economische aspecten (bv. voordelen/nadelen landbouwsector, andere betrokken actoren)
- Sociale aspecten (bv. invloed op onafhankelijkheid landbouwer en consument)
- Leefmilieuaspecten (bv. voor- en nadelen voor het leefmilieu)
- Ethische aspecten (bv. invloed op dierenwelzijn)

2.2. Burgerparticipatie

Het is noodzakelijk dat burgers niet alleen worden geïnformeerd over de aanwezigheid van GGO-velden in hun buurt maar dat ze ook bij de besluitvorming worden betrokken. Niet alleen de burgers maar ook alle omliggende boeren moeten bij de besluitvorming worden betrokken. Een actieve inbreng van de bevolking en de boeren zal ertoe leiden dat ze goed geïnformeerd zullen worden en dat ze een gefundeerde keuze kunnen maken.

2.3. Een GGO-vrije landbouw verdient de voorkeur

Het nieuwe etiketteringsstelsel zorgt voor meer keuzevrijheid voor consumenten. Dat is een belangrijke evolutie. Keuzevrijheid voor de producent in het Noorden en in het Zuiden is evenwel ook van belang. Voor kleine producenten in het Zuiden zijn kennisopbouw en een adequate toegang tot informatie een noodzaak om hun

keuzevrijheid ook ten volle te kunnen benutten. Als er geen aanbod is van voedingsmiddelen met en zonder genetisch gemodificeerde ingrediënten, valt er voor consumenten uiteindelijk ook niets te kiezen. Het is niet ondenkbaar dat het aanbod van niet-GGO producten op termijn onmogelijk wordt gemaakt door ongecontroleerde verspreiding van GGO's en contaminatie van niet-GGO grondstoffen tijdens de opslag, het transport en de verwerking.

De overheid moet dit vermijden door:

- * Een versterking van de aansprakelijkheidsregeling voor GGO-producenten die GGO's in circulatie brengen. Dit is vanuit juridisch oogpunt haalbaar als een dergelijke aansprakelijkheidsregeling in overeenstemming is met het voorzorgsbeginsel en het principe 'de vervuiler betaalt'.
- * Voorzien in een financiële schadevergoeding (bv. in de vorm van een compensatiefonds) in het geval van besmetting met GGO's
- * Voorzien van beschermende zones rond het veld waarin biologische gewassen groeien. Uit onderzoek van Global 2000 blijkt dat deze maatregelen alle juridisch haalbaar zijn.
- * Subsidies voor milieuvriendelijke landbouw zouden enkel aan landbouwers gegeven kunnen worden die geen GGO's telen. Dat garandeert een bescherming van biologische en gangbare niet-GGO landbouw.

2.4. Geen patenten op levensvormen

Of patentering op levensvormen mogelijk is, staat nog volop ter discussie. Dit platform vindt dat een patentering op levend materiaal onaanvaardbaar is omdat op die manier de landbouwer zowel in het Noorden als in het Zuiden steeds minder controle krijgt over zijn zaaigoed en zijn afhankelijkheid vergroot. Waar zaad aanvankelijk veelal beschouwd werd als een gemeenschappelijk erfgoed, waar landbouwers het recht hebben hun zaad te selecteren, te veredelen, te bewaren en te zaaien, is zaad een te verhandelen goed geworden. De zaadproductie komt steeds meer in handen van enkele multinationals die ook steeds meer onderzoeksprogramma's zullen leiden. Deze ondernemingen halen grondstoffen en genetische rijkdommen weg, vooral uit het Zuiden, nemen er een patent op en veroorzaken daardoor een beperkte toegang tot zaaigoed voor kleine afhankelijke boeren.

2.5. Recht op het weigeren van GGO-voedselhulp

Meer en meer ontwikkelingslanden worden onder druk gezet om GGO-voedselhulp te aanvaarden. Deze voedselhulp beantwoordt eerder aan de noodzaak om productieoverschotten uit te voeren en nieuwe markten binnen te dringen, dan doeltreffend en duurzaam tegemoet te komen aan voedseltekorten in de getroffen ontwikkelingslanden. Sommige landen willen hun recht op het toepassen van het voorzorgsbeginsel laten gelden, en weigeren GGO voedselhulp in te voeren. Dit recht moet gerespecteerd worden.

Eisenpakket

1. Vooraleer GGO's in het leefmilieu geïntroduceerd kunnen worden, moet naast een wetenschappelijke risico-evaluatie een duurzaamheidsevaluatie¹ gebeuren geval per geval en in globo (zie 2.1). De Europese Richtlijn 2001/18 moet snel in Belgische

wetgeving worden omgezet. De door Europa verplicht gestelde milieuevaluatie moet voor elk afzonderlijk geval in de Belgische wetgeving worden aangevuld met een ethische evaluatie.

2. GGO-vrije producenten mogen op geen enkele manier benadeeld worden door GGO-producenten.

Het principe 'de vervuiler betaalt', moet worden toegepast op GGO-introductie. Dat wil zeggen dat de GGO-producent de nodige voorzorgsmaatregelen moet nemen en de door ons voorgestelde duurzaamheidscriteria komen overeen met de ethische evaluatie waarvan sprake in de EU-Richtlijn 2001/18 objectief aansprakelijk is voor de schade die wordt gelopen. Deze aansprakelijkheid moet er zijn tegenover zowel GGO-vrije producenten als tov het leefmilieu. Ook andere maatregelen moeten geïmplementeerd worden: compensatiefonds, afstandsregels. (zie 2.2)

3. Het Europese moratorium voor nieuwe GGO's moet in stand blijven totdat:

* Richtlijn 2001/18 in alle lidstaten geïmplementeerd is, met opname van een duurzaamheidsevaluatie

*de Verordeningen over traceerbaarheid en etikettering van kracht zijn.

* én een objectieve aansprakelijkheidsregelgeving van GGO-producenten t.o.v. schade aan GGO-vrije producenten en het leefmilieu van kracht is (zie eis 2). 3.

4. Er mag geen tolerantiedrempel voor GGO's in zaden worden toegelaten.

Het huidige ontwerp van Richtlijn van de EC betreffende de aanwezigheid van gg-zaaigoed in conventionele variëteiten (SANCO/1542/2003) stelt tolerantiedrempels³ voor die ontoelaatbaar zijn. Deze drempels zullen er voor zorgen dat GGO's zich massaal verspreiden in de productieketen. Met deze drempels wordt het eveneens onmogelijk om de voorgestelde besmettingsregels die een maximum van 0,9% voorziet voor gg-besmetting in voedingsproducten onmogelijk.

5. Geen octrooien op biologisch materiaal

De Europese richtlijn 98/044 is onaanvaardbaar, en kan als dusdanig niet omgezet worden in de Belgische wetgeving. De octrooibaarheid van levend materiaal is onaanvaardbaar en internationale verbintenissen, die voortvloeien uit de Conventie inzake Biodiversiteit, moeten worden nageleefd.

6. Recht op GGO-vrije voedselhulp

Landen hebben het recht op informatie, keuze en toepassen van voorzorgsbeginsels zoals erkend in het Cathagenaprotocol. Voedselhulp moet beantwoorden aan criteria van recht op adequaat voedsel, ondersteuning van regionale voedselproductie, versterking van een duurzaam lokaal landbouwbeleid. GGO-voedsel mag niet onder het mom van voedselhulp worden opgedrongen.

7. Voorrang aan duurzaam landbouwonderzoek

Het landbouwkundig onderzoek is sinds kort een Vlaamse bevoegdheid. Bij de oproep van de Vlaamse Overheid voor onderzoeksprojecten voor 2004 werden geen prioritaire onderzoeksthema's vooropgesteld. De projectaanvragen worden beoordeeld op hun wetenschappelijk-technologische kwaliteit en op de gebruiksmogelijkheden voor de sector (hieronder zit ook bijdrage aan duurzame ontwikkeling). Voor beide criteria moeten ze slagen, maar de wetenschappelijk-technologische kwaliteit krijgt voorrang bij een gelijk score. Er zijn geen verdeelsleutels voor GGO-technologie, biologische landbouw,... voorhanden. De Aansprakelijkheid van de GGO-producent moet een objectieve aansprakelijkheid zijn, geen foutaansprakelijkheid. Bij een objectieve aansprakelijkheid hoeft men voor het aansprakelijk stellen van iemand die milieuschade veroorzaakt heeft, niet noodzakelijk te bewijzen dat deze de wet overtreden, onzorgvuldig heeft gehandeld of rechtsmisbruik heeft gepleegd. Men weet op voorhand wie aansprakelijk is en wat het gaat kosten. In de context van een technologie waarover nog vele onzekerheden bestaan is dit logisch. Bij foutaansprakelijkheid zou men de fout van de GGO-producent moeten bewijzen.

Men kan echter niet zeggen dat het over een 'fout' gaat gezien de onvoorspelbaarheid van de techniek. Een GGO-producent zou dan slechts in zeldzame gevallen aansprakelijk gesteld kunnen worden.

3 Tolerantiedrempels die in dit ontwerp worden voorgesteld: koolzaad (0,3%), maïs, bieten, tomaten, aardappelen (0,5%) en soja (0,7%) overheid moet sturend optreden en voorrang geven aan duurzaamheidscriteria zodat duurzame landbouwvormen voldoende wetenschappelijke ondersteuning krijgen.

Conclusie

Dat Europa kiest voor een strenge reglementering voor GGO's vinden we een positieve wending. Dit platform vindt echter dat GGO -landbouw niet duurzaam is. Evolueren naar een duurzame maatschappij houdt dan ook in dat we kiezen voor een landbouwvormen die rekening houden met alle aspecten van duurzaamheid: sociaal, ecologisch, economisch en cultureel. Het is deze landbouw die ten volle kansen moet krijgen en die niet moet worden gekelderd door een landbouw die een beroep doet op genenutwisseling om planten te bekomen die voldoen aan de wensen van enkele multinationals.

7.2. **Bijlage 2: Ontwerpresolutie in het Vlaams Parlement**

V L A A M S P A R L E M E N T

VOORSTEL VAN RESOLUTIE

– van mevrouw Trees Merckx-Van Goey en de heren Robert Voorhamme, Dirk Holemans, Cis Schepens, Kris Van Dijck en Gilbert Vanleenhove – betreffende genetisch gewijzigd voedsel en het geven van nieuwe impulsen aan het debat over genetisch gewijzigd voedsel

10 juli 2003

Zitting 2002-2003

Stuk **1799** (2002-2003) – Nr. 1

4126

NIET-VERBETERDE DRUKPROEF

Het Vlaams Parlement,

– overwegende dat :

1° het publieke debat over het toestaan van de techniek van genetische modificatie in de voeding en de patentering van levende organismen blijvend moet worden gevoerd ;

2° dat debat evenwel de procedure van concrete vergunningsaanvragen niet in de weg mag staan ;

3° de overheid het vertrouwen van het publiek kan terugwinnen door het verlenen van betrouwbare informatie en door sensibilisering gekoppeld aan strenge controles en zonodig een prompt ingrijpen, zodat de risico's van genetisch gewijzigd voedsel voor de volksgezondheid verwaarloosbaar blijven ;

4° ontwikkelingslanden een stem moeten krijgen in het debat ;

5° bedrijven uit de biotechnologiesector in dezen een grotere verantwoordelijkheid moeten krijgen door een ethische code, een aansprakelijkheidsregeling, deelname in de kosten van controles, technologie-overdracht en dialoog met de niet-gouvernementele organisaties (NGO's) en partners in ontwikkelingslanden ;

– stelt vast dat de methode van het publieksforum, met duidelijk beargumenteerde conclusies als gevolg van een dialoog tussen een publiekspanel en probleem-representatieve referentiepersonen en een vastliggende procedure, een geschikt instrument is voor het Vlaams Parlement om voeling te krijgen met wat onder de bevolking leeft over een maatschappelijke controverse.

Bijgevolg neemt het Vlaams Parlement zich voor om in de toekomst op deze methode van het publieksforum een beroep te doen, telkens als het dat opportuun acht ;

– vraagt de Vlaamse regering :

1° wat het onderzoeks- en ontwikkelingsbeleid

betreft, rekening te houden met de aanbeveling om :

a. het fundamentele onderzoek en de technologische ontwikkeling van genetisch gewijzigde organismen (GGO's) verder te ondersteunen, waarbij bijzondere aandacht gaat naar het ter beschikking komen van de verworven kennis voor ontwikkelingslanden ;

b. het onderzoeks- en ontwikkelingsbeleid met betrekking tot klassieke en biologische landbouwtechnieken als volwaardig onderzoeksdomein te behouden, met bijzondere aandacht voor geïntegreerde plaagbestrijding ;

2° wat het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid betreft, rekening te houden met de aanbeveling om :

a. een kader te creëren en middelen vrij te maken om de overdracht van kennis van technologie tussen Noord en Zuid en de ontwikkeling van lokale onderzoekscapaciteit in het Zuiden mogelijk te maken ;

b. de niet-gouvernementele organisaties die een rol vervullen in verband met genetisch gewijzigd voedsel, beter te ondersteunen ;

c. als overheid een tegengewicht te vormen tegenover de multinationale ondernemingen bij beslissingen over het gebruik van GGO's in het Zuiden ;

3° wat het milieubeleid betreft, rekening te houden met de aanbeveling om :

a. in de vergunningsprocedure werk te maken van een actieve vorm van publieksconsultatie, waardoor de inbreng van het publiek een verschil kan maken ;

b. bij het beoordelen van concrete vergunningsaanvragen, naast de risicobeoordeling door exacte wetenschappers (gezondheidsrisico's, milieurisico's), ook menswetenschappers (economen, sociologen, ethici) te betrekken en zo ook een ethische afweging te maken ;

c. de beoordeling van milieurisico's dossier per dossier te onderzoeken ;

d. het behoud van de biodiversiteit en het respect voor de biotoop van de plant en het ecosysteem op te nemen als criteria bij de risico-evaluatie ;

4° wat het gezondheidsbeleid betreft, rekening te houden met de aanbeveling om voor vergund genetisch gewijzigd voedsel te voorzien

Stuk **1799** (2002-2003) – Nr. 1 2

in een blijvende voortgangsbewaking en controle met betrekking tot gezondheidsaspecten en in voorkomend geval maatregelen te

nemen ;

5° wat het informatie-, onderwijs- en cultuurbeleid betreft, rekening te houden met de aanbeveling om :

- a. zorg te dragen voor informatie en sensibilisering over genetisch gewijzigd voedsel, zodat de informatie ook beschikbaar is voor niet-internetgebruikers, door de thematiek op te nemen in het leerplan en de eindtermen, en de informatie te verspreiden via bibliotheken en tijdschriften ;
 - b. een algemene sensibiliseringscampagne van het brede publiek uit te werken, waarbij, onder andere, begrippen in een kader worden geplaatst, mogelijke vooren nadelen worden geduid en etikettering en GGO-voedsel, bestemd voor dieren en voor mensen, onder de aandacht worden gebracht ;
 - c. te zorgen voor duidelijke en neutrale informatie ;
 - d. met toepassing van de EU-wetgeving, participatie te garanderen door een actieve publieksconsultatie, voorafgegaan door een sensibiliseringscampagne ;
- 6° zich via haar overlegorganen te wenden tot de overige regionale overheden, de federale en de Europese overheden om te vragen dat :
- a. bij het beoordelen van concrete vergunningsaanvragen, naast de risico-beoordeling door exacte wetenschappers (gezondheidsrisico's, milieurisico's), ook menswetenschappers (economen, sociologen, ethici) betrokken worden en er een ethische beoordeling wordt gemaakt ;
 - b. handhaving en controles gebeuren door onafhankelijke instanties, die de nodige kennis en middelen tot hun beschikking hebben, en die betrouwbaar zijn. Ook na het verlenen van de vergunning moeten systematisch controles plaatsvinden, en moet zo nodig worden ingegrepen. De kosten daarvoor moeten ten dele worden gedragen door de biotechnologie-industrie ;
 - c. de informatie die gegeven wordt, neutraal en duidelijk is ;
 - d. de website van de Belgian Biosafety Server (<http://biosafety.ihe.be>) ook in het Nederlands zou worden aangeboden en zo mogelijk uitgebreid met een portaalsite ;
- 7° in de Europese ministerraden ook op dit vlak de stem van Vlaanderen te laten horen door :
- a. te ijveren voor een aansprakelijkheidsregeling

die duidelijk, ondubbelzinnig en juridisch afdwingbaar is, zodat de kans minimaal wordt dat de verschillende betrokkenen de bal naar elkaar kunnen toespelen

;

b. de vrijheid om te kiezen tussen GGOvoeding en GGO-vrije voeding maximaal te garanderen, door zowel etikettering als traceerbaarheid als coëxistentie van landbouw met en zonder GGO's ;

c. toe te zien op het normeren en uniformiseren op Europees niveau van een etikettering die gebruiksvriendelijk is, bijvoorbeeld door het gebruik van duidelijk herkenbare iconen.

Trees MERCKX-VAN GOEY

Robert VOORHAMME

Dirk HOLEMANS

Cis SCHEPENS

Kris VAN DIJCK

Gilbert VANLEENHOVE

3 Stuk **1799** (2002-2003) – Nr. 1

7.3. Consultatie publiekspanel door SBB/WIV Instituut Louis Pasteur

BETREFT: Samenwerking leden van het publiekspanel en de SBB
AAN: Leden van het viWTA publiekspanel

Beste,

Met wat vertraging en zoals afgesproken kom ik namens de SBB jullie samenwerking vragen. De doelstelling is jullie opmerkingen te horen over:

de Belgian Biosafety Server (website),
de bestaande publieke dossiers,
de richtlijnen voor de opmaak van de publieke dossiers.

Om die gedachtnuitwisseling te verwezenlijken zal de SBB jullie uitnodigen op een aantal vergaderingen (afhankelijk van de vooruitgang die we boeken).

Locatie

Vergaderingen houden we op werkdagen in Brussel, maar ik kan het ook op zaterdag regelen als jullie dat verkiezen. Adres:

Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid
Juliette Wytsmanstraat 14
1050 Brussel.

Verplaatsingskosten worden vergoed en jullie krijgen ook een aanwezigheidsvergoeding.

Achtergrondinformatie

De regelgeving voorziet dat elke aanvraag van doelbewuste introductie van een GGO een voorstel van informatie aan het publiek (publiek dossier) moet bevatten. De doelstelling van het publieke dossier is het publiek op een correcte en gepaste manier te informeren over activiteiten met GGO's.

Het knelpunt is dat de regelgeving geen richtlijnen geeft. Het gevolg was dat de publieke dossier qua inhoud, taalgebruik, etc. zeer sterk uiteenliepen in het verleden. Met de richtlijnen van de SBB werd het probleem aangepakt.

Tot nu toe heeft de SBB weinig feedback gekregen op de publieke dossiers. In het verleden zijn we met een aantal NGO's rond de tafel gaan zitten om de richtlijnen te verbeteren.

Nut

Momenteel zijn er discussies aan de gang omtrent de omzetting van de richtlijn 2001/18/EC in nationaal recht. Er is een politieke wil om een publieke consultatie te voorzien. En zoals jullie wel weten kan een goede consultatie enkel gebeuren indien er goede informatie beschikbaar is. De rol van het publieke dossier vormt dus een enorm belangrijk onderdeel in het ganse proces.

Huiswerk

In bijlage heb ik 2 publieke dossiers toegevoegd onder de naam 02V1N.doc en 03V1N.doc. Ik vraag jullie die documenten grondig te lezen tegen de eerste vergadering, die ik binnenkort zal regelen, en alles wat jullie hoofd passeert te noteren.

Mochten er onduidelijkheden zijn, aarzel dan niet me te contacteren. Afspraken voor de eerste vergadering volgen.

Met zeer vriendelijke groeten,
Yann Devos

--

Sectie Bioveiligheid en Biotechnologie (SBB)
Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (WIV)
Juliette Wytmanstraat, 14
B-1050 Brussel
BELGIE

T: 322-6425211

F: 322-6425292

Email: ydevos@sbb.ihe.be

Belgian Biosafety Server: <http://www.bioveiligheid.be/>